

ДУНАЯ

№ 1 2021

ДУКЛЯ

Рік видання 69 № 1 2021

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка україн-
ських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajini-
ských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou pod-
porou Fondu na podporu kul-
túry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.

Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Як об сіну горохом (ПРОТЕСТ)	2
Юрій Бача	
Добірка віршованих творів	3
Єва Олеар	
Без слів	7
Микола Корсюк	
Поєдинок	10
Євгенія Кононенко	
Останнє бажання	22
Мілан Угде	
Диво в чорному будинку	33
Наталія Ребрик	
А Миколові колеса крутяться... крутяться!	54
Михайло Роман	
Мої зустрічі з письменниками	58
Григорій Ключек	
Почуймо Лесю Українку	70
Людмила Таран	
Літературна дипломатія	79
Анастасія Вегеш	
Особливості апелятивної та онімної номінації персонажів у романі «Стара холера» Володимира Лиса	82
Микола Мушинка	
Вийшла друга книга «Українці Хорватії»	86
Ладислав Пушкар	
Іван Кулець та його творчість	89
Іван Яцканин	
Повернення бувають різні	92

Як об стіну горохом

Щоб проявити якусь «конструктивну» діяльність, Міністерство культури Словацької Республіки прийшло з думкою реформувати Літературний фонд, Фонд образотворчого мистецтва та Музичний фонд. Однак часто з нездатності реформувати йдеться про ліквідацію існуючого.

Спілка українських письменників Словаччини опротестувала такий «експеримент» міністерства культури, надіславши протест ще у серпні минулого року. До сьогодні ми не отримали ніякої відповіді, ніби води в рот набрали.

Здавалось би, що новий уряд заведе нову практику спілкування з творчими спілками. Нічого подібного.

Нижче друкуємо Протест Спілки українських письменників Словаччини.

Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku, Ul. Jána Borodáča č. 5, 080 05 Prešov

V Prešove, 12. august 2020

Vážená pani ministerka!

Kultúra, literatúra, umenie – to je živý organizmus, ktorý má dušu. Preto sa nám zdá nepochopiteľný návrh nového zákona o umeleckých fondoch. Tento aspekt tam nie je zakomponovaný, vzatý do úvahy. Vidíme v tom administratívny zásah do živého organizmu. Obávame sa, že po pandémie tela, prichádza pandémia ducha!

Nastali zložité časy. Všetci sa chceme popasovať s novou skutočnosťou, ktorej dôsledky si možno ani nevieme predstaviť. K tomu, aby sme to zvládli má prispieť aj umenie, teda aj literatúra. Nová situácia nás zároveň kamsi vracia. Pomaly si začíname uvedomovať, o čo sme prišli a prichádzame v tomto uponáhľanom a pretechnizovanom svete. A tu zrazu zo strany Ministerstva kultúry Slovenskej republiky prichádza ešte jeden úder – likvidácia umeleckých fondov, vrátane Literárneho fondu. Ide sa rušiť to, čo sa osvedčilo, čo nám závidia okolité krajiny.

Ukrajinská literatúra na Slovensku to nikdy nemala ľahké, ale bol to práve Literárny fond, ktorý bol nápomocný v ťažkých, zložitých situáciách. Týka sa to ľudskej stránky, pôvodnej umeleckej literatúry, ale aj prekladovej, čím sa slovenská literatúra dostávala do čitateľského povedomia Ukrajincov na Slovensku, v Ukrajine, ba aj v ukrajinskej diaspóre.

Je však zarážajúce, že k návrhu tohto nového zákona neboli prizvaní alebo oslovení tvorcovia literatúry, hudobní, divadelní, filmoví umelci a novinári.

Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku protestuje proti takýmto administratívnym snahám likvidovať Literárny fond a iné umelecké fondy. Myslíme si, že ich likvidáciou sa ublíži nielen národnostnej kultúre, ale aj kultúre majoritného národa.

Vážená pani ministerka!

Neubližujte kultúre, neubližujte literatúre, neubližujte slovenskej literatúre! O to Vás žiadajú ukrajinskí spisovatelia na Slovensku.

S pozdravom

Ivan Jackanin,
spisovateľ, prekladateľ, publicista,
predseda Spolku ukrajinských spisovateľov na Slovensku

ПОЕЗІЯ

Юрій БАЧА (1932-2021)

25 січня 2021 р. відійшов у вічність **Юрій Бача** – український письменник, літературознавець, публіцист, педагог.

Юрій Бача народився 13 травня 1932 р. у селі Кечківці Свидницького округу Пряшівського краю. Після закінчення початкової школи у рідному селі відвідував горожанську школу у Свиднику, у 1951 р. завершив Торговельну академію у Пряшеві. У 1956 році закінчив навчання на Філософському факультеті Університету ім. Я. А. Коменського у Братиславі. На кафедрі української літератури Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка захистив кандидатську дисертацію. З 1963 року працював доцентом кафедри української мови і літератури Філософського факультету у Пряшеві Університету ім. П. Й. Шафарика в Кошицях. У квітні 1971 р. його було звільнено з роботи з політичних мотивів. Був позбавлений можливості працювати за фахом і друкуватися. У 1973 році засуджений за перевезення й розповсюдження праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Поновлення на роботі у травні 1990 року.

Як поет представив себе у колективному збірнику «Восьмеро» (1963).

Його творчий доробок: «Літературний рух на Закарпатті середини 19 ст.» (Пряшів, 1961), «З історії української літератури Закарпаття та Чехословаччини» (Пряшів, 1998), збірка оповідань «А матері твоїй завиджу» (Пряшів, 1991 р.), роман «Олекса» (Київ, 1993), документарна та інша проза «Листи самому собі» (Пряшів, 1997 р.), збірка поезій «На правах рукопису» (Париж-Львів-Цвікау, 2002 р.), вибрані статті про Україну «Добрий день, Україно», Пряшів, 2002 р.), «Вибрані твори», «Мистецька лінія», Ужгород, 2006 р., С. 555 – перше вибране художніх творів автора та «Вибрані твори» «Мистецька лінія», Ужгород, 2008 р., С. 592 – перше вибране з літературознавства та публіцистики.

ПЕРЕД ВІД'ЇЗДОМ

Минули дні. Я від'їжджаю,
Нова чекає вже робота,
Але чомусь багато жалю,
Чомусь прощатись неохота.

...Навколо гори пелехаті,
З дитинства милі нам стежки...
Коли би їх з собою взяти,
Коли би взяти... беріжки.

Коли б води з собою взяти,
Щоб ранком щоки освіжить,
Щоб пальці в ній пополоскати,
Неквапно – по краплинці – пий.

Коли б повітря взяти можна
І квіти, й зорі в ясну ніч,
Турботи мами, що побожна,
Любов дружини... Кожна річ,

Хоч дома майже непомітна, –
Усяка річ з мого краю
До серця припадає міцно,
Як тільки з дому виїжджаю...

Хоч в світі всього є доволі,
Та рідний край лише один!
В нім любий вітер в тихім полі,
Пісні і хати милий дим.

СЕЛО

Я знову згадую село
Просте, маленьке, затишне.
Хоч в світ нас буйний понесло
Думки мої кожененьким днем
В село щоразу повертають,
Бо там, – вони це добре знають,
Там мама й тато, сестри і брати,
Там світ почав я пізнавати,
Там вчили сіяти і жати,
Там захотілось цінно жити,
Там я поклявся все зробити,
Щоб люди наші працездатні.
Забуті, биті та незламні,
Здобули щастя, волю, силу,
Опорою були би миру.

Пісень там сила чарувала,
Яка це сила чарівна!
Ніде мені вже не траплялась
Така ще сила, як ота,
Що із співаночки родилась,
Що в нашім серці зацвіла!
Там я нужду побачив в вічі
І зрозумів, що світ – це бій.

Там плакав я не раз, не двічі.
Коли побачив: батько мій
Лягає спати опівночі
І довго ще не тулить очі,
Не зна куди і де подітись
І що робити, щоб хоч діти
Його не повторили долі,
Щоб хоч вони зазнали волі.

Отам, в селі, не в панському світі, –
Нещирому, і нелюдському, –
Мене навчали правді жити...
Тому я знов, – це кажу всім! –
Я знову згадую село,
Воно ж бо зміст життя дало.

* * *

Могутній дім,
Найкращий дім,
Найкращі люди діють в нім!
Від їх діяння, мов від сонця,
Приходить щастя до землі.

Та он підлиза тут проскочив,
І кар'єрист, і егоїст
Сховались в домі тім святім.

І хлопець чесний, що бажав
Свій розум, силу і відвагу
З'єднати з силою тією, –
Пішов з пробитою душею...

* * *

Стою і слухаю, що вітер виграє:
Чи хвалить крок мій, чи спинити хоче,
Чи каже: йди, народ тебе чекає,
Чи каже: геть, наївний хлопче!

Стою і слухаю, як вітер лине зрана,
Як він з моїм волоссям грає.
Чи гладить ніжно, мов кохана,
Чи вириває, може, і кидає?

Стою і слухаю. Навколо праця й спів,
Там мама й няньо, сестри і брати...
І раптом – вітер свиснув пару слів:
– Не стій! Іди! Туди належиш й ти!

Я ХОЧУ ПЕРЕЙТИ ЖИТТЯМ ЛЮДИНОЮ

Я не хочу перейти життям, мов корабель морем:
нашуміти, взбунтувати море,
а через годину сліду не лишити!

Я хочу перейти життям, як плугатар полем:
орати переліг, сіяти насіння,
щоб хоч наступні покоління
могли збирати гарний урожай.

Я хочу перейти життям, як робітник містом,
що зводить квартали і стелить у небо дороги.

Я хочу перейти життям піснярем,
нехай з напівпорожньою торбою,
проте у чистій сорочці,
та з такою у серці піснею,
від якої біда наполовину легша,
а радість – удвоє більша;

казкарем,
що Правду й Кривду
не проміняє на бестселери світу,
бо знає,
що Правда – гірка й непідкупна –
справжній супутник справжнього життя,
а парадна палиця з золотою бозулею
головного тарабанщика
не дорівнює грубій гудзуватій палиці
пастуха-філософа.

Я хочу перейти життям – ЛЮДИНОЮ!

Я ВІРЮ

Я той, що не перемагав в житті,
Бо вимагав від нього більше, ніж воно давало.
Я той, що не давав з порожніх рук,
А прагнув, щоб життя буяло.

Я той, що мріяв й волю здобував,
Що вірив: будем сіяти і жати,
Що прагнув, плакав, воював,
Я той, що, змушений, не міг мовчати.

ПРОЗА

Єва ОЛЕАР

Без слів

Пасажири швидкого поїзда посідали у вагон на свої заброньовані місця. Поїзд ще й не рушив, як повитягали ноутбуки, мобільні телефони з навушниками, пляшки з напійками. Кока-кола, освіжаючі енергетичні овочеві напої та все інше, що носять зі собою нинішні модерні молодняки, появилось в їхніх руках або на маленькому підвіконному столику.

Сеньйори не привикли до таких звичок. Їм не по натурі носити зі собою пластові пляшки з напоями або паперові чи пластові стаканчики з покриттям з кавою чи коктейлями у поїздах, автобусах, навіть на вулиці. Нині стало модним так себе поводити. Ніхто й не дивується, бо зі всіх реклам на нас вискакують такі сцени. У фільмах нема кадрів, нема ситуації, де б актори не тримали в руках каву в порцелянових великих філіжанках, чашках чи пластових стаканчиках з кришкою.

Поїзд рушив, а у вагоні почалась дія широкометражного німого фільму.

Чоловік середнього віку на дисплеї свого ноутбуку, напевно, слідкував цікавий фільм, бо очі вткнув до екрану, не бачив нікого й нічого навколо. Тут-там сьорбнув напій і слідкував далі.

Інший, зі серйозним обличчям, на вигляд ніби державний службовець, певно, вирішував важливе завдання, бо весь час тицяв у клавіатуру ноутбука. Після деякого часу витягнув другий сніданок, належно загорнутий у серветці, перекусив, не дуже докладно повтирав уста, напився мінеральної води з пластової пляшки. Вуличкою між сидіннями проходила офіціантка, спонукавши товар із візка, який тиснула перед собою. З-поміж різних напійків, круасанів і іншого товару для перекуски, ледве глянувши в бік офіціантки, прийняв дозу з кавою. Тут же кількома ковтками її випив і продовжував переганятись пальцями по клавішах ноутбука. Напевно, чекають від нього якусь важливу роботу. Невідомо, чи то технічна розвідка, фінансова справа, чи він автор якогось роману, може, наукової праці, бо весь час не відривав очей від тексту на дисплеї. Був переконаний, що таким темпом роботи завершить дане завдання з приїздом до кінцевої зупинки.

Так і сталося. Оголосили станцію. Хтозна за який довгий час на цьому, напевно, регулярному службовому маршруті здобув такий дос-

від, бо набутими практикою автоматичними рухами закінчив роботу, виключив ноутбук, поклав його у портфель, позабирав все, що було розкладене на столику, взяв з вішалки плащ і вийшов з вагона. Він, мабуть, і не усвідомлював, хто був у вагоні, хто сидів біля і напроти нього, бо ні на мить не піднімав погляд на довкілля.

Яка тиша володіла досі, така залишилась тут і після його відходу.

У відділення вагона весело й гучно ввійшла четвірка юнаків. Не вгадаєш, до якої соціальної групи вони належать, бо сьогодні якось всі молоді одинакові. Відрізняються хіба маркою одягу. Один в модно поперерізуваних на колінах «джинсах», котрийсь в «мікіні», кофті спортивного покрою з капюшоном, провислими, довгими, ніж руки, рукавами найновішої марки відомої модної імперії. Інший мав на голові чорну шапку, стягнену над очі, мовляв, ніхто нехай не заглядає у його обличчя. У кожного з них висіли з вух шнурки-дротики до мобільників.

І знов запанувала у вагоні тиша. Почались перегони по клавіатурі апаратів. Кожний з кимось переписувався. Тут-там озвався вибух сміху, що хоч трохи порушило мовчанку, бо її пересікало тільки постукування клавішів при набірні текстів. Один грав якусь комп'ютерну гру, бо так зосереджено тиснув на клавіші, мало не роздавив мобільник. Часом німу атмосферу порушив хлопець, вистріливши руку вверх з покриком «еєєє!». Певно, поборов свого противника. Ще інший слідував на своєму планшеті якийсь фільм, а щоб навколишнім пасажирам не заважати, дію фільму слухав через навушники.

Поїзд зупинявся на своїх звичайних зупинках, але ніхто не повертав голову до вікна, щоб поглянути на прихожих, чи тих, хто виходив, приїхав на місце свого майбутнього, може, цікавого перебування. Лише так, просто побачити людей. Не піднімали голови, щоб глянули, захопились природою, яка швидко миготіла за вікнами.

Біля вікна всілась старша дама. Поки-що ніхто до неї не присідав. Читала газету, бо хотілось корисно провести кілька годин їзди в поїзді. Вона любила порозмовляти зі стрічними людьми, знайомими, ровесниками. У місті, де проживає, майже щодня їздить міським автобусом. Там – готовий «бульвар», всі сенсації можеш дізнатись від жінок, які присіли до неї, не питаючись дозволу, і тут же починають розмову: «І ви до лікаря їдете?» Та сам вік жінок підказує, що ординації лікарів найчастіше відвідують люди похилого віку. Не диво ж, бо в їхньому тілі накопчилось стільки діагнозів, що достатньо наповнюють щоденний робочий час лікарів. Поскаржаться на лікарку, бо не була охоча виписати їм саме такі ліки, які їм потрібно. Свої хвороби добре пізнають, а сусідка теж таке лікарство приймає! Покритикують також непривітні медсестри. Лише те не скажуть, що своїми скаргами і розповідями про ціле своє покоління затримують інших пацієнтів, що чекають у коридорі. Розповідають про себе, сусідки, всіх акторів актуального телеві-

зійного серіалу, хто з ким фліртує... Навіть політики є доброю темою в міських тролейбусах.

Дама часто піднімала голову від газети, оглядалась, слідкувала за тим, що діється у вагоні й за вікном поїзда. Їй було цікаво милуватись навколишньою природою. Сонце підносилося, ступало на височінь неба, в одній миті заглянула, як з недалекого ліска вибігло сернятко. Кущі біля колії були свіжозелені, інші грали кольорами квітів. А як поїзд минав широке поле, а воно червоніло дикими маками, її серце потішилось від такої загадкової краси, яку хотілось обійняти і забути про біль, горе, страждання, а тільки всмоктувати чари природи. Якби в неї був мобільник, то хоч би фотографію зробити, щоб залишилось пам'яті оте місце.

Але поїзд швидко мчав, а у неї не був мобільний телефон високої технічної якості, бо ж користувалась ним заради того, щоб говорити стисло, коротко, не гаючи часу. Інформувати без емоцій, без запитань, без пояснень. Правда, вона знала, що інколи він може стати у пригоді, та намагалась справи вирішувати і без нього.

На одному місці запримітила старий млин. Жаль, що так швидко міняються картини за вікном поїзда. Було б їй цікаво трохи довше зупинити на ньому свій погляд. Пригадала, як у селі, де вона ще молодю жила, ходили до млина по борошно. Поки млин працював, вона зі своїм сином постояла біля річки, що помаленьку протікала коло млина, поганяючи лопати великого млинського колеса... Потім уже бачила тільки нові високі мости, хати, обриси міста.

Старша дама, може, й була б з кимось пригадала минулі роки, поділилась би зі своїми спостереженнями з природи, та ніхто до неї не присів. А тих молодих супутників у вагоні їй стало жаль. Вони не розмовляли... Без слів добирались до мети своєї дороги. Нічого з тої природи, довкілля не бачили. Не знали полюбуватись краєвидом. Вони сиділи вкупі та не чули свіжий сміх свого приятеля, влучні сміховинки, радість, веселий настрій, який належав до їхнього віку. Все те зазнала вона, будши теж колись молодю, без мобільного телефону, навушників, ноутбука.

Сама прожила не завжди приємні часи своєї молодості і дозрівання. Але все в житті відчувала в повній силі. Чула його мелодію, бачила і тішилась його райдужним кольором, відчувала і глибоку покірність до нього, щирість душі та гарячість кохання.

Такі моменти, які проживаєш в повній широті, закарбовуються у твоїй пам'яті. Їх потрібно переживати чим більше, бо вони є найкращим багатством людини, – пригадала пані висказану кимось істину.

Поїзд зупинився на кінцевій станції. Всі почали виходити на перон. Тишу, що весь час сиділа закута у вагоні, розітнуло оглушливе пицання гальм.

Микола КОРСЮК

Сумна звістка дійшла до нас з Румунії. Помер український поет і прозаїк **Микола Корсюк** (1950-2020).

Народився 30 березня 1950 року марамуреському селі Луг над Тисою. Після закінчення початкової школи в рідному селі отримав середню освіту в українській секції педагогічного ліцею в місті Сігету Мармаціей, потім закінчив Філологічний факультет, де пізніше викладав українську літературу. Після здобуття вищої освіти працював редактором у видавництві «Критеріон». Працював також головним редактором журналу «Наш голос» і головним редактором дитячого журналу «Дзвоник», що видаються Союзом українців Румунії.

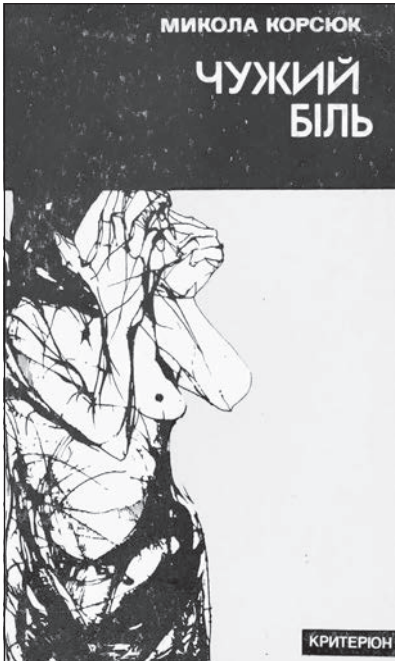
У 1973 р. видав свою першу прозову книжку – збірку новел «Роздоріжжя». Він автор поетичних та прозових творів – «Ворота», «Сюжет для новели», «Монолог дерева», «Чужий біль», «Монолог», «Яйце райце». За роман «Ні бог, ні люди» отримав премію Спілки письменників Румунії. Письменник також видав збірку віршів для дітей «Зайчикова книжка»

Микола Корсюк був членом Спілки письменників Румунії, Національної спілки письменників України, а також членом Українського ПЕН-клубу.

Поєдинок

Сумніви брали верх. Невдавнє остаточне рішення загубилось зненацька поміж тисячами неспростованих доказів, все більше поглинуте ними, відпливало за не-

чіткий овид і углибало, здавалось, безповоротно у нічогість, але він силою волі переконував себе, що іншого виходу зараз недобачає, а час не стоїть. Нарікав був на себе, якби сидів був зі складеними руками і не спробував і одне, і друге, але жодному з його добре намірених намагань не судилося сповнитись, скільки він не наполягав і не докладав зусиль. Правда, інколи й самого добирала досада і він сердився на себе, мовляв, уже досить надоїв, людям здохлятиною, часом йому не вистачало навіть снаги та переконливих слів, але на другий день починав знову. А тепер залишилось хіба оце, найостанніше, про що боязко було й подумати, а не те щоб зробити усе своїми руками... Підійшов неквапливо, аж наче зів'ялими ногами, до скособочених, скріплених залізним прутом хлівцевих дверей, наче ще сподівався, що по дорозі, може, трапиться неймовірне, звідкілься вигулькне зненацька рятівна думка і все ще залагодиться мирно, позбавляючи його, старого, терзаючих мислей, і смикнув неохоче

за ланцюжок. Поскрипуючи на іржавих завісах, двері відчинилися, і в обличчя йому дмухнуло важким, перестояним відпаром кінського гною й сечі. Притримуючись за одвірок, став на порозі й пошукав у напівсутінках кобилу. Худобина, відчувши господареву присутність, стригнула приязно вухами й перестала бовтатись мордою в сіні, а потім підвела подовгувату вилицювату голову й повернула до нього. Заіржавши стиха, привітливо, втупила в нього свої великі лагідні, аж наче благаючи, очі, переступила з ноги на ногу й потягнулась жадливо до нього. Постоявши хвилику в очікуванні й переконавшись, що господар прийшов до неї з порожніми руками, відвернувшись від нього й знову пошукала в яслах.

– Їж, їж, наїдайся, бо хтозна-коли ще доведеться. Я ще почекаю, хоч сонце вже височенько й пора б, – мовив він до кобили ласкаво й сів на високому порозі, блукаючи порожнім поглядом у досягаючим осіннім просторі.

Невеселі думки облягли його зі всіх сторін і не давали попусту ані вив'яленій останніми тижнями душі, ані перемученому тривожними думками сумлінню. Було совісно від узятого рішення, та в нерозбірливому плетиві всіляких вагань та здогадів, а головню в його неопікуваному теперішньому становищі, воно здавалось йому чомусь найбільш підходящим, бо ставило відразу всьому кінець без будь-яких зворотікань та можливих наслідків. Раніше він про таке не міг навіть подумати, та після тієї жаскої ночі, коли його неждано зціпило в клубок, зібгало й виснажило останні, здавалось, життєві сили, а над ранок відпустило спустошеного і вкрай ухорканого, відібравши в нього всяку надію, немов попереджувало, що днів його залишилось уже небагато, він уперше подумав про неї і вжахнувся, усвідомивши виразно, що надійшов і йому час кінчати із життям рахунки. Та впадати в розпач і глибоку безнадію не впадав, хоч був він вдачі крутої, тільки від того ж дня на його обличчі осіла назавжди незворушна тінь, а в побляклих очах заліг густий нерозвіяний смуток. І він почав у душі готуватись в далеку дорогу...

Очутившись від надокучливих думок, старий сплюнув спересердя далеко перед себе і покрутив незадоволено головою, сердячись на свою нерозсудливість і нарікаючи водночас на людську невдячність. Здавалось, ніби й прожив із ними усе своє життя, хильнувши чимало біди, знав їх добре, хоч хата його й стояла на відшибі, а, бач, розкусити їх так і не встиг. Що кому було потрібно, те й забрали від хати, коли почули, що він роздає своє майно, тільки віз та ще зброю встиг продати сільському квалеві майже за безцінь, а кобилці всі чомусь віднікувались, начеб вона коростою заражена. Не знаючи, куди її подіти, старий пустив поголоску по довколишніх селах, що віддасть її будь-кому, та коли за весь тиждень ніхто не навідався до його господарства, він став силою набиватись із кобилою то до одного, то до іншого із добрих знайомих, сподіваючись, що ці не відмовлять йому й прихистять худобину, а коли ані з цих його наполягань не вийшло нічого, він поїхав у сусіднє село, на окраїні якого тимчасово отаборились на березі річки цигани скитальці, сподіваючись, позбутися там скотини, але ті, оглянувши пильно кобилу, ще й насміялися з нього.

– Її, вуйку, лиш з берега та в воду трутити, а не у віз запрягати, – порадили глузуючи.

А тієї ночі старого знову скривило, затуманило пам'ять і кинуло в дрібну дрож. Облившись кількома холодними потами, він уже наче й не боронився, змирившись із думкою, що тут йому кінець, а воно за якусь добру годину відпустило, начеб випробувало його на твердість. Дихнулось легше, тільки в грудях час від часу ще поколювало гостро, аж дух перепиняло, й тоді старий мусив пристоявати хвильку-дві й терти долонею груди напроти серця, стараючись при тому глибоко вдихнути свіжого повітря. Невдовзі минуло й це, і він уже почав був привикати до такого роду «задишок», і тільки думка про кобилу муляла й не давала йому спокою,

бо звіку-правіку так уже було заведено, щоб коні в роду їхньому не переводились ніколи. І вони дотримувались суворо цього неписаного закону, передаючи його від батька до сина, й тримали часто навіть по дві пари. З ними був пов'язаний сімейний скромний прожиток і буденне заняття, а вже з часом якимось так повелося, що життя їм не уявлялось без коней, бо воно міцно переплелось із кінським і дуже часто залежало від нього. А коли, не дай бог, худобина здихала, чи вбило, як то сталося з його батьком, у бутині дерево, вони забували про все інше, складаючи кривавий гріш до гроша, аж доки не купляли сяку-таку шкапину. А тепер доводиться розлучатись, і думка, що він може покинути кобилу знагла, не подбавши про її притулок, щоб знати, що вона в безпеці, точила заповзято душу, як шашіль звалене й покинуте дерево. Цілими годинами мучився на самоті, перебираючи в думках всякі можливості, а коли зі всього того не вийшло нічого і він опинився у безнадійному становищі, десь у темній глибині свідомості пробилась жажлива думка, яка ставила всьому кінець. Спочатку він рішуче відкидав її, але з кожною невдачею вона міцніла й вигранювалась усе виразніше, аж доки не зблиснула на всю силу, перекресливши всі інші можливості й заповнюючи його розум. І він з часом піддався їй, навіть повірив, що в даному положенні вона найбільш підходяща.

Що ж, небого, мабуть, уже досить розкошувати, бо отак нам усенький день промине без діла, – підвівся старий із порога, розтираючи заціпенілі від довгого й незручного сидіння коліна, й підійшов до кобили. Конячина стряснула головою, але не переставала хрумкати смачно сіно, і він мимоволі задивився на неї, прикидаючи в думці, що за час, відколи не впрягав її до воза, бо продав, вона, шельма, встигла на яслах поправитися, набрала трохи тіла й навіть посвітлішала. Спершись надійно однією рукою у холку, він другою погладив її по крупу, а далі поплескав задоволено по міцній колісній шії й провів долонею по худющому хребті та випнутих ребрах. Кобилиця форкнула весело, піднімаючи рвучко голову, й шкіра на ній сіпнулася і попливла дрібними брижами.

– Тільки не пустуй мені і не молодичся, бо ми своє вже давно відгуляли, мовив незлостиво старий до кобили, відвертаючи рукою її голову, і взяв за рідке пасмо шерсті, яке спало над чолом у білих плямах, виводячи її з хліва.

Уже на подвір'ї кобилиця направилась була до дровітні, де завжди стояв віз і де звичайно запрягали її до нього, але в дорозі господар притримав її знайомим рухом, і вона залякла біля нього, прядучи нервово вухами та хвицяючи безугавно бідненьким хвостом. Навіть коли старий відступив на крок і став, пильно приглядаючись, ходити навкруг неї, вона не зрушила з місця, аж доки він, плеснувши її долонею по шії, не пішов чогось знову до хліва. Та ніпати їй по подвір'ю не довелося, бо швидко появився господар із нашійником у руках і, накинувши їй його на голову, припнув до штахетини, а сам, діставши з кишені широку щітку й скребницю, відійшов на кілька кроків і, окинувши її чіпким, вивчаючим поглядом, заходився старанно чистити. Кобилиці завжди подобалось, щоб хтось порався біля неї, обходили й чесали, бо знала, що тоді її не до тяжкої втомлюючої праці ведуть, а до легкої, де не треба буде напинатися зі всіх сил і не дрижатимуть в неї коліна од виснаги. Їй було приємно відчувати на собі дбайливу господарську руку, лагідний ляскіт, тому стояла зараз спокійна й зосереджена, піддаючись виявленій до неї ласці.

А старий, виводячи з неї два ряди пилу, приглядався прискіпливо до худобини, наче вперше її бачив. Він проводив поволі долонею по чесаних уже місцях, стараючись вгадати, чи, бува, не ховається під шерстю яка подряпина чи струп, інколи навіть розгортав пальцями шерсть, щоб надійніше перекопатись, віддаляв налиплу, тепер уже затверділу, грязь чи висохле болото, розчісував старанно й забаристо, аж наче із замилюванням, гриву і викладав її потім рівно по пасемцю, щоразу

відходячи на крок, аби поглянути на неї з відстані, а тоді, незадоволений чимось, помахував сивою головою і знову підходив до кобили, поправляв відстовбурчений начіс чи оглядав коліно, а опісля з ще більшою заповзятістю заходився біля неї. А коли перейшов чистити на другий бік, від побаченого лише звів здивовано очі, зітхнув і похитав розчарований головою, бо все праве кобиляче стегно було замулене розм'яклыми у сечі кізяками. Почухавшись в потилицю, старий підійшов до коняки і мацнув рукою по стегні, далі тернув недбало по тому ж місці бляшаною скребницею, від чого та скреготнула глухо, а опісля, подумавши, що бідній худобині буде, мабуть, боляче, як він орудуватиме отією зубчастою бляхою, віддираючи бруд, відмовився від неї і, ввійшовши до хліва, виніс звідти добрий жмуток соломи, скрутив його у віхоть і став шурувати старанно заболочене місце.

– Ой, небого, добренько ж ти залежала свої худі боки, але що люди про нас скажуть? З тебе не подивуються, але що про мене, про господаря твого, подумають? А ти ж повинна бути, як у всіх, хоч, видно, ноги вже тебе не тримають, як і мене. Старість не радість, але занепадати духом нам теж не годиться, – мовив старий до гнідої й відчув, як його знесилену душу надломлює давкий щем.

Засохлий гній відтавав від шерсті неохоче, але старий заповзівся в своєму намірі й стругав зараз із ще більшим завзяттям, аж кобила не витримувала і, переступаючи з ноги на ногу, віддалялась від нього.

– Постій, постій і потерпи, небого, бо вже недовго доведеться терпіти, – умовляв старий гніду, не перериваючи своє діло.

Зістругавши бруд, старий кинув нарешті перетертий віхоть і став вичісувати до блиску пониділу крупу, а закінчивши, ще раз окинув приязним поглядом гніду і, запевняючи себе, що діло зроблено акуратно, на совість, відв'язав кобилицю від штахетини і, перекинувши їй через шию ветхий ремінець, пустив на волю, а сам поплентався до хати. Не забарюючись, став невдовзі на ганку й покликав гніду, простягнувши до неї долоню, на якій жовтіла грудочка цукру.

– Бери, бери, нехай хоч на старість життя здається тобі солодким.

Кобила наблизилась повагом, взяла спокійно вогкими губами ласощі, присмак яких вже давно їй призабувся, й стрясла весело головою.

– Ну, ти лиш не вибрикуй мені і не поспішай нікуди, а почекай, хай і сам споряджуся, як порядні люди. Бач, вирядилась шкапа і вже нетерпеливиться їй.

Коли вийшов із хати, старий був у чистій бавовняній сорочці, поверх якої було накинуто недбайливо чорного сукна камізельку, в заправлених у високі черевики штанях-галіфе, а в руках тримав сокирчину, яку завжди прихоплював з собою, коли виправлявся в поле. Зупинившись посеред подвір'я, зважаючи її в руці, він зиркнув скрадливо на сокирчину, а потім, переборовши миттєве неприємне відчуття, провів тремтячими пальцями по її гострому лезі. Хижим відблиском різонуло по очах осіннє полудневе сонце, а від дотику раптова холодна дрож пройняла усе тіло, й через хвильку він відчув, як його тім'я вкрилося густо крижаними зеренцями поту й душу зціпив в'язкий острах. І в раптовому надпливі почуттів красчком розуму старий збагнув, що починається «задишка», й став терти груди.

Очуняв, сидючи на ганку, і все ще не розумів, чи це був глибокий короткочасний сон, а чи вона навідувалась до нього...

Кобила й собі стояла біля ганку, дивлячись на господаря, який раптом осівся чомусь біля драбини, й терлася шиєю в стовпець, який підтримував бляшаний острішок. Нарешті старий прочунався й підвівся, спираючись об стіну, струснув головою, відганяючи памороки, а потім пішов непевною ходою до кобили. Уже на подвір'ї підібрав загублену сокирчину й, беручи гніду надійніше за вуздечку, щоб, бува, не спотикнутись, направився з нею до хвіртки.

Ходімо ж, любо, бо ще хтозна-що може статися, й тоді, усе піде вперекидь, – мовив поблажливо до неї, але перед самою хвірткою зупинив кобилу, ще раз оглянув її й поправив скособочену вуздечку.

Господарство старого стояло на відшибі, на горбку поза потоком, і худобина, опустивши низько голову, потрюхикала возовою доріжкою до села. Раптом старий чомусь знову смикнув її за вуздечку і, відвівши осторонь від дороги, прив'язав до висохлої сливи, а сам, крутнувшись, потюпав поспішливо назад додому. Дійшовши, майже бігцем перетнув довге подвір'я, пошубортався хвилю в якомусь ящику біля дровітні й знову почимчикував до хвіртки.

Кобила спокійно дожидала господаря, поскубуючи висохлу траву, а той, відв'язавши її, дістав із кишені невеликий мосяжний бубонець, витер його спочатку об камізьку, а потім став прив'язувати прихопленим кусочком дроту до вуздечки. Що ж, мовляв, і вони люди, тож нехай видзвонює, нудьгу в дорозі відганяє, веселіше буде.

– А тебе, небого, закосичити годилося б та стрічок усяких у гриву вплести, як на весіллі, й отак повести, та куди вже нам? Люди насміються і з мене, і з тебе. Вони лише виглядають нагоди, аби комусь кості перемивати. Але тепер нехай уже бачать тебе й лускають від заздрості. Не хотіли взяти, коли набивався з тобою, а тепер нехай жалують. Тільки ти мені неси голову гордо й високо, – і тицьнувши гнідїй грудочку цукру, господар пішов поволі біля неї, тримаючись однією рукою за вуздечку, а другою спираючись на сокирчину.

Село ховалось поза поворотом і, лише проминувши його, воно раптом відкривалося перед тобою в затисненому з обидвох боків горбами видолинку, червоніючи проти сонця черепичними дахами. Зараз старий ішов туди неохоче, навіть із явною неприязню. Коли б по його волі, то він зовсім не пішов би, начхав на таких дружків та господарів бездушних, навіть на своїм похороні не хотів би їх бачити, але мусить іти задля неї. Поскупились для бідної худобини жменю сїна, а тепер нехай бачать її й жалують. Бо не шкапа ще вона, ось як відлискує її шерсть проти сонця! І старий сіпнув за вуздечку, бо йому здалось, що гніда занадто опустила свою в білих плямах голову.

Їхня прогулька в село й назад не відзначилася майже нічим, хоч старий усією дорогою не переставав сподіватись, що ось-ось вигулькнуть з-поза парканів чи висунуться із вікон зацікавлені голови їх вибаннячаться на нього і на його кобилу, бодай їм ті баньки навек кров'ю заплело, а може, вийде з подвір'я ввічливий господар, перекинеться із ним словом-двома, а тоді забере собі гніду, й душа його позбудеться давкого щему й сум'яття, тому ішов він статечно і якось аж наче визивно, готовий відгризнутися на всяке слово односельчан, але його не зачіпав ніхто, немовби знали, що нині він настроєний не зовсім дружелюбно. Правда, кілька разів дітлахи препаскудні, взявшись за ним, запитували, куди жене вуйко кобилу, але старий не звертав на них увагу, і лише коли майже в самому кінці села увесь здивований Андрій Волошенюків, продаючи витрішки, запитав, задержувато, куди він оце відправився серед білого дня з кобилою, чи, бува, не веде «молодицю» до жеребця, старий зразу скипів від його збиточних слів та лукавої посмішки, що просвічувалась в кутиках вуст, але вмить вгамувався й передумав, бо, мовляв, цей скализуб за все своє життя не знав іншого заняття, окрім гав ловити й глузувати з людей. Тому він лише окинув того зневажливим поглядом і, порівнявшись із ним, плюнув через губу в його бік і пішов спокійно поруч кобили своєю дорогою.

Перейшовши потік, вони піднялися повагом возовою доріжкою до господарства, та коли кобила повернула туди голову її потягнулась до воріт, старий сіпнув несподівано за вуздечку і, притримавши її, припнув до кілка в тину, а сам зник на подвір'ї,

причиняючи за собою хвіртку. Постоявши трішки, гніда пошукала в затінку паші, а не знайшовши, ступила крок до воріт, але туго припнута прив'язь не давала підійти ближче. Мотаючи головою, вона підвела її рвучко й ремінець легко сплигнув з кілка, повертаючи їй волю. Підійшовши до хвіртки, вона спробувала відхилити її головою, але переконавшись, що та причинена надійно, перекинула голову через штахетини й, обводючи великими лагідними очима подвір'я, стала терпеливо очікувати свого господаря.

– Зазирає, зазирає, небого, може, ще чогось недобачила тут, – мовив старий до неї, беручи її за вуздечку й відводючи від воріт.

Певний час ішли тією ж возовою доріжкою, а коли вже проминули крайню хату, звернули ледь помітною стежкою в поле й стали підніматися схилом. У садах та на пагорбах достигала задумана осінь, стелячи навкруги п'янкий запах спілих яблук, і старий подумав, що прожив своє немудре життя якось непомітно й тихо. Весь час старався та гарував, скільки сили вистачало, а воно, кляте, вже й проминуло не зглянувшись, не даючи часу ані на перепочинок, ані щоб зробити чогось особливого. І чи сталося воно через те, що до всього прикладав однаково душу, а чи тому, що ніколи не задумувався над цим і не вирізняв одне зроблене від іншого, а надавав усьому однакового значення й вагомості, а чи, може, тому, що інакше й не уявляв собі життя, – він не міг і досі сказати. Бо чи деревце садив у полі, чи комусь криницю мурував, а чи підсобив у біді, усе сприймалось ним, як своєрідний обов'язок, який нав'язувало йому саме життя. А все решта приходило уже якось само від себе, позначаючи його клопітливі будні сумом чи радістю.

Ліс, у який вони збочили відразу після того, як спустилися вузькою лощиною, здавався спочатку рідким і світлим, але з кожним кроком углиб він ставав дедалі густішим і непрохідним. Зарослий розкішними кущами ліщини та чагарником, він устиг зберегти ще вранішню росу і, потривожений старим та кобилою, зараз щедро струшував її під ноги проходжим. Правда, старий очікував на таку чіпку заросль, та все ж не пішов обходом, бо сподівався в такий спосіб заплутати кобилі стежки, тому, засунувши сокирчину за ремінь і взявши капелюх у зуби, пішов поперед конячки, розсуваючи обидвома руками нависле гілля й прокладаючи дорогу, а гніда й собі, прищулюючи вуха, старалась якомога не відставати від свого господаря, тому трималась близько, ступала майже слід у слід, дихаючи тепло старому в потилицю. А він далі відгортаючи з-перед себе заросль, дерся якось завзято й несамовито під гору, наче хотів приглушити в цьому шаленстві свій гнів та досаду.

Вирвавшись нарешті з непроглядних, густо поснованих на окраїні буйним колючим павіттям ожини, дебрів, старий упав безсило на зжухлий моріжок полянки і, заклавши під голову подряпані в дорозі руки, довго й глибоко відсапувався, а кобила й собі пристанула покірно неподалік не менш зморена, ніж її господар. Дедалі розпливаючись, на полинялому осінньому небі сунули зграйками на південь кучеряві хмарки і, потонувши поглядом у імлістих високостях, старий подумав із сумом, що все пливе й минає в людському житті, як оті туманні острівці. І від усвідомленої думки його враз охопило гостре й щемливе відчуття самотності. Уже сидячи, він потягнувся рукою за ременем, кінчик якого лежав у гнідої під ногами, і легко смикнув за нього. Зрозумівши, кобила ступила крок до свого господаря, і він, лясаючи її стиха по шиї й поправляючи над чолом пасма поколошканої шерсті, другою рукою пошукався в кишені камізерки й, діставши звідти грудочку цукру, тицьнув гнідій між губи. Перечекавши, поки кобилиця похрумкає ласощі, покруктуючи й спираючись на сокирчину, старий бідною бідую звівся на коліно, а потім, тримаючись вільною рукою за вуздечку, станув на ноги. І лише тоді відчув, який він насправді виснажений і кволий.

– Що ж, небого, мусимо іти, іншого виходу немає. Гаразд, що лишилось уже небгато, а то сам не знаю, як закінчилась би наша прогулька, – мовив старий до гнідої, поправляючи вуздечку, і вони пішли полянкою в напрямі мріючих над перевалом дубів.

Вигасаюче осіннє сонце стало дедалі частіше ховатись за хмарами, в спину старому дихнув із гірських виарків холоднуватий вітерець і, потермосивши його за камізьку, побіг пустуючи поперед нього, гублячись у густих ліщинових кущах. Зиркнувши на небо, старий наддав ходи, посмикуючи час від часу за ремінець. Спустивши голову, гніда чвалала за ним, важко перебираючи ногами, немов хтось гирі почепив їй на копита, іноді заточувалась чи спотикалась, і тоді старий позирав на неї з явною тривогою й докором, але зупиняти не зупинявся, бо боявся, що більше не зрушить її з місця.

За полянкою вони звернули в рідку діброву, порослу молочаєм та висохлою мітлицею, а потім, здолавши повагом крутий узвіз, вибралися на стежку, яка петляла самою верховиною спадистого горба, в підніжжі якого розкинулось у мріючій далечині сусіднє село. Звідси до наміченого старим місця було вже не так далеко, і він, зчаста позиркуючи через плече на гніду, яка зараз ледве волочила ногу за ногою, уже пожалів, що приневолив бідну худобину дертись крізь густі дебрі, вибиваючи її з сил. Дійшовши до копанки, він пустив кобилу й пішов неквапливо напитися, але вона, відчувши, що неподалік є вода, й собі почвалала за господарем. Та напитися їй не пощастило, бо тільки потягнулась вона жадібно до води, тільки встигла торкнутись її й намочити тремтячі од жадоби губи, як старий відразу відвернув її голову, а звівшись на ноги, взяв її за вуздечку й потягнув щосили від криниці, приговорюючи поблажливо:

– Ой ні, небого, не пий, бо вода холодна, аж зуби ломить, а ти геть розімліла в дорозі, – можеш легко застудитися.

Але кобила не звертала увагу на господареву ласку та умовляння, вона далі тягнулась спрагло до копанки, звідки било лоскотним духом смачної гірської води, і хоч він заповзвся й тягнув її щосили подалік, вона стояла мов укопана, не допускаючи ані на крок, весь час поглядаючи жадливо в бік криниці, аж доки старий, помічавшись у кишенях, не простягнув їй грудочку цукру. Та коли вона вже ловила тремтячими губами цукор, він відійшов на крок, примушуючи й її зрушитись із місця, а тоді пішов поспішливо, манячи за собою кобилицю, в якій від жадоби аж слина потекла з рота.

«Що ж, небого, – подумав старий, віддаляючись дедалі від кобили, – отаке воно, життя наше. Весь час манить тебе своїм блиском та чарами, а коли вже гадаєш, що ось-ось торкнешся їх, і душа твоя порозкошує, щедро наповнившись його дарами, виявляється, що воно пожартувало з тобою, хотіло лише вивірити твою заспрагу, щоб іншим разом появитись перед тобою ще зваблिवшим і спокусливим. І так із дня у день божий, щоб ти не зазнав ніколи супокою і змирення з собою».

«Що ж, господарю мій, може, воно так і годиться. Інакше, чи відчули б ми на всю силу привабливість і повноту нашого життя».

«Я не нарікаю, гріх би мав неспасенний, бо я своє чесно прожив, та й чоловік, може, на те й приходить на світ білий, щоб коротати свої лічені дні гаруючи, а не в розкошах. Тільки, бачиш, покалічила ти мені життя, а я тобі, що вже не знаю, котре чие. А тепер спокутуємо, самі гаразд не відаючи, де котре кінчається».

«Бо так суджено людині... Сама вона і життя її – ніщо, тож мусить шукати підмоги, аби вже впарі дати собі раду й розраду».

«Я не се маю на мислі... А іменно те, що не досить того, що калічить своє власне життя, але ще й інших. Мабуть, замало їй лише свого... А не треба би».

«Але ж вона лишає свій слід на землі. Її буття не минає впорожню».

«Пусте говориш. Який же по мені слід лишиться? Був та й нема».

«Ти, господарю, залишиш по собі добру пам'ять, бо життя ти прожив чесно й по совісті. Рук своїх, ані сил не жалів, коли була потреба. Немає чим дорікнути тобі. А добра пам'ять у людей – це немало».

«Цим нема чого гріти собі серця. Пам'ять людська тимчасова, як і все на землі. Нині тебе шанують, поважають, а завтра вже й забули. Такий закон життя людського на цій землі. А, правду говорячи, хотілось би залишити по собі щось більше й вагоміше, ніж добру пам'ять».

«Одні навіть цим не можуть похвалитися».

«Що ж, люди не можуть бути однакові, й не треба. Один задоволений і тим, що по землі нипає, а інший в небесах літає і все душа його тягнеться кудись у безвість. Та судити їх не нам, небого, бо щоб судити людину, треба знати про неї принаймні стільки, скільки знає про себе вона сама, а то інколи й більше. Інакше, ти блукатимеш манівцями від помилки до помилки, сам прирікаючи себе на осуд».

«Ми ж, господарю, нікого не судимо, бо воно нам не під силу, але говорити без глузду не годиться. А життя наше, хоч і не було солодке, але й гірке не було, щоб уже так нарікати на нього».

«Я не на життя нарікаю, а на себе. Життя судити людині – не під його ум. Воно владне над ним, як над землею небо. Нам залишається лише прожити його якомога чесніше й людяно, щоб не пекло в душі й не гризло сумління».

«Це правда, але в житті всяко буває... Іноді не по твоїй волі виходить, хоч страждати потім доводиться тобі».

«А потрібно би... Інакше, чи знатимеш ти про себе?»

«Це я й сама знаю. Ось, жив був твій Олекса, то не носив був ти усе життя на мене жаль у серці, не скаржився б тепер, що не залишив по собі нічого. Але я не хотіла. Якось так сталося...»

«Що носив я на тебе претяжкий жаль довгі часи, – це правда. З роками він звітрився, але сподіяна рана й досі не загоїлась. Краще вже не нагадувати й дати душі спокій...»

«А чого ж? Коли вже взялися, то скиньмо з неї чорноту та неприязнь. Тільки знай, що я не хотіла. Того ранку я спокійно хрумкала овес, коли це раптом щось перекочується через поріг, – і до мене. Я знетямилась і хвицьнула ногою».

«То Олексик ішов шерсті начесати з тебе на м'яч. Десь вислухало хлоп'я, що з кінської шерсті можна зсукати м'яч, то й полізло до тебе у хлів. Зрештою, не вперше поліз».

«Саме оце, що не вперше, бо дотоді лазив у мене попід черево і ніякого лиха дитині не сталося. Про свою помилку я зрозуміла пізніше, коли твоя Марія запищала на весь двір не своїм голосом, і ти вискочив із хати сам не свій».

«Тоді мені було не до тебе, інакше, мабуть, угатив був у тебе сокирою. Побачивши Олексу на руках у Марії, світ потемнішав переді мною, і я гадав, що трісну з розпуки».

«А під вечір увійшов злісний у хлів і став бити мене жердкою, мало кості не поламав. Але я терпіла, бо знала, що провинилась. Рани мої минулись, а твої ще й тепер кривавлять...»

«Тільки ти не знаєш, що на другий день пішов я до лісника й попросив того, аби тебе застрелив. Щастя твоє, що той не хотів, мовляв, патрони в нього на рахубі, він повинен за кожен одвіт дати».

«Значить, він спас мені життя? Інакше...»

«Але ж і ти мені спасла пізніше. Пам'ятаєш, що сталося, коли ми спускались з полонини того голодного року?»

«Пам'ятаю, господарю мій, пам'ятаю, тільки все це не можна порівнювати із жалем, який я спричинила тобі й твоїй Марії...»

«Це правда, той жаль її в могилу поклав, а могла ще жити».

«І тобі, старому, не довелось би самому старість доживати...»

«Це вже хто зна, як мало бути. Та тічка могла мене розірвати у миг ока. І у всій тій затії винен був тільки я. Не треба ж було засиджуватись стільки коло стаї, треба було вирушити в дорогу завчасу, як радили мені люди. А я ні, мовляв, устигну, ноги в моєї кобиліці міцні й прудкі. І не помилився».

«Але ж треба було підсобити людям у скрутний час».

«Це правда, але також треба було подумати, що вдома тривожиться Марія, жде мене й місця під собою не знаходить. На те ж голова...»

«Боже, а то раптом, тільки ми встигли спуститися по косогорі, насунувся на плай туман, припустив дрібний дот. Я ступаю обережно, аби не посковзнутись, або не провалитись ногою у прірву, бо ти верхи на мені, ще й дві бербениці бринзи по боках звисають. А вони аж висвічують хижими очима в тумані. І виють – аж моторошно стає, ще й зараз холодом бере, як згадаю».

«Ну, але ж ти не осоромила мене. Коли вони стали підходити сміливіше, ти показала їм копита. Я ледве вдержався на тобі».

«Але обидві бербениці ми погубили, прийшли додому з нічим».

«Що значать дві бербениці бринзи проти врятованого мені життя?»

«Хто зна, чи тоді я його тобі врятувала, а чи сама собі».

«Ой ні! Напевне вже мені. А бринза – пусте...»

«Це правда, але тоді вона значила багато, бо голод вишкірював зуби з кожної хати».

«Але й на нас вишкірювалась голодна згряя вовків. І коли б не ти, там мали погинути мої кості...»

«Що ж, може, й правду маєш, мій господарю, що покалічили ми одне одному життя, що вже й не знаємо до пуття, котре чие. Та інакше, гадаю, й не могло бути, бо пливли наші життя у тому ж руслі».

«І не маємо чого нарікати одне на другого, небого. Одне тільки точить мені душу – що мусимо розлучатись. Бо хоч життя вічне, та не вічні ми на цій добрій землі. І, гадаю, ти не осудиш мене...»

«Але ж я бачила твої добрі наміри. Ти хотів мене комусь віддати, аби я мала прихисток, але мене ніхто не хотів. А воно страх сумно і болісно, коли знаєш, що ти нікому не потрібна. Краще вже смерть...»

«Мені самому недалеко гони, сама ж бачила, що сталося нині... Інакше б я тобою не набивався людям».

Ступаючи поквапливо вслід за господарем, гніда зненацька зупинилася і, піднявши високо голову, постригла завзято вухами й форкнула, вибиваючи старого із скрушних роздумів. Оговтавшись, він сплюнув спересердя вбік і, покручючи невдоволено головою, пішов далі, не звертаючи увагу на кобиліцю. Постоявши хвильку, гніда, здавалось, прислухалася до чогось, а потім і собі потрюхикала стежкою, а старий ішов похиливши голову й дивувався, що це йому збрело так ненароком на розум. Захоплений дотепер кобиліцею, він ішов зараз, забувши про неї, і лише піднявши голову й ковзнувши поглядом по мріючих над перевалом дубах, до яких залишилось зовсім небагато, враз стрепенувся, і холодний страх проскрізлив боляче його душу. Глянувши на гніду, старий від усвідомленої думки, що його чекає жахлива річ, одразу якось зсутулився, зім'явся й понидів на виду, а в занепокоєних очах прозирнула змішана з острахом безпорадність. Постоявши мить, він раптом крутнувся і, кинувшись до придорожного куща, зламав поспіхом прутину й захо-

диввся гнати кобилу, нервово шмагаючи її по худющих стегнах. Від ударів гніда сливе побігла, але він не переставав хльоскати заповзято, час від часу штурхаючи її в зад топорищем, а коли й те не допомагало, брав за вуздечку й перішив несамовито по голові та по вухах. Кобилиця сіпалась від ударів, мотала безборонно головою, стараючись вирватися від старого, але він учепився за вуздечку міцно, до того ще й намотав ремінець навкруг руки, і при кожнім кобилячім спротиві сіпав рвучко зубила, аж худобині приходилось дибки ставати. Пробігши отак частину дороги, захеканий і спітнілий, старий пустив нарешті кобилу перед себе, радий, що до вибраної ним місцини залишилось ще з кілометр ходи.

Проминувши дуби, вони звернули з дороги, перетнули вузьку просіку й опинились серед галявини. Пустивши кобилу на волю, старий спустився на м'який зжухлий біловус, простягаючи ниючі ноги, а гніда й собі зупинилась неподалік, віддихаючись шумно. Її великі лагідні очі сльозили, і старий, запримітивши, враз схопився на ноги, підійшов до неї й, витерши рукавом мокрий слід, підніс їй на долоні останню грудку цукру.

– Бери, люба, й не май на мене гніву, – додав він, поправляючи в гнідої звисаючі над очима пасма шерсті, й лягнув її долонею по шиї, даючи зрозуміти, що може собі йти, а сам знову присів на моріжку. Кобила ступила кроків два, ще хвильку постояла, неначе чогось очікувала, а потім попленталась знічев'я по галявині, принюючись до висохлого біловусу.

А старий, спершись тілом на лікоть, дивився сумно на конячину й терзався в'їдливими сумнівами, які дедалі щільніше опанували його розумом, пронизуючи холодним страхом знесилене серце. З хвилини в хвилину він усе більше занепадав духом і втрачав спокій. Розуміючи, що отак може геть розкиснути, і водночас страхаючись того, що мало невдовзі статися, він кидався безпорадний від берега до берега, шукаючи порятунку, але не знаходив. І усвідомивши, що краще діяти негайно, аніж відкладати до сумерків, як собі постановив, вирушаючи з дому, він кинув поглядом на сокирчину й підвівся на ноги. Стискаючи міцно топорище, ідучи до кобили, він вирішив не піднімати задалегідь руку, щоб вона не запримітила руху і не відвернулась, уникаючи удару, а вдарити зненацька з розмаху і зі всією силою. Підійшовши до кобили, яка сумирно пощипувала висохлі стебельця трави, він довго вимацував поглядом її чоло, а тоді, примітивши місце, дбайливо відгорнув шерсть і провів по ньому ласкаво зсудомленими пальцями. Опановуючи собою, він лиш одного боявся, щоб у вирішальну і водночас фатальну передміть удару вона не заглянула йому в очі, бо тоді не витримає, і весь його намір піде нанівець. Заплющивши міцно очі, старий довго зважувався на рішення, наче збирав останні рештки снаги, а тоді, піднявши руку, ще раз пригадав собі намічене місце і, напружившись, зціпив зуби і вже хотів ударити, та якась несподівана сила затримала його. Опустивши сокирчину, він розплющив боязко очі й глянув безсило на кобилу, яка байдуже визбирувала біля його ніг висохлі стебельця трави, і раптом відчув, як ламаються під ним у колінах ноги, як дрижить дрібно кожна часточка його перемученого тіла і болить гостро поранене серце.

– Ти простиш колись мені, старому? Простиш? – прошепотів ледь чутно старий до гнідої, простягаючи до неї руки й чіпляючись судорожно тремтячими пальцями за вуздечку. – Скажи, ти мені простиш? – запитав на цей раз голосніше і раптом у буйному напливі шалу припав до кобилячої голови й поцілував жагуче скривленими жалем губами. А через мить, немов отямившись, відіпхнув її з силою від себе й, крутнувшись, ухопив із трави сокирчину й побіг галявиною у напрямі просіки. Уже коли вибрався на стежку, оглянувся скрадливо і, переконавшись, що кобилиця залишилася на місці, побіг, щодуху, тулячи до серця вільну руку. Неподалік від

копанки йому здалося, ніби чує позаду себе глухий перестук кінських копит, і він, навіть не озираючись, звернув круто із стежки й побіг чагаристим косягом, сподіваючись зникнути незабаром у зарослях глибокого потоку. Вийшовши незабарі з густого вільшняка, мокрий і вхорканий, він побрів навмання голими луками та яругами, швидше вгадуючи, ніж знаючи, де повинен бути той горбок, на якому стояла одинаком його хата.

Пробудився від сильного кінського іржання. Приходячи поволі до себе, напівсонний і запаморочений, подумав, що гніда, напевне, не змогла відхилити головою хвіртку і тепер кличе його, аби йшов відчинити. Намацавши в потемках черевки, він взув їх на голу ногу й, тримаючись однією рукою за ниучі крижі, а другою підтримуючи чоло, підійшов до вікна. Розчахнувши його навстіж у вируючу осінню ніч, подивився в напрямку хвіртки примруженими очима, стараючись розгледіти кобилу, але не побачив нікого. І враз відчув, як закралось у його душу невиразне тривожне відчуття. Поглянувши ще раз, уже хотів причинити вікно, та раптом уловив підозрілий шум. Здавалось, наче хтось неподалік шумно чухається. І, засвітивши ліхтар, старий вийшов надвір. Не роззираючись, спершу направився до хліва, а не виявивши кобили на стійлі, став никати подвір'ям з кутка в куток. Обнишпоривши повсюди, обійшов хату, а не знайшовши ані там, вийшов на вулицю й, тримаючи високо над головою ліхтар, став розглядатися довкруги, сподіваючись відшукати в темені кобилу. Але її не було. Довкола царила владно безмовна осіння ніч. І він вернувся стривожений до хати.

Не гасячи ліхтар, старий простягнувся на ліжку й спробував задрімати, але сон наче рукою хтось відібрав. Натомість у пам'яті зринали безперервно, одна за одною, чудернацькі думи, розбухуючи напружені до краю нерви й підсилюючи гнітюче почуття самотності. Дивне, не з'ясоване до кінця враження не покидало його, і всяка спроба домогтися зрозуміти те, що скоїлося, лише загострювала ще більше неприємне відчуття безпорадності й скрутності положення, в якому він опинився так неждано й майже по-дурному. Та довголітній досвід і здоровий глузд, якого ще не втратив, підказували його сумлінню, що він не матиме ані супкоюю, ані життя йому не буде, доки не піде й не переконається на власні очі, що сталося з його гнідою. Намагаючись зберегти холодну розсудливість, він тишив себе думкою, що вона могла поплентатись у сусіднє село й там прибитися до якогось господарського двора, але інша думка, що її могли загнати в пропасть вовки, повечерявши нею, кидала старого в дрож і крижаний піт. І щоб угамувати тривожні мислі, він устав із ліжка й заходив по кімнаті, прислухуючись пильно й зазираючи час від часу у вікно. Та всюди стояла непорушна й одноманітна тиша, серед якої він, старий і душевно спустошений, шукав розумної відповіді на все, що так нагрянуло немилосердно й безрозсудно, і не знаходив, бо не знав, що в житті існують випадки, яких не можна пояснити, бо вони непідвладні й недосяжні людському розумінню... І хоч вони на перший погляд ніби й належать людині, насправді ж у розгулялій веремії вона є лише необхідним засобом і водночас жалюгідною жертвою, без яких такого роду випадки не мали б ніякого сенсу. А тому, що в кожній людини такі випадки «свої» і вона переживає їх по-своєму, виявляється, що життя людське закоротке, щоб розгадати їх і зрозуміти. А історія займається лише подіями масового характеру, поодинокі долі їй нецікаві. Та старий цього не знав. Усе своє життя він прожив скромно й чесно, і хоч воно частіше обдаровувало його нестатками, ніж розкішшю, він був задоволений ним, бо навіть не уявляв собі, що від нього можна вимагати більше.

Причинивши вікно, старий знову заходив нетерпеливо по кімнаті, а тоді, при-

станувши раптом, хвильку помізкував зосереджено над чимось і, взявши капелюх, вийшов на ганок. Все ще сподіваючись, що кобила вернулась додому, він кинув поглядом по залитому осінньою ніччю подвір'ї, але гнідої не було. Десь над хатою скрикнув жалібно нічний птах і, зірвавшись, просвистів крилами в темному просторі. Сплюнувши сердито через плече, насторожений, прихопивши про всяк випадок сокирчину, старий пішов із засвіченим ліхтарем городом до стежки, яка вела в поле. І хоч нетерпеливилось йому й мучили чорні думи, він пішов неквапливо і якимось без снаги, бо знав, що ранок іще далеко. І тільки наближаючись до лощини, зупинився й оглянувся навкруги. Рябіючи несміливо, в далечі над обрієм загорявся поволі світанок, відтулюючи небесну блідість від земної чорноти. Погасивши ліхтар, старий сховав його в придорожньому куці, мовляв, візьме, як вертатиметься, й пішов на цей раз швидше, збиваючи з трави рясну осінню росу.

Біля копанки старий зупинився, щоб передихнути. День видався хмарним і вологим. Над перевалом ледь мріли, випливаючи ліниво з густого туману, сонні дуби. Старий поглянув туди, сподіваючись віднайти зором галявину, на якій залишив гніду, але вона губилась у імлістій далечі. І він почвалав туди, притлумлюючи в душі волаючий біль і скорботу, які гнули його до землі й не давали просвіту. Наближаючись до перевалу, старий відчув, ЯК ЙОГО охоплює поступово нове, ще дотепер незвідане хвилювання, але вже не міг з'ясувати, чи воно породжене недалекою зустріччю з кобиллицею, а чи жахливою думкою, що її там немає. І стискаючи в руці топориче, він побіг мимоволі стежкою, гнаний невиразним передчуттям. Наближаючись до галявини, старий усе більше втрачав самовладання й віддавався шаленому пориву, який жахав його, відлякував, але й манив водночас, затуманюючи розум і виціджуючи з нього останні життєві сили. І він біг далі в дивному стані отупіння, більше вгадуючи внутрішнім чуттям, що має робити, аніж здоровим глуздом.

Звернувши з дороги, він перетнув бігцем просіку й зупинився посеред галявини, роздивляючись навкруг переполохано й незрозуміло, але не бачив нічого перед собою. Відчувши людську присутність, гніда стригнула вухами, а запримітивши старого, заіржала стиха, повертаючи до нього голову. І лише тоді він, приходячи спроквола до тям, заточуючись, побрів до неї, немов сліпець. Вчепившись міцно однією рукою за вуздечку, а другою за гриву, старий припавав знеможений до її вологої шиї, відсапуючись глибоко й здригаючись від плачу.

– Ти прости мені? – шептав він благаючи, стискаючи пальці. – Видиш, життя мені немає без тебе, – і притулився гарячим чолом до її голови.

А очунявши, сам собі ще не вірячи, що знайшов гніду, старий відійшов на крок від неї й, зважуючи в руці сокирчину, раптом розмахнувся й жбурнув її з усією силою в густі куці.

Спираючись на кобилу, він гіркою бідою дістався до дороги. З кожним кроком відчував, як ламаються під ним ноги, і то спотикався, то заточувався, але не падав. Щоб не звалитись на землю, він засунув руку гнідїй за вуздечку і, підсобляючи собі, більше волочився за нею, ніж шов, але не зупинявся, бо боявся, що залякне посеред дороги.

– Ти лиш іди, небого, йди і не зупиняйся, аж би що трапилось. Ми ж мусимо якимось дійти додому, – мовив він до гнідої, намотуючи на руку ремінь від вуздечки, щоб почуватись надійніше. Та не встигла кобила поволотки його й три кроки, як старий відчув, що починається «задишка». Притулившись до грудей вільну руку, він спробував потерти проти серця, але не встиг, бо звалився гнідїй під ноги. Вирячивши очі, він побачив кобилячі копита і в мить прояснення ще збагнув, що гніда теж зупинилася, тому йому видалось незрозуміло дивним відчуття, як довго-предовго вислизає із його долоні мокрий кінчик ветхого ремінця від вуздечки...

Євгенія КОНОНЕНКО

На полицях книжкових крамниць з'явився роман сучасної української письменниці **Євгенії Кононенко «Останнє бажання»**, який вийшов у празькому видавництві «Volvox Globator» під назвою **«Katovo poslední přání»** у перекладі Їржини Дворжакової.

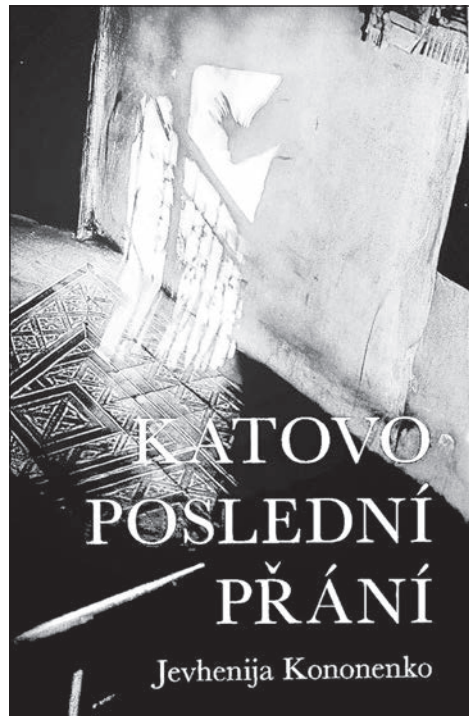
Євгенія Кононенко (1959) – українська письменниця, перекладач. Перекладає з французької та англійської мов. У її творчому доробку – поезія, збірки оповідань, есе, повісті, романи, декілька дитячих книжок та літературні переклади. Нагадаємо її збірки оповідань: «Колосальний сюжет», «Без мужика», «Повії теж виходять заміж», «Зустріч у Сан-Франциско», романи: «Імітація», «Зрада», «Жертва забутого майстра», «Ностальгія». Її твори, зокрема мала проза, виходили англійською, німецькою, французькою, хорватською, чеською, словацькою, російською, польською, білоруською та японською мовами.

У романі «Останнє бажання» постає бажання, чи потрібно і чи можливо розгадати всі таємниці минулого? Письменниця веде нас до того, що принаймні цього варто прагнути. Лише свідоме знання дає ту свободу, без якої неможливе народження свідомої людини, яка є володарем власної долі за будь-яких обставин.

Короткий сюжет роману. Син радянського письменника отримає рукопис останнього батькового твору, в якому автор веде розповідь про власний творчий шлях та події, які відбувалися перед тим: пригоди доростаючого хлопця з бідного київського кварталу після приходу німців і свою наступаючу професію – ката в радянських концтаборах.

Перед тим ніж з'явився чеський переклад роману Є. Кононенко «Останнє бажання» («Katovo poslední přání»), чеський читач міг познайомитися з творчістю Євгенії Кононенко у двох антологіях. Антологія сучасного українського оповідання «Expres Ukrajina» (Kniha Zlín, Zlín, 2008) принесла її оповідання «Nové silonku» у перекладі Мартини Трчкової. Інше видання «Ukrajina, davaj, Ukrajina!» («Větrné mlýny, Brno, 2012») надрукувало оповідання «Tři světy» та «Pět minut něžnosti» у перекладі Еви Відзовой. А словацький читач? Літературний журнал «Revue svetovej literatúry» (№ 1, 2009) надрукував два оповідання Є. Кононенко («Nové rančušky», «Pět minut něžnosti») у перекладі Валерії Юричко.

(ІЯ)

Останнє бажання

(Уривок)

Валерій Івак прокинувся до світанку, хоча вставати рано потреби не було. Несподівано він прокинувся з думкою про свого сина, з яким давно не бачився, давно не чувся, як воно нерідко складається у підстаркуватих і ще бадьорих батьків із дорослими дітьми. Він не дуже переймався, як там син, бо що може трапитися з молодим успішним хлопцем? Хоча, все буває. Ось же він із доброго дива прокинувся з паскудним дискомфортом між горлом і діафрагмою в цілком комфортному номері готелю, коли в темряві блимають такі недоречні 5:48 готельного годинника. Але й разом із туманом досвітньої тривоги водночас пронісся кометою спогад, як у молоді роки драгували його власні батьки чи батьки дружини, чий напад тривоги, як там дітки, тлумачилися винятково як нарешті знайдений привід втрутитися в їхні справи. Але, якщо син комусь отак несподівано «розбудив» його, то що робити? Зателефонувати йому? Написати електронну пошту?

Валерій виліз із ліжка і ввімкнув ноутбук. Інтернет у цьому готелі завантажувався дуже повільно, він устиг прийняти душ. Браузер висвітлив панель недавніх вкладок: Yahoo! Google, Facebook... Його син Paul Ivak у нього в друзях, треба зайти на його сторінку. Зараз може допомогти ця новітня комунікація, яка дозволяє зчитувати інформацію про друзів і знайомих. Якщо, звичайно, ті виставляють ту інформацію для загального огляду... Ось Paul Ivak зробив запис годину тому, і вже зібрав 136 «лайків». Значить, усе гаразд. Почуття тривожності прийшло в темряву варшавського готелю помилково. Той неспокій, який вдосвіта розбудив Валерія Івака, виник не через загострення інтуїції, а через сон не на тому боці.

Я народився і виріс у Місті сірих будинків. Його іще називають Містом на семи пагорбах, або Матір'ю міст руських, або Стольним градом. Але для мене воно завжди лишатиметься Містом сірих будинків. Їх у моєму рідному місті повно, і, якщо я надумаю відвідати його, то чи не в трьох із них мене добре зустрінуть. В одному з таких будинків народився мій батько, Valeri Ivak. В іншому народилася моя мати, Maryna Solonenko. Мій дід із боку батька був кадебістом, а дід із боку матері – дисидентом-шістдесятником, і перший був набагато симпатичніший за другого.

Он воно як трансформувалося в голові *малого*, подумав Валерій, натискаючи на See more:

А в сірому будинку на вулиці Толстого жила дівчина Ліля, моє перше кохання. Але мої батьки емігрували та розлучили мене з моєю Лілею. Де ти, Ліля? Чи ти й досі живеш у Місті сірих будинків? Чи перебралася в якусь інше? І чому тебе нема в Мережі? Чи ти там є під чужим іменем?

Знову ця Ліля. Валерій відчув роздратування, яке, втім, швидко зникло. Все це було так давно, в іншому житті. Один із найогидніших періодів свого минулого він уже давно згадує без гніву і взагалі без емоцій. Батьки Лілі гучно вимагали від батьків Павла бозна чого, і крити не було чим: справді, секс між неповнолітніми завжди сприймався як щось нечестиве. Конфлікт із родиною Лілі, з якою Павло стрибав у гречку, коли їм обом не було й чотирнадцяти років, рішуче підштовхнув Валерія Івака з родиною з їхнього тодішнього роздоріжжя в бік еміграції. І в них усіх уже давно зовсім інше життя. І від родини Лільки вони, здається, таки втекли остаточно. Хоча інші привиди Міста сірих будинків їх із дружиною не полишають і періодично навідуються до них. А в

сина, який виїхав із того міста ще підлітком, вчився в середній школі, а потім у коледжі на новій батьківщині, і завів собі нових друзів і подруг, все мало би бути по-іншому. Але ж чомусь він згадає Лільку в публічному просторі соціальної мережі, хоча відтоді минуло стільки років.

Крім тексту, Paul Ivak вивісив на своїй сторінці скан чорно-білої світлини, де овал обводить дівочу постать на балконі. Дівчина махає хлопцеві рукою якщо не через віки, то через десятиріччя. Валерій поставив 137-й «лайк» біля синового поста, глянув у вікно і дописав у коментарях:

А Варшава – то також Місто сірих будинків.

Ти у Варшаві? Що ти там робиш? миттєво відгукнувся син.

Увечері вивішу світлини.

Більше син не озивався. А батько пішов виконувати далі свою програму в цьому місті, в рамках якої таврував тоталітарне суспільство і прославляв вільний світ. Після лекції «Wiara a totalitaryzm» було відкриття фотовиставки «Totalitaryzm a rodzina». Після багато разів чутих слів привітання, які мандрували від виставки до виставки, відвідувачі пішли оглядати світлини, більшості з яких справді поталанило зупинити неповторну мить. Ось старше подружжя, вчепившись одне в одного, намагається перейти слизький майдан і не впастити.

– А черевики у бабусі непогані. Все ж таки Польща – не СРСР, легка промисловість і за народної демократії працювала набагато краще. Якби таку виставку робити в моїй колишній країні, то починати варто було б із сюжету «В черзі за зимовим взуттям».

А ось світлина «Батьківські збори». На тлі шкільної дошки патетично віщає вчителька з лютою відданістю справі виховання молоді в очах. Так, то на правду треба бути добрим фотографом, аби зафіксувати такий фейс! Справжня втілена педагог-садистка, яким особливо відважні підлітки підкладають петарди на сидіння стільців.

– А хіба така пані не могла бути католицькою катехизкою?

– Цілком могла би, – відповів ксьондз, один з почесних гостей вернісажу, але не посміхнувся, хоча всі навкруги зареготали.

І от світлина, яка викликала найбільшу увагу перших гостей виставки: «Заскочили». Перелякані обличчя закоханих, їхні голі плечі, тло фотохудожник зробив туманним.

– Невже можна було зробити вживу такий знімок? – спитав Валерій, і крізь туман його думок знову полетів болід спогадів, крик Лільчиної матері, яка запала Павла з Лілею на своєму шлюбному ліжку, «просто на покривалі!» – Чи ці молоді люди позували? Сьогодні фотохудожники практикують і такий підхід. Я ще можу повірити, що природним чином зафіксували вчительку.

– Але ж погодьтесь, пане Івак, усі ми в ті часи могли опинитися в ситуації цих милих молодих людей. Недремне око партії та уряду навіть одруженій парі не давало насолодитися природними радощами. Гуртожитки, тісні помешкання, неможливість селитися в готелі...

– Але ці малолітки ще зовсім діти. Це обурить найтолерантніших батьків!

– А теперішня свобода – то також велике випробування і для молодих, і для старших, – сказав ксьондз, – та й достаток, який постійно зростає, не завжди сприяє тому, що люди по-справжньому звертаються до Бога.

– А ви знаєте, ксьондзе, як людина світська, яка, одначе, шанує Бога, я вважаю, нехай людину на її вірність Богові випробовують достаток і надмір свободи, аніж принизливу злидні та закони в'язниці!

Гості вернісажу заплодували Валерію Івакові.

– Людина має гідно пройти будь-які випробування на своєму шляху до Бога, – відповів ксьондз.

– У вашій країні не такою мірою заборонялася віра, – не здавався Івак, в якого прокинувся азарт дискусії, – до речі, в молоді роки я знав одну дівчину, яка їздила до Польщі до родичів іще за народної демократії, її випустили на 10 днів, то вона розповідала: «У них у церкві приймають в піонери! І дівчат одягають, як наречених!»

Цього разу ксьондз посміхнувся.

– Так от, як можна пройти випробування, якщо в принципі не знати, що таке віра? Бо, якщо віра людині відкрилась, то цього вже далі їй заборонити не можна, людина віритиме за будь-яких умов, бодай таємно. А в нашій країні був заблокований сам доступ до підвалин віри, бо чи не від народження діти чули, як насміхалися з тих, хто вірив!

Гості вернісажу закивали, відчувалося, що вони слухають Валерія.

– Та, власне, я сам хрестився в православ'ї 1988 р. від Різдва Христового. Але чи став я віряниним?

– А, до речі, пане Івак, – спитав один із гостей, які разом із ксьондзом так і стояли півколом біля світлини «Заскочили», – облишмо вашу віру, про це не говорять публічно, але ви з тоталітарного світу, зі світу таких-от учительок – чоловік указав на сусідню світлину, – але... ви ж у Польщі не жили.

– Лише буваю найздами.

– Але ви знаєте нашу мову дуже добре. І я певен, не лише нашу.

– Ми в 60-ті роки вчили польську, щоби читати твори закордонних авторів, які не виходили ні російською, ні українською. Кафку, наприклад. Але я вчився на факультеті слов'янської філології. То був заповідник для письменницьких дітей.

– То ви з родини письменників?

– Мій батько працював в органах. У тих самих. У таємних. У найчорніші роки. А потім перекваліфікувався на радянського письменника. Працював на ниві літератури, якої ніхто не читав. Проте спромігся на кілька непоганих оповідань.

Гостям вернісажу фотовиставки «Тоталітаризм і родина» набридло слухати Валерія Івака, і вони розійшлися по залу. Проте до Валерія особисто підійшов один із гостей. А ще один став неподалік, напевне, прислухаючись до їхньої розмови.

– То пан є сином Івана Івака?

– Саме так. Нікуди від цього не подітися.

– О, то дуже радий запізнатися. Мій покійний батько переклав польською мовою оповідання вашого батька «Кат».

– Не знаю, що й сказати вам. Мій батько, здається, пишався, що це його оповідання було перекладено в усіх країнах народної демократії. Ви знаєте, як його називали колеги? Ель Вердуро! Це – кат іспанською мовою!

– Даремно ви так про це оповідання! Інших оповідань вашого батька не мав честі читати, а це... я виростав на ньому! Яка іронія! Яке тонке глузування з літератури тоталітаризму!

– Невже? Як на мене, то звичайнісінький текст на догоду добі! Не найкращій добі в історії нашої богоспасенної країни.

– О ні, пан несправедливий до свого батька! Неодмінно перечитайте оповідання «Кат»! – кинув син перекладача синові письменника, заквапившись закінчити розмову, бо в дверях нарешті з'явилася жінка з татцею з келихами, з яких мало бути справджено uzливання на честь фотовиставки «Totalitaryzm a rodzina».

І тут Валерія Івака перехопив ще один відвідувач, той, який стояв неподалік під час останньої розмови. Валерій вже давно помітив цього гостя, який вирізнявся з-поміж інших дещо незвичайною зовнішністю, а може, не так зовнішнім виглядом, як одягом. Інші гості були одягнені у звичайне casual: чоловіки в костюмах або в темних светрах, жінки у темних сукнях, іноді з хустками або шаликами, також темної гамми кольорів, ксьондз у сутані. Цей гість також був у темному светрі й чорних або темно-синіх джинсах, але на шії в нього був яскравий смугастий шалик, один кінець якого звисав нижче пояса, а інший було перекинуто через плече. Коли Івак уперше звернув на нього увагу саме через той шалик, то подумав, що, можливо, то і є той митець, який скомпонував цю виставку, адже занадто богемно виглядав він. У чоловіка було густе русаве волосся, якісь такі жіночі щокі, а може, він просто годину тому поголився, ідучи на це прийняття. Він привітно посміхнувся Валерієві.

– Дуже радий нарешті зустріти сина письменника Івана Івака! Мене звуть... – гості, тепер уже з келихами, саме тієї миті гучно зареготали, і тому Валерій Івак не почув імені співрозмовника, а перепитувати не став. Як йому здалося, чоловік вимовив трискладове ім'я з наголосом на останній склад і двоскладове прізвище з наголосом на перший. Я ніби бачив цього чоловіка, подумав Валерій, і водночас майнула думка: про половину незнайомих думается щось подібне. В галактиці людських облич, які блимають перед нами впродовж нашого життя, трапляються схожі або подібні.

– Нарешті можу повернути вам те, що належить вам, – заговорив чоловік у шалику. – Ланцюг був досить довгий. Я став лише останньою ланкою мандрів рукопису, який буду радий вручити вам!

– Про що мова? Який ланцюг?

– Я маю рукопис останнього роману вашого батька, який має назву «Останнє бажання». Як він у мене опинився? Наскільки мені відомо, ваш батько помер у своєму кабінеті у видавництві, де працював до останнього дня.

– Саме так, сестра мені розповідала, коли я прилітав на похорон. – Валерій став слухати з цікавістю, крізь яку пронеслася та думка, що то було більше десяти років тому, і відтоді вони з сестрою не бачилися. Племінник Михась гостював у них, а сестра з чоловіком так і не вибралися.

– А той кабінет у видавництві, з якого вашого батька винесли вже неживим, його ніхто не опечатував, туди могли заходити різні люди. Хтось міг узяти цей зошит ще до того, як ваша сестра прийшла по речі батька.

– Цілком можливо, що все сталося саме так. Але це було досить давно.

Батько помер в останній рік перед Інтернетом, незадовго до масових мобілок, несподівано сам для себе подумав Валерій. До його смерті сестра Ірина писала мені за океан паперові листи, але рідко знаходила на це час. Я іноді телефонував їй на домашній телефон. Після смерті батька ми стали обмінюватися електронними повідомленнями.

– Зошит опинився в жінки, яка померла, – провадив далі незнайомиць. – Я гадаю, що вам нічого не скаже її ім'я, та і я знав її не близько. Ті, хто розбирали архів небіжчиці та знайшли рукопис, почали цілеспрямовано шукати спадкоємців, себто вас, через Інтернет. А ви, як з'ясувалося, живете за океаном.

– Але в Києві залишилася моя сестра.

– Очевидно, про вашу сестру нема даних у мережі.

– У неї є сторіночка у Фейсбуку, хоча вона не блогерка, заходить туди вкрай рідко, а пише ще рідше. А ще у неї інше прізвище, вона Бурко. Ірина Бурко. І її син Михайло теж Бурко. І в нього є сторінка Mike Burko.

– Ті, хто шукали вас, могли не знати прізвища вашої сестри. Але ж ви прізвища не міняли, як і ім'я! – посміхнувся незнайомиць. – І на вашій сторінці вже давно висить інформація про цю виставку у Варшаві. Тож ходімо, я віддам вам зошит.

Обоє чоловіків підійшли до гардеробу, гість простяг номерок, йому дали плаща. Певно, з довгим плащем його яскравий шалик виглядатиме дуже стильно, чомусь подумав Валерій.

– А ще пакет, прошу пана.

Валерій Івак теж простяг гардеробникові номерок, хоча йти нібито ще не збирався. Одягаючи свою куртку, на кілька секунд затримався біля свічада. Поки там що, чоловік у барвистому шалику зник. А гардеробник подав Валерієві фірмовий целофановий пакет Duty Free Варшавського аеропорту. Невже той чоловік у барвистому богомному шалику летів до Варшави, аби повернути йому вміст цього пакета? І де він? Щойно був тут.

Івак оглянув вестибюль, де було порожньо, лише з галереї долинав сміх завершальних акордів вернісажу, коли вже допивається презентаційне вино. І ніби двері ніде не грюкали, ні до туалету, ні вхідні. Може, він повернувся до галереї? Але ж тоді він не одягав би плаща, який пролетів чорним крилом десь поряд. Валерій присів на крісло в напівтемному холі, і витяг із пакета варшавського Duty Free великий зошит, списаний знайомим розбірливим почерком покійного батька. Ба більше, несподівано він чітко згадав, що саме цей зошит Павло подарував дідові на день народження, який святкували незадовго перед їхнім від'їздом. Сторінки зошита кріпилися за допомоги спіралі, а на титульній сторінці була світлина песика із жалісними виразними очима.

Валерій Івак повернувся до готелю, купивши по дорозі пляшку вина. Це його остання ніч у цьому місті, в якому він бував багато разів. Навіть іще в радянські часи бував. Але чи закине доля ще раз? Він чомусь згадав недавні компліменти своїй польській мові. Згадав дуже давно сказані слова свого першого вчителя польської про оманливу впевненість, ніби добре опанувати мову, близьку до рідної, дуже легко.

А, до речі, якою мовою говорив із ним чоловік у шалику? Валерій добре пам'ятав зміст розмови, але не міг пригадати жодного вимовленого ним слова. Незнайомиць у шалику міг заговорити до нього польською, але, здається, він говорив українською. Чи російською? Він цілком міг говорити російською, як нерідко звертаються до нього колишні співвітчизники. А також він міг заговорити до нього й по-англійському, і це так само було б абсолютно природно на міжнародному заході. Як він сказав? Ваш батько? Ваш отець? Your Father? Чи Pana ojciec?

Але ж он воно як вийшло! В один день прийшов якийсь сигнал від сина, а потім і від батька. То, певне, даремно...

О даремно, ні, в полях гули гармати

І наша кров лилась, і падали брати,

О, не даремно, ні, моя старенька мати

З усіх із нас зняла дукатики й хрести, – невідомо звідкіля в голові Валерія спливав вірш, який вчили напам'ять у школі в ті часи, коли він був школярем.

– Зняла, щоб потім знову одягти! – зітхнув Валерій. Відкоркував пляшку вина, плеснув рубінової рідини до готельної склянки. Ввімкнув ноутбук, проглянув пошту, де не виявилося нічого несподіваного. І нарешті підсунув ближче зошит із батьковим рукописом.

Заголовок написано іншим чорнилом, ніж текст на першій сторінці. Виправлень зовсім нема. Хіба так виглядають рукописні тексти художніх творів?

Схоже, батько переписав чернетку набіло перед смертю. І не схоже, щоб хтось читав цей рукопис. І не схоже, щоб хтось писав його, зрештою. Зошит дуже охайний, як новий, і кутики сторінок не зберігають слідів пальців автора або якихось читачів. Валерій послинив палець, потер чорнильні літери, і вони не попливли.

Але ж це знайомий батьків почерк. Чіткий і розбірливий. Ще коли Валерій був школярем у молодших класах, мати сварила його, що він ніяк не опанує таке письмо. І от цим почерком написано останній твір покійного батька. Валерій почав читати.

* * *

Останнє бажання

Моєму синові Валерію та дочці Ірині

Перший вступ до автобіографії

– Тату! Лільчина мати вчинила самогубство! – сказала вранці моя дочка Ірочка.

Я допізна сиджу на роботі у видавництві, повертаюся додому дуже пізно і довго сплю вранці у своїй кімнаті. І мої домашні ніколи не турбують мене, хоча крізь ранковий сон я завжди чую, як вони встають і тихенько збираються йти. А того ранку дочка розмовляла по телефону гучно й істерично, і вирвала мене з ранкового напівсну, і я прокинувся й не зміг заснути, навіть коли вона замовкла. Встав, і сонний, вийшов зі своєї кімнати значно раніше, ніж роблю це зазвичай.

– Лільчина мати покінчила життя самогубством – замість «доброго ранку!» сказала Ірочка, пояснюючи свій ненормально гучний голос того ранку, коли я, хитаючись, у піжамі вийшов до кухні.

Я машинально глянув на годинника, на якому не було ще й дев'ятої. Онук Михась сидів за столом.

– Ти не йдеш до школи? – чомусь спитав я його.

– Я піду на друге заняття, – відповів Михась. Видно було, що він був так само приголомшений самогубством Лільчиної матері, як і його мама.

Я так і не знаю імені цієї жінки, яка в нашому домі іменувалася винятково «Лільчина мати». Рік чи два тому обидва мої онуки, Михась і Павло, а з ними і їхня однолітка Ліля, дочка подруги моєї дочки, втрьох ходили на заняття якоїсь мови, здається найзатребуванішої у світі, англійської, до приватного учителя, який мешкав у середмісті. Я й не запам'ятав би цього, але Павло, в ті дні, коли в них були ті заняття, обідав у нас, і я мав нагодувати його, а вже потім іти до видавництва, що й робив у певні дні. І от Павло, як з'ясувалося, закрутив роман із Лілею. Протягом якогось періоду діти зустрічалися в помешканні Лілі після того заняття. І коли все те сплигло, це викликало жахливо скандальну реакцію усіх. Передусім батьків Лілі. Але й так само мого сина Валерія і невістки Марини, які завжди були такі розкуті, такі ліберальні, і так затято вели бойові дії проти таких старих ретроградів, як я та батьки Марини. І здобували бойові перемоги! І «тьотя Іра», тобто моя дочка Ірочка, яка успадкувала від моєї покійної дружини, своєї матері, лагідну вдачу і природно біляве пишне волосся, також узяла участь у цькуванні Павла й Лілі.

Я заступився за онука, бо знаю, що таке, коли діти кохаються по-дорослому. Заступився твердо й рішуче відразу, як збагнув, що саме відбувається, бо мене в ті розбори не втягали, і я довго ні про що не знав.

– Ви хочете зробити його калікою на все життя? Аби він щоразу, як обніме дівчину, згадував, як ви заскочили його з Лілею? Коли діти шукають ранніх статевих контактів, то насамперед це свідчить про брак любові у родині!

– Нічого жахливішого, ніж сімейка Лільки, в моєму житті не було, – відповідав Валерій. – То родина монстрів, а не людей! Я й уявити собі не міг, що такі живуть на світі. А «познайомив» мене з ними наш любий Павло!

– А ти сам завжди був аж таким праведником?

– Я почав це вже повнолітнім! А ця паскуда, Лільчина маманя, хоче гроші на операцію за відновлення цноти! А це знаєш скільки? Коли я почав гуляти з дівками, ти за це не платив!

– Я оплачував чимало твоїх проєктів, Валерію... Скажи батькам Лілі, щоб принесли кошторис операції та обґрунтування, чому така операція потрібна. Скажи, що платитимеш лише за постановою суду і лише з судовим виконавцем, – спокійно порадив я.

* * *

Невдовзі Валерій з родиною поїхав працювати за кордон, і досі всі вони там. Нібито прижилися на чужині. А перед самим їхнім від'їздом був мій день народження. Вже було напевне відомо, що Валерій із Павлом і Мариною скоро їдуть, вже мали квитки на літак. Павло подарував мені тоді великий гарний іноземний зошит. Я раніше й не бачив таких. Його сторінки кріпляться спіраллю. А на титульній сторінці чорно-біла світлина милого зворушливого цуценяти, яке перелякано дивиться на вас. Світлину зроблено ніби згори. Ось вона. Я записую все це саме в цей зошит.

А ще на тому моєму дні народження ми з Павлом зайшли до моєї кімнати, він попросив якусь книгу з моєї бібліотеки взяти з собою на пам'ять, я попросив його вибрати, яку він захоче. І він розповів мені, як батьки Лілі проводили «слідчий експеримент»: змусили дітей лягти так само, як у той момент, як їх заскочили. Адаже діти розповідали, що в них нічого такого не було, вони тільки лежали й цілувалися. То ж батьки дівчини продемонстрували Валерієві та Марині: в такій позиції «тільки цілуватися» неможливо. Справді то була родина якихось монстрів.

– Вони й роздягтися нас змусили. Як тоді... – у Павла тремтіли губи й руки. Хлопець чи не вперше в житті вирішив щиро поговорити з дідусем, вперше й востаннє. – Спасибі, діду, що захищав нас!

– У мене у твоєму віці теж був роман із дівчиною моїх літ. В окупованому Києві. За німців.

– Правда? – жваво спитав Павло. – То розкажи!

– Я певен, ми ще побачимося, синку, і я тобі розповім усе це. Я неодмінно розповім тобі про це. Навіть, якщо ми більше не побачимось.

Це було минулої зими. Чи позаминулої. А цієї весни «Лільчина маманя» вчинила самогубство.

– А в який спосіб вона вкоротила собі віку?

– Тату, вона повісилася! У неї дико спотворилося обличчя! Вивалився синій язик! Вилізли очі! – подруга Ірини була сусідкою Лільчиних батьків, і саме до

неї побігла перелякана Ліля, коли вночі побачила матір, повішену у ванні. А не до батька, хоча батько був удома.

Ірочка з подробицями переповідала мені все те, про що довідалася від своєї подруги, яка щойно стала учасницею тих подій. А в мене почався черговий напад моєї хронічної пневмонії, з якою я живу вже чи не п'ятдесят років. Спершу я зайшовся від страшного кашлю, а потім із синім обличчям завмер, не в змозі дихати. Притулившись до стіни, я стояв у піжамах, не в силі витерти піт з чола. Ірочка завжди допомагала мені, коли зі мною таке траплялося, а цього разу вона не помічала, як мені зле, і все говорила, говорила про страшні деталі самогубства Лільчиної матері.

Я зліг на кілька днів і не ходив до видавництва, лежав удома і кликав смерть, знаючи, що вона не прийде.

Моя дружина Люба померла за часів перебудови від жіночої хвороби, і вона казала мені:

– Іване! Немає нічого страшніше, ніж біль унизу живота. Де завгодно, тільки не там. Найбільше пекло там, де колись жила насолода. Може, то й правда страшний гріх?

– Який гріх, Любо? Ти кохала мене лише у шлюбі.

А моя мати померла по двох місяцях до Люби від пухлини головного мозку, і вона мені казала:

– Іване! Немає нічого страшнішого, ніж коли болить голова! Що завгодно, тільки не голова, головна частина людини! Там же ж мислі! – Моя мати не була великим мислителем, але ті її слова, як і слова дружини, сидітимуть у мені, поки я живий.

А сам я собі кажу: Іване: немає нічого страшніше, ніж коли не можеш дихати, але чомусь не вмираєш. Найстрашніше, це коли хочеш померти, але живеш. Це те, що відбувається зі мною вже давно. Мало не від смерті Люби.

А зараз напад моєї недуги минувся, і я знову почав ходити до видавництва. Ірочка просила вибачення, що мимоволі спровокувала мій напад. Я відповів, що не серджуся на неї. Сердився лише тоді, коли вони всі накинулися на Павла. Ірочка відповіла, що тепер і сама люта на себе. Адже то вона запропонувала, щоб з хлопцями на заняття ходила ще й Ліля. Так хотіла зменшити платню за заняття! Але ж хто знав, що все вийде аж так? Що вже було проклинати «Лільчину маману», хоча небіжчиця добре попила кров їм усім. Хоч би якою вона була, але так страшно закінчила. Її ховали в закритій труні. Іра була на похороні. Бачила Лілю. Відолашна дитина. Ось що буває, якщо переступиш заборони самої природи, сказала дочка після того похорону.

Наскільки я знаю, Валерієві про це Ірина не написала. І коли він телефонував, не розповідала йому. Та й навіщо? У них без того багато проблем на чужій землі.

Валерій похлинувся вином і зайшовся кашлем. Так, він не знав про самогубство «Лільчиної мамані». Емігрувавши, він приїздив до рідного міста лише один раз. На похорон батька. Приїздив сам, без Марини, без Павла. А кілька років тому Михась приїздив до них і гостював десь місяць. Павло вже тоді з батьками не жив, але приїздив, щоби побачитися з кузеном. Ніяких розмов про Лільку не було. Може, хлопці між собою про це говорили, але за спільними трапезами, яких було чимало, та тема не піднімалася. І не тому, що її боялися, а тому, що ту історію вже було покладено в архів.

Але ж яким фантазером виявився Павло! Чого він наговорив дідові про «слідчий експеримент»? Так, вони й правда всі втрьох ходили в сірий дім по вулиці Толстого, ще й довго думали, чи йти їм, чи ні, але телефонні дзвоників від Лільчиної родини були такими настирливими, що вони з Мариною вирішили піти. А ще Лільчині батьки примудрилися довідатися телефони тих установ, де Валерій і Марина працювали перед від'їздом, а також тої школи, де вчився Павло. І дзвонили по всіх тих телефонах, і розповідали про їхню родину щось таке, чого й уявити собі було неможливо.

Павло був правий, коли вже дорослим юнаком сказав батькам, коли вони якось згадували той дикий період свого життя: найбільший жах не в тому, що Лільчині батьки дзвонили й розповідали про Іваків якісь неймовірні речі. Найбільший жах у тому, що їх уважно слухали і на роботі батьків, і у школі сина. Цього, до речі, нема в країні, в якій вони знайшли собі нову батьківщину, хоча й там чимало такого, що складно прийняти. Але іншого.

Але того «слідчого експерименту», що його намагалися організувати Лільчині батьки, насправді не було. Та й хто їх слухав би, тих зворих людей? Коли Лільчин батько наказав Павлові та Лілі зайняти ту позу, в якій їх заскочили, почався дикий галас, який підняли вони з Мариною: чи ви геть здуріли? І заради цього ви кликали нас до себе? То вам місце у божевільні! А Павло і Ліля стояли осторонь, взявшись за руки, бліді й мовчазні, ніби їх обох от-от мали стратити в якийсь жахливий спосіб.

Звісно ж, Павло пережив неймовірний стрес, наслідки якого не минуть ніколи. Але такого, як він розповідав дідові, не було. Але чомусь нафантазував у розмові з дідом про таке. Валерій навіть загадав, як дід із онуком того вечора пішли до кабінету і довго не виходили звідти. Напевне, батько повірив тому, що розповів йому Павло.

Ноутбук Валерія видав звуковий сигнал. Організатори його поїздки до Варшави вивісили на його сторінку фотоальбом, який Валерій почав переглядати, відсунувши батьків зошит і фотоальбом. Осць син польського перекладача, а осць ксьондз. А осць великі чорно-білі світлини на білих стінах. Але на жодній світлині з фотовиставки «Totalitaryzm a rodzina» не було зафіксовано незнайомця в барвистому шалику, який передав йому зошита. А осць кілька знімків сірої грудневої Варшави. Валерій згадав, що обіцяв Павлові переслати кілька світлин Варшави. Він не став відбирати окремі світлини і перепостив йому на сторінку весь варшавський фотоальбом. А сам повернувся до батькового зошита з цуцням.

Другий вступ до автобіографії

Після самогубства Лільчиної матері я почав всерйоз обдумувати, як би мені вчинити те саме. Напади моєї легеневої хвороби ставали такими нестерпними, що для пізнання пекла вмирати не було потреби. Можливо, ТЕ пекло якесь інше. Можливо, навіть, воно не таке страшне.

Мій лікар із відомчої поліклініки сказав, що до лікарні мені не треба, що там буде ще гірше.

– А хіба може бути ще гірше?

– Не гнівись Бога, – відповів лікар, – буває, що той стан триває не кілька хвилин, як у вас, а кілька годин. Якщо ви будете у стаціонарі, ми будемо зобов'язані вас рятувати, а від того досить часто стан асфіксії децьо послаблюється, проте помітно довшає.

Він знає, що каже, в нього великий досвід. Тож до лікарні я не лягав. Але він виписував мені ліки, які перше допомагали, а тепер лише погіршували мій стан. Як він і попереджав. І лише коли я припиняв ковтати пігулки, які, до того ж, коштували всю мою місячну пенсію, кашель потроху заспокоювався і судоми відпускали мої дихальні шляхи. Для того, щоб по кількох тижнях прийти до мене знову.

Тож проблема, як укоротити собі віку, стоїть переді мною в усій її гостроті. Я гадаю, що там – вічний сон без пробудження, а не рай чи пекло. Раю нема ніде. А пекло тут. І з нього треба знайти спосіб тікати. Але вкоротити собі віку за допомоги мотузки я не зможу. З багатьох причин не зможу. І насамперед тому, що не зможу принести таке тяжке випробування тим, хто побачить мене мертвим. Передусім моїй Ірині, яка доглядає мене, яка так тяжко пережила смерть «Лільчиної мамані». А вона ж нічого не бачила на власні очі...

У минулому в мене вже була одна спроба піти. Я випив пачку снодійних. Здавалося би, сплю я вранці довго, до мене ніхто не заходить. Але замість вічного сну прийшла страшна блювота, і я поповз до туалету, і Ірина мала клопіт прибирати, а ще були швидка допомога і промивання шлунку... хай Бог милує!

Зараз травень, скоро літо. У попередні роки в теплі місяці року пневмонія відступала, щоб повернутися до мене восени. Але тепер вона навідує мене і в теплі дні. Востаннє, як я вже згадував, вона була в мене в день смерті Лільчиної матері. І пообіцяла скоро повернутися. Тому в перший день, коли йшов із видавництва після хвороби, я вирішив спробувати ще раз.

І не вирішив, а воно сталося само собою. Минувши Золоторітський сквер, я не завернув до свого дому, а пішов вулицею Володимирською в бік Софії. Чому я пішов туди? Не знаю. Було блаженне тепло літньої ночі, був спокій сонного міста, коли на вулицях нікого не було, лише зрідка проносились авта. І я побачив здала на порожній вулиці великий автомобіль на високих колесах, який нісся на повній швидкості до мене. І я кинувся на бруківку, і впавши, не відчув болю. І той чорний велетень примудрився загальмувати з диким рипом, і з джипа виліз чоловік, і вилаявшись, підняв мене під пахви й потяг на тротуар.

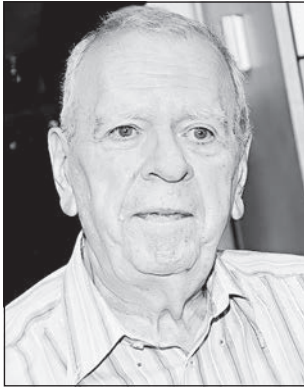
– Папаша! Я не хочу через тебе сісти!

– Ти через мене не сядеш, синку!

– Знайшов місце лягати під колеса! Просто під сірим будинком! Іди ляж на Броварській трасі, і я тебе переїду із за-до-во-лен-ням! А тут не хочу!

Він залишив мене біля дерева на краю тротуару й поїхав, а я пішов у Золоторітський сквер і сів на лаві біля фонтана. Я полюблюю ночі в цьому сквері, іноді забуваючи в ці хвилини про всі тягари свого життя. Але забита половина тіла боліла дедалі більше, і я подумав, що, навіть якщо й кинуся вниз головою з високого поверху, то, певне, не розіб'юсь, а лише покалічуся. Боліли лівий бік і ліва рука, на які я кидався під колеса. Все боліло. Від вуха до коліна. Мій замах на власне життя лише посилив моє пекло.

Я сів на лаву й похилився головою на коліна. Ліворуч почулося цокання підборів. Попри сильний біль я обернувся. Біля лави, на якій я сидів, стояла жінка. То була дуже стара жінка, дуже стара й кістлява. Але то не була моя смерть. У руках вона тримала не косу, а театральну сумочку. Вона була у блузі з легкої тканини з рюшами на горлі й на зап'ястях, у темній вузькій спідниці до середини голени, на високих підборах, з дуже старим обличчям, зі зморшками, зі старечими плямами. Її густе сиве волосся було вкладено у високу зачіску. В її вухах гойдалися сережки. То була якась моторошна, потойбічна елегантність.

Мілан УГДЕ

Всі знають, як важко на книжковому ринку продаються драматичні твори, а все-таки є видавництва, які беруть на себе такий ризик. Доказом того може бути Видавництво Анетти Антоненко (Київ). Нещодавно тут вийшла п'єса чеського драматурга **Мілана Угде «Диво в чорному будинку»** в українському перекладі Лідії Кіцили.

Мілан Угде – чеський прозаїк, поет, автор театральних та радіоп'єс, есеїст, сценарист, політик.

Мабуть, пригадуєте, з 1990 по 1992 роки був міністром культури. Дебютував поетичною збіркою «Люди з нижнього поверху» (1962). Популярність йому принесла музична екранізація театральної п'єси «Балада для бандита».

П'єсу «Диво в чорному будинку» Мілан Угде написав у 2015 р., а у 2007 році п'єса отримала премію Альфреда Радока як найкраща п'єса. У п'єсі автор порушує багато етичних питань. Йдеться, наприклад, про відновлення зіпсованих родинних зв'язків. П'єса розкриває нездатність людей домовлятися. *Друкуємо уривок з п'єси.*

ДИВО В ЧОРНОМУ БУДИНКУ

Дійові особи:

БАТЬКО, доктор Едуард Помпе, 80 років
МАТИ, пані докторова Геда Помпе, у дівоцтві Полакова, 78 років
ШАРКА, їхня донька, 48 років
ДУШАН, їхній син, 54 роки
ВІТЬКА, його дружина, 48 років
ІВАН, молодший син Помпе, 50 років
ТЕТЯНА, його дружина, 28 років
СУСІД, пан Кршенарш, 70 років

Дія I

СУСІД іде через прохід у глядацькій залі, одягнений в робочий комбінезон і сорочку, несе косу через плече й насвистує якусь фальшиву мелодію, типову для людей без музикального слуху. Прямує на сцену, але там лише спирає косу об портал і звертає

до бічних дверей. Під завмираючі звуки його насвистування піднімається завіса.

Хол приватного будиночка, оформлений в дусі функціоналістичної архітектури 1930-х років. Із нього ведуть четверо дверей: ліворуч двері до ванної кімнати з туалемом (двері номер один), поряд вхід усередину будинку (двері номер два), наступні двері до підвалу й майстерні (двері номер три), а поруч, праворуч, вхідні двері з вулиці та зі саду (двері номер чотири). Між дверима номер два і три – вбудована дерев'яна шафа з білими лакованими дверцятами. Над сценою висить люстра строго геометричної форми. На передньому плані журнальний столик і три стільці, також строго функціоналістичні. Дверцята шафи, решта дверей і меблі свідчать про сліди приблизно півстолітнього використання, вони обдерті та старі. Під стелею, особливо в кутках приміщення, видно плями від протікання даху.

ДУШАН (відчиняє двері номер чотири, ключ ховає до кишені і входить до передпокою): Ніде ні душі. Очікувано.

ВІТЬКА (заходить за ним, тихенько): Доброго ранку. Ще сплять.

ДУШАН (відчиняє двері номер два і вигукує): Іменем закону.

ВІТЬКА: Не галасуй.

ДУШАН (кричить німецькою): Aufmachen! Geheime Staatspolizei!¹

ВІТЬКА (про себе): «Не годуй канарка паштетом».

ДУШАН: Перепрошую? Повторюю, Вітько, вже у сто десяте. Я не знав, що той паштет зіпсований.

ВІТЬКА: Та все ти добре знав. Просто не хотів його тримати вдома. Це ж ти казав: «Жодного канарка тут». І я знаю чому. По-перше, тому що він залетів до нас сам, тобто нелегально. По-друге, ти не хотів про нього дбати. Та основне – ти хотів позбавити і дітей, і мене втіхи. А я ще й змушена це приховувати й ліпити з тебе доброго татка.

ДУШАН: А хіба я не добрий?

ВІТЬКА: Знаєш що, Душане? Ходімо додому. Ти не впораєшся.

ДУШАН: Я чемний. Як ніколи.

ВІТЬКА: Як попереднього разу. Тебе тут охоплює родинний шал.

ДУШАН: Ти маєш на увазі ту історію з «гестапо»? Гаразд. Визнаю. Це було скандально. Гестапо викреслюю.

ВІТЬКА: І ти не привертатимеш до себе увагу.

ДУШАН: Анітрохи.

ВІТЬКА: Не забувай, заради чого нас сюди запросили.

ДУШАН: З приводу спадку.

ВІТЬКА: Тобі подають руку. За сніданком про це повідомлять.

ДУШАН: А я маю поводитися, ніби все гаразд.

ВІТЬКА: І сказати татові, що тобі прикро за свої балачки того разу. Ти це зробиш?

ДУШАН: Насамперед тому, що цього бажаєш ти.

ВІТЬКА: Та я гадала, ти сам цього хочеш. Проте, якщо це не так...

ДУШАН: Заспокойся. Усе, про що ми домовилися, залишається у силі.

ВІТЬКА: А якщо тато знов удаватиме, що тебе не впізнав? Скаже: «Добрий день, Іванку».

ДУШАН: Я готовий до цього.

ВІТЬКА: А якщо запитає: «Тобі щось треба?».

---

¹ Відчиняйте! ГЕСТАПО (таємна державна поліція)! (нім.)

ДУШАН: Я страшенно розізлюся, бо це значить: від мене нічого не чекай.
ВІТЬКА: От бачиш. Це не має сенсу.
ДУШАН: Має сенс. Я опаную себе. Впораюсь і з цим.
СУСІД *(стукає зовні в двері номер чотири, відчиняє їх і залишається стояти на порозі)*: Добридень, пане міністре. Цілую ручки, пані. Я сусід.
ВІТЬКА: Та ж ми знайомі, Душане.
ДУШАН: Звісно, пане Кршенарш. Однак я вже не міністр.
СУСІД: Я знаю, пане міністре. Та не можу спокійно на все це дивитися. Люди запитують, як усе насправді.
ДУШАН: Кепсько, пане Кршенарш. Пропорційно до того, які ми є.
СУСІД *(чує кроки за дверима номер три, хутко промовляє)*: Авжеж, не заважати-му. *(Виходить дверима номер чотири, зачиняючи їх за собою.)*
БАТЬКО *(заходить через двері номер три, побачив Душана й Вітьку)*: Доброго ранку, Іванку! А що таке? Щось сталося?
ВІТЬКА: Добрий день, тату. Як здоров'я?
БАТЬКО: Тобі щось треба?
ДУШАН: Ми точні, мов годинник. Саме дев'ята.
БАТЬКО: О-о! Чудово. Адже вже кінець червня.
ДУШАН: Тиждень минув після сонцестояння. Світла стає менше. Дні коротші. Незабаром Святої Анни, холодні ранки. Наближається осінь.
ВІТЬКА: Душане.
БАТЬКО: Так-так. Послухай, а в тебе часом немає ключа? На двадцять два. Може бути трубний ключ.
ДУШАН: Так-так. Незабаром Різдва.
ВІТЬКА: Душане, не забувай.
БАТЬКО: Трубний ключик. *(Виявляється, він тримає в руці французький ключ.)* Чомусь не захоплює. То що, не маєш, ні? *(Кладе французький ключ на столик і виходить через двері номер три.)* Нічого, я його підпиляю. Напилком, на щастя, в мене є. *(Щезає за дверима номер три, зачиняючи їх за собою.)*
СУСІД *(визирає з дверей номер чотири, залишається стояти на порозі)*: Я впевнений, пане міністре, що ви цього так не залишите? Втрутитесь?
ДУШАН: Я, пане Кршенарш? Таж я поза грою.
ВІТЬКА: Душінко, пан Кршенарш зараз не про політику.
СУСІД: Ваш батько в чудовій формі. Як на свої вісімдесят. Але що занадто, то нездорово.
ДУШАН: Знову щось ремонтував?
СУСІД: Учора зранку. Дружина прибігла й каже: «Господи, він на даху. У руці пензель. Я йому: «Пане докторе, чому ж ви нічого не скажете». Мій син охоче б усе це пофарбував. Дешево і з гарантією».
ВІТЬКА: Який же ви добрий чоловік, пане Кршенарш.
СУСІД: Воно то так. Таж він мене прогнав. Я пообіцяв, що вам поскаржуся. На що він: «Я, мовляв, прив'язаний». Кажу йому, якщо послизнетесь, звернете собі в'язи. А ми це матимемо на сумлінні. *(Чує кроки за дверима номер три і щезає в дверях номер чотири, зачиняючи їх за собою.)*
БАТЬКО *(виходить із дверей номер три і зачиняє їх за собою. Несе великий напилком для заліза, бере зі столика французький ключ і демонстративно досвідченим рухом перевіряє, чи зможе цю браковану різьбу відточити)*: Як меч. Довоєнний товар. Оригінальний «Золінген». *(Виходить через двері номер*

три, зачиняючи їх за собою.)

МАТИ *(заходить через двері номер два, пересувається важко):* Діти. Я боялася, що ви передумаєте. *(Обіймається зі старшим сином, Вітьці подає руку і при цьому постійно говорить.)* Ми так давно з вами не бачилися. Два роки. Я постійно собі це уявляла. Неділя як за старих добрих часів. Ми разом поснідаємо й підемо на пагорб Медлан. Так, як колись, коли ви були малими. Аж нагору до каплички. Усе вирішиться, і буде добре. Та наразі є ускладнення. Він пішов.

ДУШАН: Хто? Павел? Чому? Коли?

МАТИ: Сьогодні вночі. Немов хлопчисько. Дитину забрав зі собою.

ДУШАН: Але чому? Чому?

МАТИ: Бо він мерзотник. Як і його тато. У них це сімейне.

ДУШАН: Павел не мерзотник.

МАТИ: Хочеш посваритися? Будь ласка, не починай.

ДУШАН: Як вона це сприйняла?

МАТИ: Шарка? Мужньо. Готує сніданок. Але ти ж знаєш, вона його кохала. *ВІТЬКА виходить через двері номер два.*

МАТИ *(до Вітьки):* Допоможеш їй? Тільки про Павела не згадуй. Нехай про це не думає.

ДУШАН: Матінко, а тепер правду: на неї знов найшло?

МАТИ: Що? З нею все гаразд. Я їй сказала: «Шарко, ти не смієш зараз падати духом. В тебе обов'язки». Більше побоююся за тата.

ДУШАН: Він видається нормальним.

МАТИ: Проте вночі раптом каже: «Давай ключі від автівки». Питаюся: «Куди поїдеш?». А він: «Це моя справа». Я йому: «Жодних ключів». Уявляю, що він міг би вчинити.

ДУШАН: О Боже! Кому? Павелові?

МАТИ: Ти його недооцінюєш. Хоча він і захоплюється німцями, але щодо родини відчувається італійцем.

ДУШАН: Та й що він зробив би? Застрелив би його своєю старою пукавкою?

БАТЬКО *(заходить через двері номер три, зачиняючи за собою):* Трах-бах. Ручка. *(Показує напилек із тріснутою дерев'яною ручкою.)* Тріснула.

МАТИ: Едо, ти приєднаєшся до нас?

БАТЬКО: Звісно. У мене є запасний. *(Виходить через двері номер три і зачиняє за собою.)*

ДУШАН: А ви, матінко, сподівалися, що він із нею залишиться?

МАТИ: Зі Шаркою? Він же обіцяв.

ДУШАН: Доки не знав, що з нею.

МАТИ: Вона стомилася. Коли це сталося вперше, я його запитала: «Що буде, Павеле? Розлучення?». А він: «У католиків так не прийнято».

ДУШАН: Навіть католики не все витримують.

МАТИ: Ти його захищаєш?

ДУШАН: Я ніколи не бував у його шкурі. Не маю права засуджувати.

МАТИ: А ми з татом таке право маємо.

БАТЬКО *(заходить через двері номер три, притримуючи свою ліву руку):* Зачепило. Трясця.

МАТИ: Господи, Едо! Ти покалічився.

БАТЬКО: Розтиснулися. Лещата. Не розумію як. Старі. Німецькі. А пилкою відразу

по пальцях.

ДУШАН: Аж до кості.

МАТИ: І так постійно. Невже обов'язково щось пиляти?

БАТЬКО: Ну таке от, дозволив собі. Злочинець я.

МАТИ: Поїдеш у хірургію.

БАТЬКО: Навіщо? Палець й так вже немає. Якщо розвинеться сепсис, байдуже, де це станеться.

ДУШАН *(відчиняє двері номер два і гукає)*: Вітько!

ВІТЬКА *(заходить через двері номер два)*: До автівки. Аптечку.

ДУШАН вибігає через двері номер чотири, зачиняючи їх за собою.

БАТЬКО: Якщо я зомлю, пам'ятайте: до лікарні не хочу. Помру вдома.

ДУШАН *(повертається дверима номер чотири, закриває їх за собою, несе автомобільну аптечку)*: Марлю? Вату? Зупинити кровотечу?

ВІТЬКА *(відкриває аптечку, бере звідти спрей для дезінфекції)*: Не ставити дурних запитань. *(Розпилює спрей на поранений палець.)*

БАТЬКО: Мені погано.

МАТИ: Наче дитина. Постійно мусить із чимось бавитися.

ШАРКА *(заходить через двері номер два)*: Tschüss, du. Ich danke dir herzlich für die Gelegenheit, ein paar Probleme des Nibelungenlieds mit dir zu behandeln. Erstens: Ich hab' eine Studie gelesen über die Beziehung zwischen Kriemhilde und ihrem Mann. Meine Frage lautet:²

ВІТЬКА: Пластир.

ШАРКА: Sind die Theorien von Freud und von seinen Schülern nicht fähig, einen Text wie Das Nibelungenlied glaubwürdig zu interpretieren?³

ВІТЬКА: Ножиці.

ШАРКА: Чорт забирай, можеш мені відповісти?

ДУШАН: Ні, не можу.

ШАРКА: Навіть, якщо я прошу? Це засадниче для мене питання. Чи можна типово сучасну аналітичну позицію застосувати до Нібелунгів? Старогерманський епос ґрунтується на іншій системі цінностей, ніж наша. Кримхільда вбиває з інших причин, аніж сучасна жінка?

МАТИ *(до Вітьки)*: Що ти з цим робиш?

ВІТЬКА: Стрічку.

МАТИ: Що це таке?

ВІТЬКА: Практично те саме, що шитво.

МАТИ: А не ліпше було б зашити?

ВІТЬКА: Ліпше.

ШАРКА *(Душанові)*: Мені здається, що це можливо.

МАТИ: Чуєш, Едо?

ШАРКА: Ти розмовляєш зі мною, чи ні?

ДУШАН: Я не германіст. І не філософ.

ШАРКА: Ця проблема загальна, а не фахова. Навіть правник може мати щодо неї

² Па па. Сердечно дякую тобі за нагоду обговорити з тобою кілька проблем, пов'язаних із «Піснею про Нібелунгів». По-перше, я читала дослідження про стосунки між Кримхільдою та її чоловіком і моє запитання таке: *(нім.)*.

³ Чи здатна теорія Фройда та його учнів правдиво інтерпретувати «Пісню про Нібелунгів»? *(нім.)*.

власну думку.

ВІТЬКА: Так. *(Закінчує перев'язку.)*

БАТЬКО: А я можу з цим працювати?

ВІТЬКА: Рішуче ні, татку. Доки рана не загоїться.

МАТИ: І потім також ні. Це було останнє попередження. Наступного разу все закінчиться в лікарні.

БАТЬКО: То що, мені посидіти в холі? Ну, якусь годинку почекаати я зможу.

ДУШАН: Він чує щораз гірше.

МАТИ: Чує він нормально. *(Вижує в напрямку до батька.)* Клеїть дурня. Та цьому настав кінець. Увесь цей мотлох я зараз швиденько візьму та й викину.

БАТЬКО: Німецький французький ключ? Лише спробуй. Знайдеш такий новий?

МАТИ: Я його, діти, сотні разів просила: «Давай запросимо, людину, яка все зробить».

ШАРКА: Чуєш, Душане? Я стверджую, що при аналізі твору допустимі всі методи. Наприклад, Дерріда зі своєю реконструкцією, методологічно дуже ліберальний.

ДУШАН: Дякувати Богу, нарешті розумні слова. Забіжу до нього.

ШАРКА: До Дерріди?

МАТИ: Стривай.

ШАРКА: Будь-яка дурниця важливіша, ніж я.

МАТИ: Едо, визнай нарешті, що ти вже не даєш собі ради. Будинок потребує капітального ремонту. Дах дірявий. Із водопроводу капає. П'ятдесят років усе ржавіє та гниє. Душан про все домовиться.

ШАРКА: А хто домовиться про те, що потрібно мені?

МАТИ: Ти ж не ремісник. То як?

БАТЬКО: Німецький французький ключ викине хіба що дурень.

ШАРКА: Чуєте? Хто домовиться про те, чого потребую я? Ніхто.

ДУШАН: Заспокійся.

ШАРКА: Слова, слова, слова. Це ти вмієш. А подати руку допомоги – ні. Отож я все вирішу радикально. *(Виходить через двері номер два, залишаючи їх відчуженими.)*

ДУШАН: Саро, не роби дурниць *(хоче йти за нею)*.

МАТИ *(Душанові)*: Ти знов називаєш її Сарою? Чому?

ВІТЬКА: Він просто любить ошчасливлувати людей. Але більше цього не робитиме. Правда, Душане? І поговори з татом. Без жодного паштету. Гарно. *(Виходить за Шаркою через двері номер два і зачиняє їх за собою.)*

ДУШАН: Тату.

БАТЬКО мовчить.

МАТИ: Прошу тебе, Едо, поговори з ним.

БАТЬКО мовчить.

ДУШАН: Малий тату.

БАТЬКО мовчить.

МАТИ: Так він називав тебе, коли заледве сягав твоїх колін. Ти не відповіси йому?

БАТЬКО мовчить.

ДУШАН: Ох ти мій бідний, малесенький татко.

МАТИ: Він просто жадливий. Зі мною міг, наприклад, не розмовляти по пів року. Едо, ти сам запропонував його запросити. Для чого? Аби показати, що й

досі гніваєшся? І гніватимешся весь наступний рік?

ДУШАН: Два роки.

МАТИ: Я тебе не розумію. Він так гарно до тебе звернувся.

БАТЬКО: Це з Дідро. Парафраза. Так говорив Якуб до пана. Поблажливо. Зверхньо. Що в цьому гарного?

МАТИ: Боже, який бовдур! Скільки ночей я через нього ридала. Сподівалася, принаймні дочекаюся слів: «Не плач». Гадаєш, діждалася? Ніколи. Він карав мене за те, що я «мичала». Уяви, не казав «плакала», чи «ридала», а говорив «мичала». Матінка одного разу мені сказала: «Цей твій чоловік, Гедо, він, мабуть, навіть не людина. Як ти його можеш любити?»

ІВАН *(вигукує за сценою)*: Іменем закону, відчиніть. *(Заходить через двері номер чотири, зачиняючи їх за собою.)* Поліція.

МАТИ: Іванку, заходь. А де Танічка? І Петя?

ІВАН: Надворі. Процес годування. Ти же знаєш, це ритуал. А як Шарка? Ліпше їй?

МАТИ: Тримається.

ІВАН: Що це? *(Розглядає криваві плями на землі.)*

ДУШАН: Йосифе, пожартуй.

ІВАН: Ви що, когось убили.

ДУШАН: Браво. Я знав, що він щось подібне зморозить.

МАТИ: Ти не привітаєшся з братом?

ДУШАН: Якби я був знав, то був би залишився вдома.

МАТИ: Що якби знав? Що він прийде? Він так само належить до родини, як і ти.

ДУШАН: Звісно. Але я просто повторив собі минулий час в умовних реченнях: *Hatte ich es gewusst, ware ich zu Hause geblieben*⁴.

ІВАН: Скажи йому нехай котиться під три чорти.

МАТИ: Що з вами трапилося? Двадцять років були мов одно ціле. А коли разом дурили батьків – просто моноліт. То й поведьтеся як брати.

ДУШАН: Це буде важко.

МАТИ: Не вигадуй. І не називай його Йосифом.

ДУШАН: А хіба він не так мав називатися? Не на честь Сталіна?

МАТИ: Своєю дотепністю хизуйся перед Вітькою. Проте з нею ти собі цього не дозволиш.

ІВАН: Облиш його, матінко. Він бовдур.

ДУШАН: Проте не такий, щоб зі сексотом брататися.

ІВАН: Матінко, дозволь врізати йому по пиці.

МАТИ: Тільки осмілься. Душане, такого я не дозволю. Іван не був сексотом.

ДУШАН: Визнаю. Сексот, порівняльно з ним, просто моральний авторитет.

БАТЬКО: Чи ти бува, Іванку, не маєш ключа? На двадцять два.

ІВАН: Навіщо?

БАТЬКО: Не маєш, га?

ІВАН: Привезу наступного разу. Гарзд?

БАТЬКО: Я знаю. Великий. Або гайковий. Навіть такого не маєш?

ІВАН: Він тобі потрібен негайно?

МАТИ: Нічого не обіцяй, Іване. Далі так тривати не може.

ІВАН: Продовжує гратися в сантехніка?

⁴ Якби я це знав, то залишився б удома *(нім.)*.

МАТИ: Лише поглянь. Ще навіть не починав, а вже ледь кров'ю не стік. Едо, ми вже тут ненадовго. Чом би принаймні останні роки не пожити як люди?

БАТЬКО: Твоя матір, Іване, була непоганим правником. Але в усьому решта – нічого не тямить.

МАТИ: Просто вона хоче мати кухню, ванну кімнату і пральню, щоб там можна було готувати їсти, вмиватись і прати білизну. Але ця її абсурдна мрія не здійснилась і вже не здійсниться. Про наш садочок навіть мовчу. Трава метр заввишки.

БАТЬКО: Ти вмієш відремонтувати газонокосарку? Ні. А я вмюю. Тому мусиш почекати, поки в мене до неї руки дійдуть. Язиком трави не скосиш.

ІВАН: Стара пісенька.

ДУШАН: Я зайду до Кршенаршів. Чи як?

БАТЬКО: Якщо пустиш цього з косою сюди, або хоча б із ним заговориш, я зроблю остаточні висновки.

МАТИ: Бачите? Ви чули? От на кого ви мене залишили. Так і живу.

ІВАН: Не драматизуй. Сантехніків не бракує. Не підходить Кршенарш, то сядь на телефон, тільки й клопоту.

БАТЬКО: Повідомляю: я не стерплю вдома чужих людей.

ІВАН: Бо вони халтурники?

БАТЬКО: Вони дають наводку злодіям. Не мине й тижня, як нас обкрадуть.

ІВАН: Не гнівайся, татку, але це повна нісенітниця.

ДУШАН: Нісенітниця вже те, що Кршенарш не підходить. Одно твоє слово, матінко, і я його приведу.

БАТЬКО *(сідає за стіл, хапається за серце)*: Що каже?

МАТИ: Знаєте що? Облиште свої поради. Едо, тобі зле?

БАТЬКО *(обома руками напружено стискає ділянку поблизу серця, слабим голо-сом)*: Нічого.

МАТИ *(копирсається в кишені, витягує тубу з таблетками, виділяє батькові одну)*: Серце. Тримай.

ІВАН: Що він приймає?

МАТИ: Ланатозид.

ДУШАН: Плацебо.

БАТЬКО: Що каже?

МАТИ: Що це тобі допоможе.

БАТЬКО: Не бреш. Він сказав плацебо. Значить, зі мною все гаразд. Я просто вдаю. Тахікардію. Систолічний шум. Отже, я іпохондрик. Дякую. Сердечно дякую.

МАТИ: Заспокойся, Едо. У тата ішемічна хвороба серця відповідно до віку. Вдома він може працювати. Сторонньої допомоги не потребує.

ТЕТЯНА *(визирає з дверей номер чотири)*: Золотце, бігом.

ІВАН: Уже, золотко. *(Вибігає за нею через двері номер чотири, зачиняє їх.)*

МАТИ: Що таке? Петьові також зле?

ДУШАН: Та ні. Він просто зблювався.

МАТИ: Бідненький. Звідки ти знаєш?

ДУШАН: Дитина регулярно після їди блює.

МАТИ: Душане, ми про вашого Марка завжди говорили лише добре. Як ми його називали? Південний пташок. Хоча він каркав, наче ворона. Тож говори гарно і про інших моїх онуків або мовчи.

- ДУШАН: А хіба він не зблювався? Зблювався. У тому, що я сказав, не бачу нічого поганого.
- МАТИ: Перестань, бо інакше розповім Вітьці.
- ІВАН *(заходить дверима номер чотири, тримаючи мокру пелюшку так, що відразу стає зрозумілим її неприємний вміст)*: Малий закидає до себе так, наче три дні не жер. *(Заходить у двері номер один, не зачиняє за собою.)*
- ДУШАН: Отже, він завжди хапався за серце, коли хотів досягнути свого? А я думав, що вимахував пістолетом, який лежав у шухлядці біля ліжка. Навіщо?
- МАТИ: Щоб мене оберігати. Під час війни. Якби раптом за мною прийшли.
- ДУШАН: Невже стріляв би в гестапівців?
- МАТИ: Він був мужнім. Уся родина його тоді переконувала: «Едуарде, не залишайся з єврейкою, бо разом потрапите до концентраційного табору». А він заступився за мене: мовляв, розлучатися не буду. Отак все було, і годі вже. Бо скажу Вітьці, що ти знов берешся до розслідування.
- БАТЬКО: Думаєш, Гедо, ми сьогодні таки снідатимемо?
- МАТИ *(хоче увійти в двері номер два, гукає)*: Шарко!
- ІВАН *(виходить із дверей номер один, у руці тримає викручену пелюшку)*: А ми також так блювали?
- МАТИ: Не пригадую.
- ІВАН: Діти до двох років постійно блюють. *(Виходить через двері номер чотири, залишаючи їх відчиненими.)*
- ДУШАН: Вони гостро переживають те, що ми, дорослі, відчуваємо значно слабше: світ викликає блювоту.
- МАТИ: Потвора. *(Гукає услід за Іваном.)* А ви діету пробували?
- ДУШАН: А вони іншої думки. І знов його напхають. Аби змалечку вчився стримуватися.
- МАТИ: Ще б пак, останнє слово завжди за тобою. *(Виходить через двері номер два і вигукує.)* Шарко, ну що там зі сніданком?
- БАТЬКО: Німці мають для таких випадків влучне слово: *unbehilfl ich*⁵.
- МАТИ: Перепрошую? Хто це тут *unbehilfl ich*?
- БАТЬКО: Голосно. Я її, Іванку, зовсім не розумію.
- МАТИ: Я прибираю. Усе купую. Перу. Буває, навіть готувати не встигаю.
- БАТЬКО: Саме так. *Unbehilfl ich*.
- МАТИ: Не говори так. Бо я також можу дещо сказати. При дітях.
- БАТЬКО: *Unbehilfl ich*.
- МАТИ: Так мені й треба. Півстоліття це слухаю. «Незграбна». Німецькою, щоб діти не розуміли. Може пригадаєш, коли ти це вперше сказав?
- БАТЬКО: Байки.
- ШАРКА *(заходить через двері номер два, зачиняє їх за собою)*: Отже, я незграбна.
- МАТИ: Шарко, серденько, даси нам поїсти?
- ШАРКА: Я вже двадцять років як отримала з Гейдельбергу запрошення на габілітацію. А замість цього працюю у вас кухаркою. Від такого навіть мертвий з'їхав би з глузду. Незграбна.
- ВІТЬКА *(входить через двері номер два)*: Ходімо. Усе вже на столі.
- МАТИ: У тебе дитина. Габілітація мусить почекати.

⁵ Нестершна, незграбна (нім.).

ШАРКА: Ти чув, Душане? Мушу почекаати. Вічно і завжди лише я. Це вже неможливо витримувати. Скажи врешті, що я мушу. Скажи.

ВІТЬКА: Сподіваюся, Душане, ти даси нам поспідати спокійно.

ДУШАН: Саро, це ж і так зрозуміло.

ВІТЬКА: Душане, ти не почув?

МАТИ: Почув. Але він мусить пирснути отрутою. *(Хоче вивести Шарку.)* Не слухай його. І не дозволяй йому спотворювати своє ім'я.

ШАРКА: Ага, знаю, що зрозуміло. Який там Гейдельберг. До клініки.

ДУШАН: Ти вже мала бути там давно.

БАТЬКО: Що каже?

ШАРКА *(падає на землю)*: Ні.

МАТИ: Дякую, Душане. Дякую за чудову неділю.

ВІТЬКА: «Не годуй канарка паштетом»

МАТИ: А ти, Вітько, не підказуй йому.

ДУШАН: Вітька тут ні до чого. Ти ж не знаєш історію про канарка й паштет.

МАТИ: Вітька знає, про що я. Якщо ми їй чимось не вгодили, це не значить, що вона має цю думку нав'язувати тобі.

ШАРКА *(лежачи на землі)*: Жодної добровільної госпіталізації. Я нічого не підпишу.

БАТЬКО: Що каже?

ШАРКА: Якщо ви мене туди запроторите, я в'ю себе.

МАТИ: Шарко, дівчинко моя, заспокойся. *(Намагається підвести Шарку з підлоги.)* Будь ласка, допоможіть хтось.

ІВАН *(заходить через двері номер чотири)*: До нього все залітає, мов у криницю. Закладаюся, що знов усе верне. Шарінко, що таке? Що вони з тобою зробили?

ШАРКА: Він такий жорстокий, Іване. Суворий.

ІВАН: Не бійся, Шарінко. Я тебе не віддам. Ані лікарям, ані прокуророві.

ДУШАН: Адвокатське бюро «Помпе і Помпе», досвідчений державний захисник удів і сиріт.

ШАРКА: Він мене розуміє. А ти – монстр. Хто вигадав, що моє місце в божевільні? Хто мене туди вперше зтягнув? Ти, лише ти. Я ж просила: «Дайте мені день-два виспатися як слід». Але ти невпинно: «До божевільні, до божевільні». Я розумію. Тобі йдеться про спадок. Про дім. Про купу цегли. Але в божевільні місце саме тому, хто заради бісової купи цегли готовий знищити людину.

МАТИ: Тихенько, Шарко.

ІВАН *(відводить Шарку до дверей номер два)*: Правильно. Ходімо, ляжеш, візьмеш ліки.

ШАРКА: Я не братиму цей дурман.

ІВАН: Поговоримо.

ШАРКА: Намарно. Не буду. *(Виходять через двері номер два.)*
ВІТЬКА мовчки йде за ними.

БАТЬКО: Що каже?

МАТИ: Не вдавай, що не почув.

БАТЬКО: Хто не прийшов? Іван?

МАТИ: Ти мене знов залишаєш на самоті?

БАТЬКО: Але ж він тут. Чи ні? *(Прямує до дверей номер три.)* Іванку.

МАТИ: Едо, це нова ситуація
ДУШАН: Нова? Шарка не може залишатися наодинці. Інакше вона це зробить знов.
МАТИ: Що зробить? Що вона, на твою думку, вже робила?
ДУШАН: Дрібниці: перерізала собі вени.
БАТЬКО *(повертається з дверей номер три)*: Що каже?
ДУШАН: Переріже собі вени, як тоді в Гейдельбергу.
БАТЬКО *(йде до дверей номер три)*: Байки.
ДУШАН: Це ти за нею туди їздив чи я?
МАТИ: Едо, прошу тебе, не йди.
ВІТЬКА *(заходить дверима номер два, несе тацю зі сніданком: яєшню, чай, каву, тости, масло, джем, сир, шинку, сосиски, яблука, апельсини, банани, помідори, огірки і кладе все на журнальний столик)*: Будь ласка, сніданок – і смачного. *(Батько щезає в дверях номер три, зачинає за собою двері.)* У Гейдельбергу. Вени. Несувітні байки.
МАТИ: Едо, куди ти йдеш?
БАТЬКО: Працювати.
МАТИ *(до зачинених дверей номер три)*: Ти сказав, що ми разом поснідаємо. Едо!
БАТЬКО *(кричить із глибини підвалу через зачинені двері)*: Гедо!
ТЕТЯНА *(кличе з-поза дверей номер чотири)*: Іване! Іване! Та Іване!
ІВАН *(убігає дверима номер два, забігає в двері номер один, бере пелюшку і прямує до дверей номер чотири)*: Біжу, золотко. Уже.
МАТИ *(відчиняє двері номер три, кличе)*: Едо, чому ти це робиш? Поводься чемно. Ти ж можеш. Едо, снідання.
БАТЬКО: Яке видання?
ДУШАН: Принаймні ти почастуйся.
МАТИ: Душане, ти нас лише лякаєш, правда?
ДУШАН: Чим? Що вона це повторить? Хіба ти не бачиш? У неї рецидив.
МАТИ: Не вдавай лікаря.
ДУШАН: Вона й далі наминає консервовані ананаси?
МАТИ: А що, не можна?
ДУШАН: У Гейдельбергу це зробила кришкою від консерви.
ВІТЬКА: Душане, цей паштет діє унікально. Але я тебе попереджаю. Ризикуєш. *(Виходить дверима номер два.)*
МАТИ: Лікарі сказали, що вона перевтомилася.
ДУШАН: Доки не зробила це. Відтак діагностували: маніакально-депресивний психоз.
МАТИ: У виписці зазначено: перевтома.
ДУШАН: Аби нас із нею взяли на звичайний рейс. Інакше мав би прибути спеціальний літак від Червоного Хреста. А такого не було.
МАТИ: Засипалася на іспиті. Це її вибило з рівноваги.
ДУШАН: Навпаки. Захворіла, тому й провалила екзамен, а вже потім зробила це. Знов захворіла, не дбала про дитину. Ще раз – і пішла з роботи. Тепер уже вчетверте, тому Павел здався. Якби ви тоді визнали, що вона хвора і вчасно полікували, він ніколи не залишив би її.
МАТИ: А хіба він тобі не похвалився? Має іншу.
ДУШАН: Павел? Після того, що він пережив зі Сарою, мабуть, щонайменше з рік на жінку навіть не гляне.

ІВАН *(заходить через двері номер чотири, тримає в руці пелюшку)*: Він шалено життєздатний. Якби я так проблювався, три дні не жер би. А малий преспокійно наминає далі.

МАТИ: Іванку, скажи йому це.

ІВАН: Міністрові? Мені начхати на нього. *(Прямує до дверей номер один.)*

МАТИ: Він її знає.

ДУШАН: Кого? Панянку, з якою Павел зраджував Сарі? Я хотів би її побачити.

МАТИ: Приходь на суд.

ДУШАН: Ви судитиметеся?

МАТИ: Ми ж не залишимо йому Маркетку.

ДУШАН: Якщо про неї хтось і дбав, то лише Павел.

МАТИ: Ми доведемо, що далі він цього робити не зможе.

ДУШАН: Сара тим паче.

МАТИ: Вона не гірша за інших матерів. І я востаннє тебе прошу: не називай її Сарою. Я знаю, чому ти це робиш, і забороняю.

ДУШАН: Довірити дитину психічно хворій – просто вбивство.

ІВАН *(повертається через двері номер один)*: Ми засвідчимо, що це він псих. А ще й бабій.

БАТЬКО *(визирає з-за дверей номер три)*: Іванку. Мені здалося, що я тебе чую. Достатньо буде, якщо покажешся. Як довго тебе тут не було? Рік? А де Танічка? Як там Петя?

ІВАН: Усе гаразд. Чудово. Переказують тобі вітання.

БАТЬКО: Слава Богу. Це найважливіше. Здоров'я.

МАТИ: Мусить ламати комедію. Хоч кіл на голові теши, а він далі своє. Годі повертати до себе увагу. їж.

БАТЬКО *(наче щойно зауважив столик зі сніданком)*: Це дійсність чи фата моргана? А знаєте, як каже німець, коли голодний як вовк? Ich habe einen Wolfshunger⁶. *(Виходить через двері номер два.)*

МАТИ: Господи, дай мені терпіння. *(Кричить.)* Куди ти знову йдеш?

БАТЬКО: Я не збираюся тобі нічого пояснювати. По п'ятдесяти літах.

МАТИ: Буде вистава перед їдою? Прошу тебе, не сьогодні.

БАТЬКО: Яка вистава? Збудники хвороб працюють і в неділю. На жаль. *(Виходить через двері номер два.)*

ТЕТЯНА *(поза сценою за дверима номер чотири)*: Іване!

ІВАН: Уже, золотко. *(Біжить до дверей номер чотири.)*

ДУШАН: Матінко, це знов та його приятелька?

МАТИ: Чия?

ДУШАН: Маю на увазі мерзотницю, яка йому свідчила при розлученні.

МАТИ: Іванові жодна мерзотниця при розлученні не свідчила.

ДУШАН: Аякже, я навіть знаю, скільки він їй заплатив. І якщо ви знов скористаєтеся її послугами, то Павелові буду свідком я.

МАТИ: Проти власної сестри?

ДУШАН: Проти вас... Наступного вбивства я не допущу.

МАТИ: Якого наступного?

ІВАН *(заходить через двері номер чотири, несе пелюшку)*: Блює як Герлянський гейзер. А жере – як циган марципани. *(Виходить через двері номер один.)*

⁶ Я зголоднів мов вовк *(нім.)*.

МАТИ: Чуєш, Душане? Ми що, когось убили?

БАТЬКО *(заходить через двері номер два, сідає за столик зі сніданком)*: Яке чудове з вигляду. Дякую, Шарко. Як на виставці. *(Наливає собі каву, куштує.)* На жаль, лише з вигляду. *(Підводиться з-за столику.)*

МАТИ: Едо, не чіпляйся.

БАТЬКО: Кожна молодиця знає, що сніданок не подають холодним.

МАТИ: Ти сам доклав зусиль, щоб він охолов.

БАТЬКО: Згоден, ваша честь. Я злодій і вбивця. Заслуговую на найвищу міру покарання.

МАТИ: Швендяєшся туди сюди вже дві години.

БАТЬКО: Якщо хочеш позбутися бацили, мусиш десять хвилин намілюватися.

МАТИ: Тираниш єдиних людей, які тебе ще люблять. Але це вже кінець. Від завтра перестаю готувати.

БАТЬКО: Дякувати Богу. Просто диво, що ми до цього дожили. *(Виходить через двері номер три.)*

МАТИ: Он воно як? Ну підожди. Вітько. *(Вітька заходить через двері номер два.)* Навіть не думай щось підігрівати. Залишиться без сніданку.

ВІТЬКА: А ви, матусю?

МАТИ: Дякую. Вже пропав апетит.

ВІТЬКА *(дуже спокійно збирає на піднос усе, що раніше запропонувала на сніданок Душанові, який незграбно намагається їй допомагати)*: Займайся своєю справою. Ти вже говорив із татом?

ДУШАН: Звісно.

ВІТЬКА: Канароводе, не брешти.

ДУШАН: Я сказав йому: «Пробач, батьку. Згрішив я перед тобою і перед Богом». Він просльозився, і ми кинулися один одному в обійми. Згідно з Писанням, він мав би тепер зарізати вгодоване теля.

ВІТЬКА: Отже, ти йому запропонував паштет.

МАТИ: Про який паштет ідеться? У вас був канарок?

ВІТЬКА: Душан вам про все розповість.

ДУШАН: Байки.

МАТИ: Діво Маріє, хто зараз зі Шаркою?

ДУШАН: Йосиф. *(Забігає в двері номер два.)*

МАТИ: Іване! Душане! З нею все гаразд?

ДУШАН *(вигукує з дверей номер два)*: Зачинилася.

МАТИ: Ісусе Христе, де?

ДУШАН: Там, де завжди. *(Гримає всередині будинку до дверей.)* Саро!

МАТИ: Діво Маріє. Іване!

ІВАН *(вбігає через двері номер чотири)*: Вона була в кухні. Абсолютно спокійна.

МАТИ: У кухні. Посеред начиння. Дякую. Отже, тепер у ванній. Потурбуйся, щоб ми до неї потрапили.

ІВАН: Відмичку. Чуєш? Маєте? Тоді це буде складно.

МАТИ: Господи Боже. Господи Боже.

ІВАН: Дриль. Також немає?

ВІТЬКА: Там стоїть замок безпеки. *(Спокійно закінчує прибирати начиння на тацю.)* І дай мамі спокій. Молитва допомагає.

ІВАН: Хіба що до неба. А нам треба до ванної.

ВІТЬКА: Якби помолвився, може щось і придумав би.

ІВАН: Що?

ВІТЬКА: Як зробити так, аби вона тобі відчинила. *(З тацею в руках іде до дверей номер два.)*

МАТИ: Це кара, Вітушко.

ВІТЬКА: Не переймайтеся. Вона не завдасть собі шкоди.

МАТИ: Довірилася тобі?

ВІТЬКА: У неї перелякані очі. Але смерті в них немає. *(Виходить через двері номер два.)*

ДУШАН *(кричить за сценою)*: Саро, дурепо, не роби дурниць і відчини.

ІВАН *(зачиняє за Вітькою двері номер два)*: «Смерті в них немає». Вона тебе також так задовбала?

МАТИ: Я не звикла, Іване, до таких висловів.

ІВАН: Але ж визнай: ти її на дух не переносиш.

МАТИ: Вітьку? Передусім, це вона нас не любить.

ІВАН: Я її бачу наскрізь. Знаю, чого вона хоче. Її б воля, прибрала би нас до рук. Як Душана. Яким він був? Фантастичним. Неперевершеним суддею. А кого вона з нього зробила? Фанатика. Пришелепкуватого борця з ідіотським режимом. Зі судді – комірника.

МАТИ: А після перевороту – міністра.

ІВАН: Поганого. Усім на сміх. А те, що він утратив як правник, уже ніколи не надолужить.

МАТИ: Вона завзята.

ІВАН: Еге ж. Відьма. Тепер я розумію, чому їх колись спалювали.

ДУШАН *(кричить углибині будинку)*: Відчини, Саро, або я виб'ю двері.

МАТИ: Шарко, не мордуй нас.

БАТЬКО *(входить через двері номер три, несе поламані настільні лещата)*: Так, Гедо, тепер уже серйозно: давай їх сюди.

МАТИ: Із Шаркою, Едо, кепські справи.

БАТЬКО: Ключі від автівки.

МАТИ: Ти поїдеш? Куди?

БАТЬКО: На недільні гульки. Куди я ще можу їхати, коли лещата навпіл.

МАТИ: Вони навпіл вже двадцять років.

БАТЬКО: Дворжак їх заварить.

МАТИ: Скільки разів він уже їх зварював?

БАТЬКО: Ключі.

МАТИ: Іване, привези йому нарешті той домкрат, бо я здурію.

ІВАН: Домкрат?

МАТИ: Домкрат, викрутку, головне, аби він припинив цю виставу.

ТЕТЯНА *(зукає за зачиненими дверима номер чотири)*: Золотце.

ІВАН: Я тут, золотко. *(Біжить до дверей номер чотири.)* Трубний ключ. Їду за ним. *(Зачиняє за собою.)*

БАТЬКО: Не даси? Гаразд. *(Демонстративно кладе лещата на плече.)* Дідько. Донедавна були мов пір'інка. Але ризикну. Пішки, якщо ти на цьому наполягаєш.

МАТИ: Не наполягаю. *(Виймає з кишені ключі й кидає їх батькові.)* Що стосується тебе, я вже ні на чому не наполягаю.

БАТЬКО: На Нітше⁷? Тоді сміливо наполягай. Це мислитель. Але складно читається. Як на мене, ти його не зрозумієш. *(Піднімає лещата, виходить через двері номер чотири й зачиняє їх за собою.)*

ДУШАН *(заходить через двері номер два)*: Двері неначе до фортеці. Архітектори мали б урахувати подібну ситуацію.

МАТИ: Не відзивається?

ДУШАН: Сподіваюся, ще жива.

МАТИ: Шарко, ти вбиваєш мене, розумієш? Шарко! І що тепер?

ДУШАН: У нормальній родині викликають слюсаря.

МАТИ: Тато до нього їде. Таж хіба ми нормальна родина?

БАТЬКО *(повертається через двері номер чотири)*: Іванку, перешкода.

ДУШАН: Спекотно. Дуже шкода.

МАТИ: Душане, говори з татом нормально

ДУШАН: Лише після того, як він зі мною заговорить нормально.

МАТИ: Ти ж його знаєш.

ДУШАН: Гаразд. *(Батькові.)* Яка перешкода? Як завжди? *(Вижукує.)* Петю, машинка має бубу. Не заводиться. Допоможи.

БАТЬКО: Який іще Петя?

ДУШАН: Наш. Він у нас вправний. Петю! *(Петі.)* Ну підходь, не соромся. *(Батькові.)* Нівроку бахур, правда? *(Петі.)* Привітайся гарненько: «Привіт, діду». *(Батькові.)* Ну, як тобі? *(Петі.)* А тепер, Петю, німецькою: «Grüß Gott»⁸. *(Батькові.)* Оце так вимова, га?

БАТЬКО: Він уже говорить? У чотири місяці?

ДУШАН *(Петі.)*: Петю, дідо бека. Дай йому «па-па» і додому.

МАТИ: Комедіанти. Обидва.

БАТЬКО: Що каже? Яка купа?

ДУШАН: Велика. Довоєнна. Купа цегли. Почорніла. Як у казці.

БАТЬКО: Що каже?

ДУШАН: Петя? Не розуміє, що тут діється.

БАТЬКО: Значить так, Петю. Деякі люди закручують водопровідні крани зі силою. Домовленості, прохання, щоб цього не робили – усе намарно. Фатальна. Знаєш це: femme fatale. Фатальна жінка. За місяць, за п'ять тижнів знищити прокладки. Щоб їх замінити, я мушу вимкнути воду. В підвалі є засувка на весь будинок. Болт на двадцять два. Диви, тямучий. Усе розуміє.

ДУШАН: Усі розуміють. Привід для недільного терору.

БАТЬКО: Що каже? Ти мені, Іванку, не допоможеш?

ВІТЬКА *(виходить із дверей номер два)*: Допоможе, татку. Підштовхне вас. Гайда, Душане.

ДУШАН: Це якась дурня.

БАТЬКО: Це дрібниця.

ДУШАН: Я з себе блазня не корчитиму.

ВІТЬКА: І знов паштет для канарка.

ДУШАН: Ну добре. Добре. Корчитиму. *(Виходить через двері номер чотири.)*

БАТЬКО *(виходить через двері номер чотири)*: До речі, мені поснідати в шинку? *(Зачиняє за собою.)*

⁷ Ідеться про Ф. Ніцше.

⁸ Доброго дня *(нім.)*.

МАТИ: Ніяк не помириться.

ВІТЬКА: Душан? Хіба дивом. Сподіваюся, тато про шинок пожартував.

МАТИ: І думати нічого. Вони перепалюють жир і надмірно все приправляють спеціями.

ВІТЬКА: Тоді я приготую.

МАТИ: Сніданок? Цього разу залиш це мені.

ВІТЬКА: Зроблю це залюбки.

МАТИ: Чому ми вдвох ніколи раніше не розмовляли? Пригадую, як ти прийшла до нас уперше: закохана й щаслива. Чому все змінилося?

ВІТЬКА: Ви думали, що я налаштовую Душана проти вас.

МАТИ: А хіба так не було? Він усе робить, зазираючи тобі в очі.

ВІТЬКА: Проте бачить погано. А те, що найважливіше, не бачить зовсім. *(Прислухається.)* Шарка! Відчинила.

МАТИ: Нічого не чую. Каже щось?

ВІТЬКА: Плаче.

МАТИ: Шарко, май розум. Якщо не припиниш, сама знаєш, де закінчиш. *(Через двері номер два чути, як клацнув замок.)* Що це було?

ВІТЬКА: Вона знов зачинилася.

МАТИ: Господи Боже.

ВІТЬКА: Матусю, я її приведу. Але попрошу вас про дещо.

МАТИ: Знаю. Щоб я мовчала.
ВІТЬКА виходить через двері номер два і зачиняє за собою.

МАТИ: Ой Боже, Боже мій.

ТЕТЯНА *(заходить через двері номер чотири і зачиняє їх):* Добрий день, матусю. Сподіваюся, йому там нічого не загрожує.

МАТИ: Петі? Не переймайся. Душан з Іваном також там постійно спали.

ТЕТЯНА: Лежить наче Мауглі.

МАТИ: У наших джунглях. Електрична косарка до нічого, а від бензинової тато відмовляється. Мовляв, продукти згоряння канцерогенні. З ним уже все гаразд?

ТЕТЯНА: Із Петьюю? Усе чудово. Звалився. А я наче той персонаж із казки: з тваринки знов на годину перетворилася на людину.

МАТИ: Я би також, Танічко, залюбки звалилася й уже не прокидалася б.

ТЕТЯНА: Через Шарку? А знаєте, що їй потрібно? Когось собі знайти.

МАТИ: Та яке там. Вона фанатично добродесна.

ТЕТЯНА: Ви ж її в цьому підтримуєте. Я Павелові наставила б роги наступного після весілля дня.

МАТИ: Ти його мало знаєш. Він був іншим. Кохав її.

ТЕТЯНА: І що про це свідчило? Приносив їй квіти? Чи солодощі?

МАТИ: Маєш рацію. Знаків уваги він не виявляв.

ТЕТЯНА: А коли він її востаннє цілував? На вашому місці я тішилася б, що пішов геть.

МАТИ: Але ж вона тепер до смерті буде самотня.

ТЕТЯНА: Пустіть її поміж люди. Там вона і знайде того справжнього.

МАТИ: У п'ятдесят? Танічко, дива не буває.

ТЕТЯНА: Моя бабуся втретє вийшла заміж в шістдесят три. Причому з любові. Але ви не маєте її контролювати. «Як це, Шарінко, що тебе опівночі не було вдома?» Або: «Він був у тебе всю ніч?». Дозвольте їй жити.

МАТИ: Передусім, у неї ще є Маркетка.

ТЕТЯНА: Чотирнадцятирічна панянка. Вона буде щаслива, позбувшись надмірної опіки. А якщо мама отримуватиме задоволення від життя, то й спілкування з Маркеткою стане для неї цікавішим.

ДУШАН *(заходить через двері номер чотири, зачинає їх за собою)*: Вітаю тебе, кра-суне братова.

ТЕТЯНА: І я тебе, великий дівере.

МАТИ: Поїхав?

ДУШАН: Можна й так сказати.

МАТИ: Я сподівалася, що ти поїдеш із ним.

ДУШАН: Прогнав мене.

МАТИ: А ти й радий старатися. Нічого не кажи, знаю тебе. Не підеш йому назу-стріч ані на крок.

ДУШАН: Так, ваша честь. Я – батьковбивця.

ТЕТЯНА: Кому я маю завдячувати таке звертання?

ДУШАН: Сама собі. Маєш дивовижний вигляд.

ТЕТЯНА: Якщо ти вже такий милостивий – може мені дещо поясниш?

ДУШАН: Залежить що.

ТЕТЯНА: Сам знаєш.

ДУШАН: Вибраний розділ з історії сім'ї Помпе? Який саме бажаєш?

МАТИ: Я не слухатиму цього. *(Виходить через двері номер чотири, зачинає їх.)*

ТЕТЯНА: Що поганого тобі зробив Іван?

ДУШАН: Облишмо це.

ТЕТЯНА: Він боявся. Ти ніколи не боявся?

ДУШАН: Тисячократно. А якби поряд не було Вітьки, усе закінчилося б так само кепсько, як із ним.

ТЕТЯНА: Тоді чому ви не подасте один одному руки?

ДУШАН: Він мав би сам собі зізнатися в тому, що зробив.

ТЕТЯНА: А що він зробив? Підтримував росіян. Мої батьки також. А ти – американ-ців, чи хто там тобі платив. Вибач, я так це бачу. Перемогли американці. Тому мій тато мерзотник? А Іван поганий?

ДУШАН: Він доносив на брата. Такого не робили навіть тайняки.

ТЕТЯНА: Він мав трьох дітей. Через тебе його хотіли вигнати з роботи. Проте аген-том він не був.

ДУШАН: Як член партії він доносив на мене шефові. У списках агентів його немає. У поліції ним також не смерділо. І все ж, він для мене сексот.

ТЕТЯНА: Він тобі не нашкодив. Нічого про тебе не знав. Хіба якісь дурниці.

ДУШАН: Наприклад, що батько позбавив мене спадку. Саме це про мене вивідали. То від кого інформація?

ТЕТЯНА: Ні, не від Івана.

ДУШАН: Хто знав, що старі Помпе змінили заповіт? Сестра і брат.

ТЕТЯНА: Присягався Петьюю, що це не він настукав.

ДУШАН: Мені шкода, Таню. Розумію, ти його кохаєш. *(Зауважив, як мати поверта-ється через двері номер чотири.)* А що, як перейдемо до іншого розділу? У нас був дядько, партизан, гордість родини. Його застрелили.

МАТИ *(залишила двері номер чотири за собою відчиненими)*: Благослови його Боже. Спить. Наче янголятко.

ДУШАН: На цьому будинку мала би бути пам'ятна дошка. Чому її немає?

- МАТИ: Душан переплітає живих із мертвими, аби лиш нас заплямувати. Бачиш? Посміхається. Це робить його щасливим.
- ДУШАН: Замість панелі тут шафа. Дивовижна. На всіх інших, іще з часів війни, поламани замки. Червоноармійці їх зламали. Лише одна ціла. Восьме диво світу: тато її перемонтував. Що такого там може бути?
- МАТИ: Так, мій брат тут жив. Одного дня він попросився й пішов.
- ВІТЬКА *(заходить через двері номер два зі Шаркою, яка несе велику, повну сумку)*: Привіт, Таню. Матусю, усе на правильному шляху.
- МАТИ: Шарко. Дякувати Богу.
- ТЕТЯНА: Привіт, братова. Як справи?
- ШАРКА: Спасибі, що запитала. Добре. Добре. Добре.
- ДУШАН: Цитує класиків. Слава.
- ШАРКА: Так. Перепрошую. Тебе, матусю, і тебе, Душане.
- МАТИ: Ти не маєш за що перепрошувати.
- ШАРКА: Маю. Я перестала собою володіти. Проте, як пише Шекспір, «коли Гамлет втрачає владу над собою і кривдить Лаерта, то не Гамлет його ображає. Це поза його свідомістю ! А хто ж тоді його зобидив? Божевілля. І тому Гамлет сам належить до покривджених. Його ворог – власне безумство» Правильно?
- ДУШАН: На відмінно.
- ШАРКА: Маю прохання: якщо буде потреба, відвезеш мене?
- ДУШАН: Як завжди. Лише скажи, поїдемо.
- ШАРКА: Тоді знаєш що? Їдмо негайно.
- МАТИ: Шарінко, ти не почекаєш татка?
- ДУШАН: Як на мене, це зайве.
- МАТИ: А тебе я не питала. Твою думку і так знаю.
- ДУШАН: А я його. *(Хапається за серце, пародіює батька.)* Добре, нехай іде туди, до тих шарлатанів, але під твою відповідальність.
- ВІТЬКА: Душане, матуся має рацію. *(Чути стукіт у двері номер чотири.)*
- МАТИ: Заходьте.
- СУСІД *(заходить у двері номер чотири)*: Пардон, пані докторова. Пане міністре, пан доктор...
- МАТИ: Що з ним? Де він?
- СУСІД: Унизу під пагорбом.
- МАТИ: Потрапив у аварію? Він цілий?
- СУСІД: Просто закінчився бензин. Маєте йому принести. Достатньо в пляшці. До побачення. *(Виходить через двері номер чотири.)*
- ВІТЬКА: Душане, роби щось. Пане Кршенарш, секунду.
- МАТИ: Біжи, Душане, і скажи: «Тату, облиш гніватися». – Побачиш. Пробачить тобі. Але жодного слова про Шарку. Цим займаєса сама.
- ДУШАН: Усе закінчиться погано, але йду. *(Виходить через двері номер чотири.)*
- МАТИ: Якби ж я ще й знала, як йому про це повідомити.
- ШАРКА: Спокійно, матусю. Я сама скажу: «Татку, я хвора. У нас це спадкове. Від твоєї мами».
- МАТИ: Такого не кажи. Хто розповів? Душан?
- ШАРКА: І без нього знаю. Вітька вважає, що я не маю соромитися. Але чому саме нас це спіткало?
- МАТИ: Вона тобі цього не пояснила?

ШАРКА: Ти її не любиш.

МАТИ: Але ж ні, люблю.

ШАРКА: Не любиш. Заздриш їй, бо вона щаслива. Я їй також заздрю.

ТЕТЯНА: Не схожа вона на надто щасливу.

ВІТЬКА *(заходить через двері номер чотири, зачиняє їх за собою. Несе трубний ключ)*: Шарко, допоможеш?

ТЕТЯНА: Я також можу.

ВІТЬКА: Тоді ходімо. *(Виходить через двері номер два.)*

ШАРКА: Чому вона перестала до нас приходити? Пригадую. Тато кричав: «Ти для мене не існуєш. Провалуй». А Душан: «Ти намілював мотузку катові. А тепер цим милом миєш руки».

МАТИ: Що це вона принесла?

ТЕТЯНА *(зупиняється в дверях номер два)*: Трубний ключ. *(Виходить через двері номер два і зачиняє їх за собою.)*

МАТИ: Навіщо, заради Бога? Навіщо? Вітько.

ВІТЬКА *(з'являється в дверях номер два)*: Слухаю, матусю.

МАТИ: Прошу тебе, не ускладнюй мені життя. Ні до чого не берись.

ВІТЬКА: Звісно. Я лише про всяк випадок. Різьба зовсім оголена. Будь-якої миті може відійти. *(Щезає в дверях номер два.)*

МАТИ: Що каже? Хто може відійти? *(Слухає.)* Пане Боже!
БАТЬКО заходить через двері номер чотири, зачиняє за собою, бачить Шарчину сумку і швидко входить в двері номер два.

МАТИ: Едо, тепер я справді мушу з тобою поговорити.

БАТЬКО: Нема про що.

МАТИ: Уже тобі Душан щось наплів.

БАТЬКО: Душан? Я маю власні очі. Отже, ти відішлеш її до камери смерті? Гаразд. *(Щезає за дверима номер два.)*

ДУШАН *(заходить через двері номер чотири)*: Цього слід було чекати. Його не було вдома. Дворжака. Що таке, матінко? Погано?

МАТИ: Едо! Він піде геть. Із дому.

ДУШАН: Це комедія. Він шантажує.

МАТИ: Одного разу я вже це пережила. «Беру лише найнеобхідніше. За іншим пришлю». Мені було не до сміху.

ДУШАН: Не розумію, чому ти йому не дозволила піти.

МАТИ: Ти взагалі нічого не розумієш.

ШАРКА: Чому тато не відпускає мене до лікарні?

ДУШАН: Бо тоді ти розлучалася б у стані загострення психічної хвороби. Суд довів би Павелові опікунство над Маркетною, і вона успадкувала б частину будинку. Розумієш? Шмат цього бісового дому перейшов би до Павелової родини. А колись, скажімо, міг би перейти до них і в цілому.

МАТИ: Не називай його «бісовим».

ШАРКА *(Душанові)*: Це юридична спекуляція.

ДУШАН: Аякже, наш тато – юрист. Причому, класний. Одного разу він уже це довів. На мені. Мене ще навіть не закрили, а він уже подбав – якщо раптом посадять і маєтки заберуть – аби я не був одним із спадкоємців цього триклятого замку.

- МАТИ: Він не триклятий. Ми мешкаємо тут п'ятдесят п'ять років, і все гаразд. Ти також тут залюбки мешкав. Аж після весілля його зненавидів. Пригадай, як мені це боліло. Ваш Марек мав два роки, а сюди ні ногою не ступив. Ви з ним по черзі прогулювалися вулицею. Малий іще навіть добре не говорив, а вже вигукував: «Він чорний. Цей дім чорний».
- ДУШАН: Він мав рацію.
- МАТИ: Повторював лише те, що ви йому нав'яли.
- ДУШАН: Дитина все відчуває. Він чорний.
- ШАРКА: Мені він чорним не здався. Аж до сьогодні.
ВІТЬКА й ТЕТЯНА заходять дверима номер два і несуть на тацях сніданок, накривають на стोलик.
- МАТИ: Вітько, він не їстиме. Спільного сніданку він просто не бажає.
- ВІТЬКА: Побачимо.
БАТЬКО заходить дверима номер два, залишає їх відчиненими, тримає валізочку.
- ШАРКА: Татку, не йди! Прошу тебе, не йди геть.
- БАТЬКО: Беру лише найнеобхідніше. За іншим згодом пришлю. *(Повільно йде до дверей номер чотири.)* Прощавайте.
- МАТИ: Іди. Усі йдять. Навіть я тут не лишуся. Якби знала як, пішла б назавжди...
ШАРКА розганяється в напрямку зачиненої шафи навпроти дверей і з усієї сили б'ється головою об неї.
- ВІТЬКА *(кидається до Шарки, обіймає її і намагається перешкодити в наступних спробах завдати собі шкоди):* Шарко. Не смій. Тихо. Тихо.
- МАТИ: Едо, що вона робить?
- БАТЬКО: Залиште її. Інакше зовсім збаламутите. Вам про це йдеться? Добре. Завезіть її до тих шарлатанів. Але під свою відповідальність.
- МАТИ: Ліки. Вона не брала ліки.
- ДУШАН: Аспирин. Він робить дива. Дайте їй два.
- МАТИ: Таню, вони в кухні. Біла скринька. Жовті таблетки. І води. Треба запити їх достатньою кількістю води.
ТЕТЯНА біжить до дверей номер два.
- ВІТЬКА: Води не треба. Там є чай. Воду не вмикай.
- ШАРКА: Я не хочу таблетки. Нічого не хочу. Не хочу жити.
- ТЕТЯНА *(кричить за сценою):* Допоможіть! Потоп!
- МАТИ: Таню! Едо! Та біжіть хтось туди.
Чути звук води, яка летиться з крана на підлогу.
- ТЕТЯНА *(вигукує за сценою):* Світовий потоп!
- БАТЬКО: Ну, здрастуйте вам. Зірвала різьбу.
- ДУШАН: Нарешті. Диво в чорному домі.
- ВІТЬКА: Душане, сюди. Але жодного паштету. *(Поспішає до дверей номер два.)*
- ДУШАН *(тримає Шарку в обіймах):* Посеред пустелі раптово забило джерело. Паштет у легенді не фігурує.
- ВІТЬКА: Аби лиш. *(Щезає в дверях номер два.)*
- МАТИ: А тебе, Едо, це не стосується?
- БАТЬКО: Ні, мене тут немає. Ніколи тут не було.
- ДУШАН *(зауважив, що двері шафи привідчинилися, і намагається їх відкрити):* І хоча сьогодні не Страсна п'ятниця, скеля розступається.
- ВІТЬКА *(вибігає з дверей номер два, залишаючи їх відчиненими, з трубним ключем у руці й забігає в двері номер три, не зачиняючи їх):* Не лови гав. Бо втече.

МАТИ: Це прикро, Едо. І смішно. Чого ж ти чекаєш? Біжи. Але більше не повертайся. Ну, чого дивишся? Я вже не дозволю себе катувати. Біжи.

БАТЬКО: Що каже? Усе заіржавіло. Ніхто його не зрушить із місця.

ДУШАН: Чортів Сезам, відкрийся.
ШАРКА біжить до дверей номер два, зачинає їх і замикається на ключ.

ДУШАН *(залишився безпорадно сидіти на землі)*: Саро!

БАТЬКО: Із нею усе гаразд. А все це наслідки того філософствування. Я ж казав: «Вивчай право».

МАТИ: Таню, спіймайте її.

ТЕТЯНА *(відчиняє двері номер два і виходить через них)*: Та яке там. У неї сил, як у міцного чолов'яги.
Із будинку чути грюкання ще одних дверей, далі ще одних, замикання на ключ. Звук води стихає.

ДУШАН *(відкриває двері шафи. Одразу ж з'ясується, що за ними непоштукатурена цегляна стіна)*: Пам'ятна дошка а-ля Помпе. Тут, братова, були двері. На початку війни за ними переховувався мужній дядько-партизан. Між іншим: жодним партизаном він не був, усе це повоєнна вигадана історія, просто адвокат і єврей. Дружина розлучилася з ним у сорок першому році, йому загрожував концентраційний табір. Перейти через кордон було можливо тільки за гроші, а він їх не мав. Просив сестру і швагра. Але в них також не було грошей. Хіба що продати будинок. Однак дому було шкода. Тому він пішов до кордону навмання. На смерть. Дім його добровільно видав.

БАТЬКО: Байки.

ВІТЬКА *(з трубним ключем у руці заходить через двері номер три, зачинає їх)*: Вона у ванній чи в кухні?

ТЕТЯНА: У ванній. На два оберти.

ВІТЬКА: Душане. О гидний, язикатий Злошане.

ДУШАН: Вибач. Мені дуже прикро.

ВІТЬКА: Та яке там, тобі не прикро. Ти радий. *(Показує лівою рукою, що в Душана розширені ніздрі.)* Наче пес, що занюхав слід.

ДУШАН: Якщо ідеться про Сару, я не навмисне її відпустив.

ВІТЬКА: Звісно. Канарок сам узяв паштет. Та цього разу ти передав куті меду.

МАТИ: Вітько, що ти робиш?

ТЕТЯНА: Відірвеш йому носа.

БАТЬКО: Добровільно. Видав. Абсолютні байки.

ВІТЬКА: Він заслужив, аби йому щось інше відірвати. *(Іде до дверей номер два.)* Допоможеш прибрати? То ходімо. *(Тетяна йде за нею, Душан також.)* А ти ні. Тебе я не хочу бачити.

ІВАН *(заходить через двері номер чотири, тримає в руці трубний ключ. Батькові)*: Меч Нібелунгів. Оригінальний «Золінген». Ви була вже не снідаєте? А як там слідчий? Уже висунув звинувачення? Не дозволяйте себе турбувати. Смачного.

Кінець першої дії.

ПУБЛІЦИСТИКА

А МИКОЛОВІ КОЛЕСА КРУТЯТЬСЯ... КРУТЯТЬСЯ!

Якщо ви володієте знанням,
дайте іншим запалити від нього свої світильники.
Т. Фулпер

До свого 60-річчя Микола Мушинка за наполяганням родини, зокрема сина Олесь, видав біо-бібліографічний збірник у трьох книгах «Колеса крутяться...», взявши за епіграф слова з народного романсу:

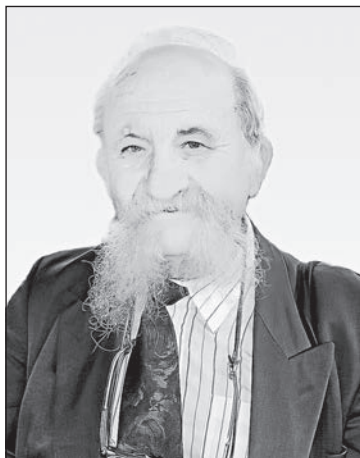
*Колеса крутяться,
Літа минаються,
А мені сумно в голові...*

Щемка лемківська мелодія рве душу, западає в серце, примушує оглянутися на прожите... А за ті роки Миколові життєві колеса ох і багато накрутили: від сільського хлопчини з Курова до викладача університету, від пастуха й кочегара до поважного академіка, від віруючого в комунізм «руського» до свідомого українця, від дослідника місцевого фольклору до потужного науковця, рівного якому, певно, і не знайдеш сьогодні в Україні, Словаччині чи Європі...

Любиця Бабота у передмові до згаданого видання пише: «Колеса крутяться, літа минаються... Скільки правдивості в словах цієї чарівної пісні! Людина живе, працює, радіє, старіє і приходить пора, коли починає підсумовувати пройдений шлях. Якщо йдеться про виняткову людину, наприклад, науковця, її діяльність оцінює і широкий загал. Коли саме людина досягає вершин у науковому світі? Тоді, коли в неї досвід великий, цілеспрямованість ясна, коли попередні досягнення можна поповнювати новими відкриттями. Це час високої активності, час, коли людина здатна керувати групами дослідників, очолювати наукові інституції чи організації і свій досвід передавати молодому поколінню.

Якраз такого віку і наукової зрілості досяг один з найвидатніших українців Словаччини, надзвичайно активний і всесторонній науковець академік Микола Мушинка, доктор філологічних наук, який своєю невтомною працею поповнює скарбницю культурних надбань рідного народу».

20 лютого Миколі Мушинці виповнюється 85! А колеса й далі крутяться... Ще й як крутяться! Він готує до друку монографію про Яцка Остапчука, вичитує другий том «Від отчого порога» про Гнатюка, пише гасла до

«Енциклопедії Українознавства», рецензує великий за обсягом науковий збірник «Українці Хорватії», відгукується на різноманітні ювілеї меншими і більшими статтями, дає інтерв'ю і знімається у фільмах, консулює молодих і старших при написанні кандидатських і докторських, посильну участь бере в наукових онлайн-форумах та інтернет-конференціях, щиро приймає звідусіль у власній хаті гостей і при тому багато читає... Це мала децима щоденної активної Миколової праці, яка й змушує ті колеса крутитися, крутитися, крутитися...

Пораз дивуєшся його працездатності – ти набагато молодший, а робиш в рази повільніше і в рази менше. Микола Жулинський в ювілейні статті «Український пастир культури і науки» з нагоди 80-річчя академіка М. Мушинки бачить його поряд з Олександром Духновичем і Адольфом Добрянським у «передніх рядах, точніше, на чільному місці», в «огромі його «трудів і днів»... «загорнутим» у сріблясту сивину, завжди привітно усміхненим народним будителем...», «охоронцем родової пам'яті, матеріальної і духовної культури русинів-українців».

Дмитро Павличко, його близький приятель і однодумець, назвав Миколу Мушинку «духом українства світового», а Міхаель Мозер, Президент Міжнародної асоціації українців, професор кафедри славистики Віденського університету, Українського вільного університету та Католицького університету ім. Петра Пазманя в Будапешті, вважає «історію його діяльності невід'ємною й надзвичайно важливою складовою історії міжнародної україністики в цілому». Свідченням цьому, зокрема, є і той факт, що професор М. Мушинка тільки за час відсторонення його від наукової діяльності «опублікував на Заході п'ять книжок та понад 150 наукових розвідок, науково-популярних статей та рецензій», зокрема альбом «Екслібриси українських шістдесятників» (Бавнд-Брук, 1972), «Володимир Гнатюк і Закарпаття» (Париж, 1975), «Орест Зілинський, вчений з душею поета» (Бавнд-Брук, 1983), «Народна культура південних лемків» (Нью-Йорк, 1987), «Життя і справа Володимира Гнатюка» (Париж, 1988). Як фольклорист дослідив усну народну творчість русинів Воеводини, культуру українців Румунії, лемків-українців Польщі і колишньої Югославії, повернув і відродив забуті імена українських письменників, учених, художників, музикантів, театралів, громадських і політичних діячів – Володимира Гнатюка, Михайла Врабеля, Філарета Колесси, Івана Панькевича, Флоріана Заплетала, Франтішека Тихого, Миколу Неврлого, Юрія Шанту, Франтішека Главачка, Юрка Колинчака, Яна Онушка, Йосифа Маркова, Володимира Лібовицького, Володимира Січинського, Івана Зілинського, Михайла Качалуби, Симона Наріжного, Ореста Зілинського, Івана Мацинського, Володимира Стон-Балтаровича, Володимира Лібовицького, Івана Кулця, Никифора Лецишака, Никифора Довняка, Ольги Дутко, Юрія Костюка, Степана Рака, Олени Рудловчак, Єви Бісс, Василя Капішовського, Яцка Остапчука, Степана Папа, Івана Голубовського, Олексі Новаківського, Степана Ключурака... «Навіть найсміливіша уява не здатна охопити весь той обшир наукових зацікавлень, пошукових пристрастей і творчих залюблень пастиря української культури і науки...» – підсумовує Микола Жулинський. Ці «пошукові пристрасті і творчі залюблення» частково втілені у видавничому проекті «У всякого своя доля...» Миколи Мушки і Ярослава Шуркалі.

Як стає зрозуміло, основним рушієм життя для Миколи Мушинки є праця. Вона для нього – одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості діяння, творення. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, стає радісною, оптимістичною. Сам професор пише таке: «Все роблю з переконанням, що таким чином приєднуюся до почину моїх попередників, які, живучи за межами України, безкорисливо творили велику науку в надії, що колись їхні праці будуть служити Україні. І вони не помилялися. Хоч більшість із них не дожили до омріяної незалежної України, їх праці нині видаються в Україні і сприяють утвердженню її незалежності». І немає значення для нашого ювіляра, яку працю виконувати: чи читати лекції, чи писати книгу, чи вести екскурсії, чи пасти худобу, чи топити в кочегарці, чи косити траву, а чи майструвати полицю... Будь-яка праця для нього приємна, бо йде від любові і на благо України.

Справді, дотримуючись теорії Григорія Сковороди, Микола віднайшов свою «сродну працю» і прийшов у цей світ, щоб бути щасливим. Він, по-перше, є вільним, а значить самодостатнім. А коли хотіли зробити підневільним, залежним, Мушинка вертався до Курова пастушити. По-друге, він віднайшов «сродну працю», яку вміє, знає і хоче виконувати з глибоким переконанням, що тільки вона є смыслом життя. «Ні за статті в ЕСУ, ні за інші статті та книги, – пише Микола Мушинка, – видані в Україні, я жодного гонорару не одержую. Дехто дивується, що ні за звання академіка, ні за ступінь доктора наук я не отримав ніякого додатку до платні. Коли я на це звернув увагу свого працедавця (деканат філфаку Пряшівського університету), мені сказали: «Ці титули надала Вам Україна, для якої Ви працюєте, то нехай вона дає Вам додаток до платні!».

Нинішня моя пенсія не сягає рівня середньої пенсії кваліфікованого робітника. Та це анітрохи не відштовхує мене від безплатної роботи у сфері україністики. Єдиним гонораром для мене є авторські примірники опублікованих праць. Та і їх я не залишаю в себе, а дарую Державній науковій бібліотеці у Пряшеві, щоб вони служили широкому загалу науковців».

По-третє, Микола Мушинка, пізнаючи світ і себе у ньому, за словами Йосифа Сірки, «не міг залишитися пастухом та кочегаром. На нього чекали титули академіка, численні почесні докторські титули різних університетів, на нього чекала українська наука в Україні та в діаспорі, бо саме їм він служив і служить протягом свого науково-дослідницького життя».

Крім наукової активності, М. Мушинка є непересічним колекціонером творів образотворчого мистецтва. Його приватна галерея охоплює десятки визначних творів українського образотворчого мистецтва, серед яких – твори О. Новаківського, М. Бойчука, Ю. Панькевича, В. Касіяна, Й. Бокшая, О. Заливахи, І. Марчука та ін. Миколу Мушинку можна вважати живою легендою, оскільки, мабуть, нема серед українців взагалі людини, яка б мала таке величезне коло знайомих науковців, письменників, мистців та артистів. Закордонний Академік відомий у колі редакційної колегиї Енциклопедії українознавства, Енциклопедії сучасної України, в різних університетах України, в Українському вільному університеті в Мюнхені, в деяких університетах США та Канади. Микола Мушинка обдарований талантом не тільки знаходити історичні документи, архіви, але й «загублених» людей, які під час Другої світової війни загинули чи «загубилися», як

про це вдало зауважив Йосиф Сірка. Він віднайшов поховання командира УПА С. Стебельського-Хріна, дружини С. Єфремова Ориси Дурдуківської, юриста Станіслава Дністрянського, його дружини Софії, художниці Емілії Голубовської та ін. Останки деяких з них він ексгумував, на власних плечах заносив в Україну і перепоховав.

Аркадій Жуковський, професор Українського вільного університету в Мюнхені, голова Наукового товариства ім. Шевченка в Європі та іноземний член Національної академії наук в Києві, вважає, що такі досягнення ювіляр має через те, що не є «кабінетним ученим». Як зауважила Алла Атаманенко, професор Національного університету «Острозька академія», директор Інституту досліджень української діаспори, «М. Мушинку завжди цікавила Людина. Він багато знайшов, опублікував і просто сприяв збереженню унікальних архівних, художніх та матеріальних джерел, кожна знахідка яких має свою дуже цікаву історію. Використовуючи методіку «усної історії», він і сам став творцем унікальних біографічних джерел, записавши інтерв'ю з відомими вченими, громадськими діячами...».

Справді, Микола має особливе вміння – бути вдячним співрозмовником: непідроблена цікавість, щира усмішка, харизматична зовнішність, вроджена толерантність, глибокі пізнання, відданість українству захоплюють кожного, хто торкнеться унікального материка інтелекту Миколи Мушинки. Він щоденно слідує за усіма подіями у світі – політичними, культурно-мистецькими, літературними. Засмучується безголов'ю української влади. Переймається втратами на російсько-українській війні. Сумує через українські міжусобиці. Систематично листується з друзями в Україні, Європі, Америці, Канаді... Відстоє і оберігає розшматоване, розтерзане, принене українство перед Європою і світом. І попри те, Микола – абсолютно відкрита, щедра, любляча трепетна українська душа, найбільшою цінністю якої є родина, найвищою святістю – жінка, найкращими надіями є успіхи внуків, а найсвітлішими моментами – родинні застілля на Степана... Він вміє ділитися своїм багатством... Його сердечним теплом зігріто не одного з нас... Він «запалив життєві світильники» багатьом...

Миколу не можна уявити без його Магди – дружини-берегині, дружини-секретаря, дружини-однодумця, яка ось уже більше півстоліття розділяє його радощі й біди, виховала з ним прекрасних синів, переповнена щастям опікується малими і великими внуками, ревностно і віддано оберігає свого мужа від усього нав'язливого і злого, тисячі разів править і друкує «його писання», розписує кожен його день для продуктивної роботи, контролює терміни написання статей і вчасність відповідей на листи, слідує за дотриманням усіх родинних звичаїв і приписів лікаря... Магда і Микола, діти і внуки, невістки і правнуки, свати, брати, сестри, куми – це родина. Українська справжня родина. Достойна і шляхетна, гідна наслідування.

А дивовижна, жертвенна працьовитість, відданість українській справі, подвижницька діяльність на благо – це Миколин Чин – високий, достойний, великий, який наповнював, наповнює і, певно, наповнюватиме його життя всуціль, зранку й до ночі, в будень і в свято, щоб крутилися, добре крутилися колеса...

Наталія Ребрик

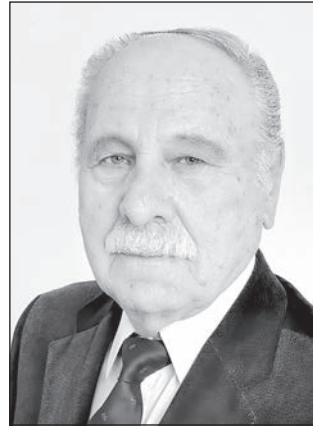
Михайло РОМАН

МОЇ ЗУСТРІЧІ З ПИСЬМЕННИКАМИ

(Спогад)

Протягом свого довгого життя під час різних робочих обов'язків та інших нагод мені довелося зустрічатися з письменниками Пряшівщини, Словаччини, Чехії, України, Росії, країн колишнього Радянського Союзу, але й Польщі, Німеччини, Угорщини чи Югославії. Одні залишили у мене незабутні враження, які збагатили мене, інші менше. З деякими я навіть довго дружив. Я ніколи не вишукував зустрічей з ними, не підходив до них, щоб завести розмову, або просто привітатися і поговорити, може, аж на один-два випадки. А коли вже доводилося зустрінутися, то я радше слухав їх, ніж говорив. Мене завжди потішило, коли той або інший письменник, літературознавець підійшов до мене і завів зі мною ділову розмову, бо я зміг розповісти, крім іншого, і про нашу пряшівську українську літературу, культуру, мій рідний край. Я завжди намагався виступати як представник української літератури Пряшівщини, а не як приватна особа. Зрозуміла річ, що не можу тут всіх назвати, з якими я в житті зустрівся, або частіше зустрічався, але поспробую сказати хоча б слово-два про тих, які залишили у мене справді найбільші, найсильніші та навіть незабутні враження своєю творчістю або особистістю.

Свою розмову натурально почну про зустрічі з пряшівськими українськими письменниками. Першого живого письменника у своєму житті я зустрів аж 1948 року у пряшівській друкарні «Славкнига», звідки я носив на пошту газети та інші матеріали і так собі заробляв гроші. Там я зустрів поета **Федора Лазорика**. Я тоді ще не знав, що він написав збірку «Слово знаних і голодних» (1949), але бачив його фотографію в газеті «Пряшевщина». Чи я тоді читав якийсь його твір, не пам'ятаю. Він зробив на мене велике враження, яке несучою до сьогодні. Коли на його запитання я відповів, що вчуся в Руській учительській академії, то він зрадів і прозрадив мені, що і він її теж закінчив. Тоді мене щось «кольнуло», а чи я не можу щось написати, коли він написав цілу збірку віршів. З того часу я уважніше читав і полюбив написане слово, хоч не все зрозумів. Не розумів, бо ні російську, ні українську я не знав, бо вони тоді були для мене чужими мовами, я себе почував лише руснаком. Федір Лазорик уже тоді мене полонив своєю скромністю, ввічливістю, добросердечністю, відвертістю і передусім тим, що пише вірші. Наступного разу ми зустрілися випадково аж 1954 року у Києві, в ресторані «Інтурист». Він був членом 22-членної делегації працівників культури Чехословаччини, а я був студентом Київського університету. Коли він побачив мене у коридорі ресторану, то запросив до столу, за яким сиділи словацькі письменники Катарина Лазарова і Йозеф Горак. Нікого із членів делегації я не знав. Він мене познайомив з ними і зав'язалась цікава розмова, яка мала для мене важливе значення, бо я там вперше зустрів свого майбутнього тестя. Вони попросили мене, щоб я їм наступного дня

робив перекладача під час екскурсії та огляду міста. Я охоче погодився, і тоді я переконався, який Федір Лазорик чудовий знавець історії Києва та України. Чехи між собою запитували, звідки той «учителю з Прешова» так багато знає. Наступна наша робоча зустріч відбулась знов у Пряшеві (1963), а саме, коли я написав першу статтю про нього до його 50-річного ювілею. Я йому заніс рукопис, щоб перечитав і дав свої зауваження. Він потішився, що хтось хоче написати про нього статтю. Перечитавши її, сказав, що я його дуже перехвалив і щоб я переформулював деякі думки чи епітети. Правда, я ще раніше написав рецензію на його збірку *«Велика сила»*. Я її писав в Києві разом із своїм співкурсником Володимиром Коломійцем, пізнішим відомим поетом, лауреатом Шевченківської премії. Була це перша у моєму житті рецензія на художній твір. З Ф. Лазориком, з його творами я не розлучаюсь до сьогодні. Написав про його творчість монографію *«Федір Лазорик. Життя і творчість»* (1974), цілий ряд наукових статей, підготував до друку двотомне видання його творів та організував наукову конференцію про його життя і творчість. Став для мене основним письменником, адже він був одним з перших наших модерних поетів, прозаїків і публіцистів ХХ століття. Він був і залишився моїм улюбленим поетом та людиною, хоч ширилися про нього різні плітки.

Там, у друкарні «Славкнига», я вперше зустрів й **Івана Мацинського**, але з ним якось не довелось мені зблизитися так, як з Федором Лазориком. Я мав таке враження, що він ніби не вважав мене гідним, щоб він зі мною спілкувався. Ми були різні характери. Він бурхливий, імпульсивний, а я тихий, мало комунікативний. Навіть у пізніші роки ми зрідка розмовляли, хоч він був редактором моєї книжки *«Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 року»* (1979). Тоді я побоювався, як він поставиться до мого рукопису, бо про нього я не включив нарис у згадану книжку, як про інших повоєнних авторів. Здається, він зрозумів (або не дав про це знати), що з нарисом про нього книжка тоді б не вийшла. Запам'ятались мені глибоко три події, зв'язані з І. Мацинським. Перша, коли обговорювались на семінарі його переклади словацьких романтиків на українську мову. Після відносно критичної доповіді М. Мольнара, він взяв слово, сердито накричав на нього і на нас всіх та відійшов. Друга – була спокійніша. Мені довелось приймати у нього іспит із української радянської літератури десь у 1971 році. Я не почував себе комфортно, адже він був відомий поет, перекладач, історик літератури, політик і суспільний діяч, а я – старший викладач. Мені не зручно було його екзаменувати класичним способом (тягнути білети), то я запропонував йому, що будемо вести вільну розмову про українську літературу 20-х років, про українську пражську поетичну школу міжвоєнного періоду. Я гадав, що він мені розповість такі факти, які я тоді ще не знав. Адже він вчився після 1945 року у Празі і був учасником повоєнного празького культурного життя українців. Але вийшло так, що він не хотів, або побоявся говорити, не знаю. Може, думав, що я хочу його спровокувати і донести щось на нього. Але такого я ніколи навіть не подумав, бо й сам мав тоді проблеми. Нарешті, ми домовились на хорошій оцінці. Третя подія була дуже сумна. Було це тоді, коли не було кому із пражівських українських діячів культури чи політиків попроситись з ним під час його похорону. Я тоді був на лікуванні в Бардіївських Купелях. Подзвонив мені Федір Ковач і вимагав, щоб я обов'язково приїхав, бо нема кому попроситись з І. Мацинським, хоч він сам як голова ЦК КСУТ і депутат СНР, член комітету УС ССП, його друг і земляк, міг

це зробити. Очевидно, він теж побоювся. Я приїхав і попрощався, подякував йому за вклад у культурно-національне і літературне життя русинів-українців Словаччини, повернувся до купелів і чекав, що буде далі. Для тих, хто не знає, Івана Мадинського було виключено із КПС та Спілки словацьких письменників (ССП), з посади першого секретаря ЦК КСУТ та на певний час заборонено друкуватись. Перекладати словацьку поезію він міг. Членство у ССП йому було повернуто аж у другій половині 80-років. Мушу зізнатись, що під час його життя я боявся написати про нього якусь статтю чи рецензію, щоб на мене не накричав так, як тоді на семінарі. Аж після його смерті я написав кілька статей і рецензій.

Близьким і дорогим для мене другом був **Федір Іванчов**, з яким я радо і часто зустрічався. Мені імпонувала його поведінка і розмова. Вперше ми зустрілись в редакції «Нового життя» під час канікул 1955 або 1956 року. Ми зразу порозумілися і дружили до кінця його життя. Він, будучи редактором журналу «Дукля», часто просив мене, щоб я написав статейку або рецензував твір нашого чи закарпатського автора. Робив це до кінця свого життя. Читаючи його оповідання, я дізнався дещо про його торттури, які він зазнав після втечі в СРСР, але про це він мені ніколи ні слова не сказав, хоч я його просив. Він казав, що це його тайна. Аж 1995 року дав мені рукопис своїх спогадів про свою втечу до СРСР, допити, арешти, «перебування» на «Холодній горі» в Харкові, в гулагу на Печорі, про його бої на фронті в рядах Чехословацького армійського корпусу, про його звільнення з армії, приписавши йому зв'язки з бандерівцями, як він став українцем і українським письменником тощо. Він завжди виступав як солдат, дисциплінований, чемний і скромний. Наша дружба була така сильна, що у своєму заповіті прямо вимагав, щоб я попрощався від його імені з нашою українською громадою та громадою Закарпаття. Таку людину, якою був Ф. Іванчов, не можна забути, бо кожна наша зустріч була для мене великим щастям і збагаченням. Тому радо я написав про нього кілька робіт.

1975 року я став головою Української секції Спілки словацьких письменників (УС ССП), пізніше членом Центрального комітету ССП та ЧССП і ці посади я виконував аж до 1990 року. Протягом цих 15 років мені пощастило зустрінути багато письменників, літературознавців, навіть політичних діячів Словаччини, Чехії, України, країн колишнього СРСР, Польщі, Югославії та інших держав.

Правда, найчастіше я зустрічався і найліпше порозумівся з членами комітету Української секції ССП (Ф. Іванчов, І. Прокіпчак, Ф. Ковач, В. Гайний), але й з дальшими членами нашої спілки. Особливо до моєї душі припали поети **Степан Гостиняк**, **Михайло Дробняк**, **Йосиф Збіглей** та особливо **Сергій Макара**. Всі талановиті, улюблені мої поети, всім в міру можливостей я допомагав, захищав од наклепів, доносів, писав про них статті, рецензував їх твори в українській, словацькій, чеській чи мадярській пресі, включав їхні твори у різні антології тощо. Кожен з них заслуговує, щоб розповісти читачам про наші зустрічі. Вони завжди були ділові, ніколи з ними та й з ніким іншим я не сидів у корчмі. З **Й. Збіглем** я ближче познайомився та навіть подружив під час нашої поїздки по Україні протягом днів «В сім'ї вольній новій...» 1988 року. Там я переконався, яка він людина духовно багата, культурна, освічена, як він добре орієнтувався не лише в українській поезії, але й світовій, хоч за освітою він був лікарем і літературою займався у вільний час.

Сергій Макара з-поміж усіх письменників, з якими мені довелось зустріча-

тись і подружити, займає особливе місце. Знав я його твори та написав кілька статей про нього ще до особистої зустрічі під час засідання УС ССП. Але ближче ми зблизились аж після 1997 року, коли він мене запросив працювати на кафедрі слов'янських мов Філологічного факультету Банськобистрицького університету ім. Матея Бела. Його заслугою на кафедрі було відкрито, крім інших відділів слов'янської філології, й відділ україністики. Факультет готував майбутніх перекладачів майже із усіх мов Європи. Там я побачив його працьовитість, ангажованість, вболівання за розвиток факультету, працюючи на посаді заступника декана і завідувача згаданої кафедри, вболівання за стан нашої пряхівської літератури. Там я мав змогу ближче познайомитись і зрозуміти його поезію та наукову продукцію. Він мене заохотив до написання цілого ряду статей, рецензій, монографій не лише про нього, але й інших письменників. Там я нав'язав контакти з літературними журналами Словаччини та Чехії, там я мав змогу виступити на 7 міжнародних наукових конференціях з питань слов'янського романтизму, організатором котрих був С. Макара, там я мав змогу друкуватись у часописі «Filologická revue», шеф-редактором якого був С. Макара, там я бачив, як він працює над перекладами словацької поезії на українську мову, як його твори вийшли 14 мовами світу у збірці «*Промінь слова*». Я бачив, як він любить українське слово і рідні Карпати, як вони глибоко закодовані в його душі. Нарешті, я йому вдячний, що він, незважаючи на те, що мене «вигнали» колишні «колеги» як нездатного викладати українську літературу і неблагонадійного з Філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика (нині Пряхівського університету) і змусили передчасно вийти на пенсію. Знаю, що не раз відбивав різні атаки на мене з боку пряхівських чи інших «горе-революціонерів». Це доведе лише чесна, принципова людина. Щось подібне він зазнав під час т. зв. політичної консолідації в 70-х роках минулого століття і розумів мене...

Приємні і цікаві зустрічі були у мене з поетом **Міланом Бобаком**. Вони завжди були ділові. Мене тішило, як він поважно та толерантно ставився до старших письменників, тішило мене, як він популяризує і захоплюється творчістю Івана Мацинського, словацькими, чеськими та й українськими модерними поетами, але найбільше мене полонила його поезія, зокрема збірка «*Бути птахом*». Вона повна оригінальних метафор, символів та інших незвичайних художніх образів, які вимагають вдумливого читача. Кожен неупереджений читач переконається, що він талановитий поет.

Дальшим письменником, якому я завдячую за часті зустрічі і підтримку – це **Іван Яцканин**. Його оповідання мене від самого початку полонили і полонять, бо вони не написані, а майстерно намальовані, як свого часу написав Дмитро Павличко. Своє розуміння його творчості, оцінку окремим творам я дав у багатьох рецензіях і статтях. Ми ближче зблизились під час спільної роботи на кафедрі слов'янських мов Філологічного факультету Банськобистрицького університету. Я йому вдячний, що він не побоявся і друкував мої статті та рецензії в «Дуклі» після 1990 року, наперекір деяким атакам на мене з боку «новоспечених» революціонерів.

Ще про одного нашого письменника я часто думав, поважав, хоч не так часто особисто зустрічався з ним. Це був **Михайло Шмайда**. Він був самоуком у нашій літературі, але своїми творами доказав, що й самоосвітою можна багато досягти, коли правильно використовуєш свій талант. Я теж глибоко переживав

його виключення із ССП та із роботи в Музеї української культури у Свиднику, не раз захищав його у відповідних органах. Я весь час запрошував його на засідання УС ССП, хоч не був її членом. Я його навіть переконував, щоб подав заяву про оновлення членства в ССП, бо все було підготовлено і комісія лише чекала його заяву. Він завжди пообіцяв мені, що напише заяву, але ніколи не зробив. Твердо стояв на позиціях, заради яких його було покарано.

Високо шаную моє знайомство, часті зустрічі і підтримку з боку двох наших дам-жінок **Єви Бісс** та **Олени Рудловчак**. Обидві на початку 50 років минулого століття, коли працювали в Пряшівській радіостудії, прививали мені любов до художнього слова, вчили, як треба розуміти, відчувати і викладати красу і силу художнього слова. Потім наші дороги розійшлися майже на 10 років. О. Рудловчак стала членом кафедри української мови і літератури Філософського факультету у Пряшеві і ми майже щодня зустрічались. Вона була для мене і надалі радником, а Є. Бісс чудовим малярем і автором оповідань. Обидві залишили у моєму серці глибокий слід.

З істориків літератури та критиків згадую бесіди з **Іллею Волощуком** та **Андрієм Червняком**. Хоч Андрій був молодшим за мене, але часто бував для мене інспіратором. І його заслугою вийшла друком перша моя літературознавча книжка словацькою мовою «*Slovenské preklady z ruskej sovietskej literatúry v rokoch 1920-1940*» (SPN 1970). Хоч він був за освітою русист, часто активно втручався у процес розвитку нашої української повоєнної літератури чи УНТ своїми статтями та рецензіями. Вони були інспіруючі для мене та взагалі для літературного розвитку. Радий, що міг його захистити від наклепів, доносів, коли його було виключено із КПС та факультету. Зокрема наша співпраця посилилась під час нашої спільної роботи на кафедрі слов'янських мов Бансько-бистрицького університету (1994-2004).

З молодших наших літературних дослідників тішить мене своїми статтями і монографіями **Ярослав Джоґаник**. Він по-іншому підходить до оцінки наших письменників, ніж я чи моя генерація. Але так має бути.

Я свідомий того, що не про все і не про всіх я написав, що маю на душі про кожного нашого письменника. Прошу пробачення, що я не сказав більше про таких письменників, як Ф. Ковач, В. Гайний, І. Прокіпчак, В. Дацей, М. Немет, М. Сабадош, С. Ганущин, М. Мольнар, М. Няхай, Н. Вархол, Ю. Панько та інших, з якими я зустрічався і вів дебати на різні теми.

Із сотні словацьких письменників найсильніші враження на мене зробили **Даніел Окалі** і **Ладіслав Новомеський**. Пізніше це були Андрей Плавка, Ян Солович, Мілош Крно, Владімір Мінач, Ладіслав Баллек та інші. З першими двома я зустрівся весною 1963 року, коли писав кандидатську роботу. Тоді я зайшов за Д. Окалі до Інституту літератури САН, щоб проконсультувати проблеми рецепції радянської літератури в міжвоєнний період у Словаччині. Під час нашої спільної цікавої бесіди він подзвонив Л. Новомеському, що треба мені з ним поговорити на дану тему. Л. Новомеський охоче погодився і ми зустрілись в той же день у кав'ярні «Луксор». Розмовляли ми майже дві години, і я записав цілий зошит про хід розмови. Л. Новомеський зрадів, що хтось хоче з ним говорити на дану тему, бо до того часу ніхто із братиславських вчених до нього не звертався (Його недавно було звільнено із в'язниці). Він відверто, з якоюсь особливою радістю, по очах і голосу я впізнавав, що для нього в житті російська радянська література, зокрема О. Блок, С. Єсенін чи В. Маяковський,

багато означає. Враження від обох зустрічей були у мене величезні, вони мене значно збагатили. Вони докладно мені виклали, що робили в журналі «ДАВ», в газетах «Правда худоби» та інших газетах і як знайомили читачів з радянською літературою. Їх погляди, оцінки я використав у кандидатській роботі та інших статтях на дану тему. Я їм до сьогодні вдячний за спільно проведені години.

Андрей Плавка і Ян Солович (голови Спілки словацьких письменників) щиро і весь час цікавились і підтримували розвиток нашої пражівської української літератури. Ян Солович підтримав мою пропозицію видати збірник науково-популярних статей у видавництві Slovenský spisovateľ «Ukrajinská literatúra v ČSSR» (1981) та збірник поезій «Srdce ako slnce» (1983) в той час, коли В. Мігалик відкинув мій рукопис. Завжди, коли була можливість, включали мене як представника української літератури Словаччини у склад делегації ССП, яка виїжджала в Чехію, СРСР, Польщу, НДР тощо, давали можливість мені виступати на з'їздах, конференціях чи семінарах і знайомити присутніх з результатами і проблемами нашої літератури. Включили мене навіть у склад письменників та художників ЧСФСР (понад 150 чоловік), яких приймав на Градчанах президент республіки Густав Гусак з членами Президії ЦК КПЧ і там я мав теж можливість говорити про нашу літературу з президентом Г. Гусаком, який випадково підійшов до мене і виявив бажання почути слово про нашу літературу та взагалі про життя русинів-українців. Крім того, він захотів почути й українську мову. Хочу заявити, що я завжди і всюди виступав як представник пражівської української літератури, а не як приватна особа. За їх увагу до нашої літератури і до мене я їм віддячився хоча б тим, що написав рецензії на твори Л. Новомеського, А. Плавки та переклав на українську мову п'єси Я. Соловича, які йшли на сцені УНТ.

Сильні враження викликали у мене теж зустрічі і розмови з **Владіміром Міначем, Мірославом Валеком, Антоном Поповичем, Яном Штевчеком, Каролом Розенбаумом, Владіміром Райселом** та іншими. Кожен мене чимось збагатив. Список добрих зустрічей із словацькими літераторами можна було б продовжити, він би був занадто довгий. Особливо добре слово заслуговують і мою подяку мій земляк проф. А. Попович, далі, проф. Я. Штевчек і К. Розенбаум, бо вони були причетні до моєї кваліфікації і популяризації української літератури в ЧСФР. Правда, були у мене і неприємні аж образливі зустрічі з деякими словацькими чи пражівськими письменниками.

Особливо близькі і часті зустрічі були у мене з письменниками Кошиць, як **Юрай Падо, Ян Штявницький, Юрай Андрічик**. Доречно згадати, як на початку 80-х років були намагання в Братиславі об'єднати українську секцію ССП із східнославацькою організацією ССП і мадярську зі західнославацькою і таким чином ліквідувати українську та мадярську секції ССП. Я та зі мною і Ю. Падо були категорично проти такого об'єднання. Очевидно, таку позицію зайняли і мадярські письменники в Братиславі. На цю тему розмовляв зі мною й секретар КК КПС в Кошицях Р. Благо. Я його переконував, що це абсурд. Але я не заспокоївся позицією Р. Блага і після найближчого засідання ЦК ЧСФР у Празі зайшов до секретаря Василя Біляка Івана Шкурла (теж земляк) і інформував його про спроби ліквідації української літератури та її секції. Він пообіцяв, що буде інформувати Василя Біляка. Очевидно, звідси був дзвінок і ці намагання припинились. В той же період були також спроби змінити назву Українського національного театру в Пряшеві на «Людове дівадло». Теж мені довелось

вести розмови і протестувати у секретаря ЦК КПС Л. Пезлара та завідувача відділу культури ЦК КПС Р. Юріка. Потім разом з Й. Фельбабою ми просили Яна Соловича, тоді голову культурної комісії СНР, щоб припинились такі намагання. Те, що не зробили «ура-словаки» з назвою і змістом театру, зробили наші русинські обродарі.

Часто мені доводилось зустрічатись і вести розмови з мадярськими письменниками Чехословаччини. Це були **Олівер Рац**, **Дюла Дуба** та **Арпад Течер**. Ці бесіди увінчались тим, що угорською мовою вийшла антологія нашої поезії під назвою «*A Kárpátok éneke*» («Пісня Карпат», 1988), яку мені довелося підготувати до друку, та українською мовою антологія прозових творів мадярських авторів Словаччини у Пряшеві.

З чеськими письменниками, як **Ян Козак**, **Богуміл Ржіга**, **Ян Піларж** і зокрема **Олдржіх Рафай**, я зустрічався найчастіше. Ян Козак був головою ЧССП і був вдячний, хоч би я так відчував, що у Пряшеві вийшла українською мовою його повість «*Анна Радвак*». З Яном Піларжем ми вели довгі бесіди у зв'язку з виданням антології нашої літератури під назвою «*Ранок під Карпатами*» (1983), яку я потім підготував до друку. О. Рафай був редактором журналу «*Literární měsíčník*», який часто друкував мої статті та рецензії, в яких я пропагував пражівську українську літературу чи Великої України серед чеських читачів. З Б. Ржігою я брав участь кілька днів у зустрічах з чеськими читачами під час поїздки словацьких письменників у північну Чехію. Там до мене підійшло кілька жінок, наших землячок, які там працювали і зраділи, що можуть зі мною говорити «по-нашому».

Мої перші зустрічі з письменниками України відбулись ще під час мого навчання в Київському університеті (1953-1958). Літературний клуб університету протягом року щомісяця, бувало що й частіше, організував літературні вечори, на які запрошував письменників не лише українських, але й російських чи інших союзних республік та зарубіжних. Такі вечори були завжди велелюдні і тяжко було туди потрапити, хоч в залі було понад 600 стільців для сидіння. Чимало студентів просто стояло і слухало в коридорі. Нам студентам-іноземцям, завжди забезпечували місця в перших рядах. На тих вечорах завдяки організаторам вечора мені пощастило особисто зустрінутись з П. Тичиною, М. Рильським, О. Гончарем, А. Малишком та іншими. Пізніше під час стажування – з Д. Павличком, І. Драчем, М. Вінграноським, Ю. Мушкетиком та багатьма дальшими. Крім того, нам читали лекції такі письменники та літературознавці, як А. Іщук, Г. Сидоренко, Є. Кирилук, Л. Новиченко та інші. Часто запрошували студентів на зустрічі з письменниками в «Будинок офіцерів» та інші клуби Києва. Інколи їх бувало так багато, що я відмовлявся брати участь.

Попробую хоча б стисло сказати слово-два про окремі зустрічі. Зустрічі з П. Тичиною, М. Рильським, А. Малишком, О. Гончарем та іншими були більш-менш офіційні, хоч кожен з них нагадав мені, що побував у Чехословаччині. П. Тичина був уже в 20-х роках, М. Рильський і А. Малишко 1945 року, навіть у Пряшеві (До речі, свого часу Ф. Лазорик мені розповідав, що М. Рильський і А. Малишко, будучи у Пряшеві, жили в готелі «Савой», і так добре себе почували, що коли вранці встали, вийшли на балкон і так гарно співали українські пісні, що люди на вулиці зупинялись, слухали і аплодували), О. Гончар визволяв Словаччину. З Ю. Мушкетиком ми жили в одному гуртожитку. Він як аспірант, а я як студент. Одного разу ми зустрілись і завели розмову про нашу літературу.

Я запропонував йому надрукувати вірші С. Гостиняка. Його заслугою вийшли вперше в Україні вірші С. Гостиняка у журналі «Дніпро».

З Д. Павличком, І. Драчем, Р. Лубківським і М. Сингаївським я ближче познайомився, хоч і раніше ми зустрілись аж під час рейсу «Від серця Європи до серця України» в рамках днів «В сім'ї вольній, новій...», присвячених ювілею Тараса Шевченка (1989), коли ми, п'ятеро, та двоє чеських прозаїків вирушили поїздом із Праги через Будапешт аж до Руссе і там пересіли на пароплав «Маршал Тимошенко». До нас приєдналися поступово угорські, болгарські, румунські письменники (словацькі чомусь не виявили бажання) і цим пароплавом ми допливли аж до Києва. В Одесі на пароплав наступили ще дальші письменники України, союзних республік СРСР та закордонні, майже із усього світу, починаючи Японією і кінчаючи Австралією, десь до 300 чоловік (Серед них були й наші Ганна Чаварга та Федір Іванчов, які репрезентували прашівських українців). На пароплаві відбувалися концерти, велися жваві бесіди – круглі столи (керував ними Д. Павличко, Р. Лубківський, І. Драч, О. Мишанич та ін.) про стан культури в Україні, про переклади творів Т. Шевченка чи інших українських письменників за кордоном, про організацію курсів української мови для іноземців і, нарешті, про потребу заснування Міжнародної асоціації українців (Скромно можу сказати, що з ініціативою про заснування МАУ виступив я, сказавши, що така спроба була уже 1968 року у Пряшеві, і підтримали мене присутні Д. Павличко, О. Мишанич, дальші українські діячі, україністи США, Канади, Польщі, Німеччини та інших країн. Мене потім було включено у підготовчий комітет МАУ. Асоціація наступного року (1990) була заснована, але вже мене не було обрано в комітет, але Миколу Мушинку). Пливучи з Одеси до Києва, ми зупинялись через день у містах, що розташовані біля Дніпра, і зустрічались з учнями, студентами, любителями літератури та іншими людьми, говорили про творчість і заповіти Т. Г. Шевченка, побували на Чернечій Горі в Каневі, де поклонилися Т. Г. Шевченкові. Мене попросили виступити в Одесі біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові, увечері в Одеському театрі і потім у Каневі біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові.

Мій виступ в Одесі часто передавали по радіо. Коли я приїхав додому, то мене викликали в крайком партії і попередили, щоб я не втручався в українські справи.

Велике патріотичне Шевченківське міжнародне свято закінчилось біля пам'ятника Тарасу Шевченкові в Києві за участі не лише учасників рейсу, але й багатьох киян. Воно мало не лише літературне, патріотичне, але й політичне значення, яке посилює бажання мати свою власну незалежну Українську Державу.

Особливо довго і щиро я дружив з **Д. Павличком**. Ще до згаданої поїздки ми зустрілись у Братиславі, коли йому передавали Премію П. О. Гвездослава за переклад «Кривавих сонетів» словацького поета та через місяць у Пряшеві. Ми тоді відвідали вистави *Академічного Пряшева*, КСУТ, кафедру української мови і літератури, побували в Меджилабірцях на Фестивалі драми і художнього слова ім. О. Духновія. Там його офіційно привітав голова міста, де місцеві жінки дали йому концерт, між іншим, заспівали і на його слова пісню «Два кольори». Він, повний щастя, емоцій і щасливих почуттів аж розплакався, бо так ще, на його думку, ніхто не заспівав цю пісню. Відвідали ми (з ним була й російська поетеса Тетяна, прізвище її не пам'ятаю) Данову, зупинились у корч-

мі пообідати (де забув шапку). Пізніше ми разом брали участь у підготовці видання антології «*Карпатська замана*», яка вийшла з його передмовою в Києві (1990). Рік тому він побував на лікуванні в Карлових Варах і звідти послав мені передмову, щоб я уточнив деякі факти, які він не знав. Не бути настирливості Д. Павличка та підтримки мого співкурсника В. Коломійця, який працював у редакції видавництва «Радянський письменник» чи Олеся Мишанича з Інституту літератури АН, то вона б не вийшла. У підготовці рукопису ще брали участь Ф. Ковач і О. Мишанич. Наша співпраця тим не закінчилась. Д. Павличко став послом України в СР. Він часто приїжджав до Пряшева. Ми разом з працівником міського уряду шукали у Пряшеві вигідну ділянку для побудови будинку для Генерального консульства України в Пряшеві. Знайшли ми її по вулиці Гурбаністов. Ділянку мала чи купити, чи дарувати українка, яка жила в Ізраїлі. Угоду ми написали у мене дома. Чому не дійшло до побудови будинку, не знаю. Пам'ятна була для мене Павличкова лекція у Пряшеві у «Чорному орлі» (ПКО) за значної участі громадян міста та краю. Чимало часу ми потратили під час підготовки антології словацької поезії, яка вийшла у його перекладі. Наше спілкування тривало аж до смерті його доньки Соломії, відомого українського літературознавця (До речі, я її вперше зустрів у середній школі, де я був на зустрічі з учнями, як школярку і вона навіть листувалася з моєю донькою). Вражень від наших спільних розмов багато. Розповів мені, між іншим, і про критичні, але й історичні дні, які передували проголошенню незалежної України та саме про його хід, коли ще Україна була складовою частиною СРСР. Він глибоко переживав розкол нашого населення і культурних діячів та атаки проти мене окремих людей Пряшева. Гадаю, що ніхто в Україні не зробив більше для пропагування нашої літератури, ніж Д. Павличко.

Незабутні зустрічі відбулись з письменниками Харкова, де під час днів «В сім'ї вільній, новій...» (1988) приймав нас, Й. Збіглей, Ф. Неуважного (Польща) і мене, редактор часопису «Прапор» Ю. Стадниченко та ряд дальших письменників і редакторів. Часопис пізніше опублікував добірку поезій наших поетів та мою статтю. Ще з одним харків'янином я зустрічався і довго листувався. Це був дисидент поет Василь Боровий, який був змушений емігрувати і помер в Австралії...

З Олесем Гончарем, як я вже вище писав, вперше зустрівся, ще будучи студентом Київського університету, потім у Пряшеві 1959 року, коли він очолював делегацію письменників України, яка перед тим побувала у Празі і Братиславі та потім разом три делегації переїхали із Пряшева до Ужгорода, де прийняли спільну декларацію. В ній, між іншим, писалося, що всі три делегації і їх спілки будуть підтримувати розвиток української літератури Словаччини. Це мало велике значення для молодого української літератури. Перші наші зустрічі були короткі.

По-справжньому ми зустрілись і поговорили аж у березні 1984 року (Залишилась у мене навіть програма Днів «В сім'ї вільній, новій...», яку підписав сам О. Гончар). У лютому 1985 року ми знов зустрілись під час прийому делегації письменників Чехословаччини, які брали участь у «Днях культури Чехословаччини в СРСР», у комітеті СПУ. Тоді він запросив мене до себе в Комітет захисту миру, якому він головував, і мав приміщення в будинку Верховної Ради України, де ми довго розмовляли про стан пряхівської української літератури, літературної ситуації в Чехословаччині, про рецепцію його творів у нас тощо.

Він тоді мені подарував Шевченкового «Кобзаря» з його передмовою і дарчим підписом. Цей «Кобзар» я бережу донині. Через рік під час Шевченківських свят він запросив мене до себе додому, по тодішній вулиці Леніна, №68. За чаєм ми говорили майже дві години. Він знав майже всі мої статті і рецензії, які я написав про нього чи українську літературу в словацькій і пряшівській пресі та в Україні. Подякував і похвалив мене, зокрема за рецензію романів «Берег любові» чи «Тронка». Розповів мені, як писав роман «Прапорноносці», про деякі торттури, які він зазнав у зв'язку з виходом роману «Собор». Питав, чи роман вийде і коли словацькою мовою. Наступного року (1989) я йому приніс словацький переклад роману «Собор», і він дуже зрадів. Подарував мені і перекладачці ювілейну медаль Т. Г. Шевченка. Я був вдячний, що так завантажена людина, яким він був, знайшла час для мене. Я це сприймав як повагу не так до мене, як до української літератури Словаччини. Мене полонила його розмова, бо він зі мною розмовляв як з рівним, хоч був письменником світового значення, а я читач його творів. Домовились, що через рік знов зустрінемось, але вже більше не зустрілись. Я до Києва приїхав аж 2000 року, і його вже давно не стало. Але я весь час в думках з ним, з його усмішкою, з героями його творів. Тому я радо розповів 2019 року про нього, наші спільні зустрічі, розмови і про рецепцію його творів у Словаччині для документального фільму, який готує українська кіностудія О. Довженка.

Пам'ятні зустрічі у мене були і бережу їх в пам'яті своїй з **Іваном Драчем**. Вперше ми зустрілись десь 1972 року, коли я був на стажуванні в Київському університеті Т. Г. Шевченка. Тоді мене професор Арсен Іщук запросив на одне із засідань комісії літературної критики СПУ, де ми обмінялись з Іваном кількома словами. Зустрілись ми випадково, коли я побував на Шевченківських святах в Україні, але ближче ми познайомились аж під час рейсу «Від серця Європи до серця України» 1989 року, коли ми п'ять днів жили на пароплаві «Маршал Тимошенко». Під час бесід у поїзді при пляшках пива, які я купив ще в Празі, ми всі п'ятеро розмовляли на різні суспільно-політичні чи літературні теми, про рецензію творів українських авторів в Словаччині тощо. Спочатку він та інші боялися відверто говорити, але коли Д. Павличко сказав: «Він наш», то язика розв'язалися. Я переконався тоді, яка він розумна, талановита, щедра, дотепна і весела людина. Знов ми зустрілись з ним у Києві, коли я побував у листопаді 2000 року на міжнародній науковій конференції з питань викладання української мови і літератури за межами України. Він тоді запросив мене до свого кабінету Товариства «Україна – світ», де ми говорили про стан літератури українців Словаччини, про рецепцію його творів та інших українських письменників у Словаччині та взагалі літературну ситуацію в Словаччині. Потім наступного дня Українська Всесвітня Координаційна Рада Товариства «Україна» нагородила мене дипломом *«За великий особистий внесок у справу згуртування всіх українських сил у світі, за допомогу в розбудові незалежної Української Держави, за відданість українській справі й українській ідеї»*, який підписали І. Драч та М. Горинь.

Особливо часто зустрічався я не лише під час наших студій в КДУ, але й після їх закінчення із співкурсниками **Дмитром Андрухівом** та **Володимиром Коломійцем**. Дмитро став перекладачем чеської та словацької літератур на українську мову, а В. Коломієць – редактором, поетом, лауреатом Шевченківської премії. Радий, що і я в студентські роки викликав у Дмитра інтерес до

словацької мови, яку потім удосконалював на курсах «САС». Вдячний Володі, що підтримував видання антології «Карпатська замана» у видавництві «Радянський письменник».

Незабутні для мене залишилися враження, які я бережу до сьогодні, це були зустрічі з професором і поетом **С. Крижанівським**, моїм науковим керівником чи **О. Мишаничем**, працівником Інституту літератури Академії наук, які мені допомогли стати кандидатом наук. З Олексою я і потім часто зустрічався в Києві чи в Пряшеві. Повіз я його навіть у Вишню Ольшаву, щоб побачив, де узрів світ перший ректор Петербурзького університету Михайло Балудянський і наступного дня ми поїхали на Свято пісні і танцю у Свидник. З ним ми востаннє зустрілись у листопаді 2000 року. Він тоді подарував для відділу україністики Філологічного факультету Банськобистрицького університету майже 50 титулів української класичної літератури.

Хоч із закарпатськими письменниками доводилось мені часто зустрічатись, чи вже на Закарпатті або в Пряшеві, чомусь не виникли між нами особливо тісні контакти. Найчастіше я зустрічався з Ю. Керекешем, Ю. Мейгешем, В. Вовчком, П. Скунцем, В. Попом, Ю. Балегою, В. Густі, але й з А. Патрусом-Карпатським, Іваном Чендеєм та іншими. Гадаю, що і мої зустрічі з українськими письменниками допомогли їм зрозуміти проблеми розвитку нашої української літератури.

Вперше з російським живим письменником я зустрівся десь 1948 або 1949 року у Високих Татрах, де ми, студенти Руської учительської академії, були на екскурсії. У Старому Смоковці біля «Грандготель» до нас підійшов чоловік, який почув, як він нам тоді казав, дивну російську мову і спитав, хто ми є. Виявилось, що він російський письменник **Николай Вирта**. Наш класний керівник Петро Бунганич попросив його, щоб нам розповів про сучасну радянську російську літературу. Він охоче це зробив. Ми сіли на бережок під готелем і він говорив більше години. Друга незабутня для мене зустріч відбулась під час з'їзду чехословацьких письменників у Празі (здається, 1978), коли наша пряшівська група (Ф. Ковач, Ф. Іванчов, В. Зозуляк, В. Гайний і я) зустрілась з **Борисом Полевим**. Ініціатором зустрічі був Ф. Ковач, який хотів, щоб до ювілейного номера журналу «Дукля» він написав листа-звернення до її читачів, як це зробив 1953 року. Зустріч тривала більше години. Він потішився, що може з нами розмовляти без перекладача щиро і відверто. Його зацікавила, зокрема російська мова В. Зозуляка та результати нашої літератури. Третя незабутня моя зустріч відбулась у Бардіївських Купелях, куди приїхав на лікування прозаїк, головний редактор газети «Литературная Россия» **Михаил Колосов** з дружиною Ніною. Я тоді випадково теж був на лікуванні. Ми два тижні щодня зустрічались і розмовляли на різні теми, відвідали (після процедур) Пряшів, Бардіїв, Високі Татри, Свидник, Дуклю (машину з шофером нам дав до диспозиції ОК ЧСРД), прийняв нас голова ОНК Петро Гула, голова Чехословацько-радянської дружби, секретар по ідеології КПС та інші політичні діячі району. Ми знов зустрілись 1989 року на згаданому пароплаві «Маршал Тимошенко». Він написав репортаж-спогади про своє лікування в Бардіївських Купелях, в яких згадав і мене. Кілька російських читачів газети потім звернулось до мене, щоб я їм допоміг знайти місце поховання їх рідних, які загинули на фронті, визволяючи нашу країну. Я, зрозуміло, радо це виконав, і вони приїхали.

Незабутні враження маю від делегації українських письменників (1988), яку мені довелося супроводжувати як керівник від імені ССП по Пряшівщині. Ми відвідали Свидник (МУК, школу), Дуклю, Токаїк, Гуменне (школу-інтернат), Вираву (зустріч з читачами), Пряшів (зустріч із студентами факультетів, зустріч з працівниками КСУТ і редакціями наших газет і журналів та письменниками). Розмови з **В. Дроздом, П. Осадчуком, О. Лупієм, П. Засенко, С. Йовенко** та іншими про нашу літературу, літературу України залишились назавжди у моїй пам'яті. Переконали, що перебування письменників України у нас мало для нашої літератури і культури позитивне значення. Вони дізнались, як живе українське населення в Чехословаччині. Переконали, що принесли в Україну добре слово про нас і нашу літературу та культуру...

Також сильні враження залишились у мене від делегації Союзу радянських письменників, яку очолював Герой Радянського Союзу, голова Союзу письменників СРСР **Георгій Марков**. Вона 4 дні побувала у Східнославацькому краї. В делегації були представники всіх союзних республік СРСР, десь понад 25 чоловік. Делегацію супроводжували й деякі члени ССП та УС ССП, посольства СРСР, разом всіх нас було майже 50 чоловік (два автобуси). Делегацію приймали партійні і культурні керівники на найвищому рівні в Братиславі, Кошицах, Пряшеві, Свиднику. Відвідали ми заводи у Пряшеві, Свиднику та пам'ятники – Дуклю, Свидник, Токаїк, Даргов. Незабутня зустріч, не лише для мене, була в Шариських Михалянах, де їх приймали і гостили місцеві артільники майже до ранку, чи зустріч в Парку культури і відпочинку в Пряшеві із студентами і викладачами філософського та педагогічного факультетів. Мені доводилось від імені ССП ними піклуватись, робити керівника, перекладача і модератора. Гадаю, що всі письменники, які побували у нас, здобули незабутні враження та відомості про наш край, українське населення і дома розповіли про наше життя, літературу і культуру.

В останні роки вже листуюсь лише з професорами Михайлом Наснком та Миколою Зимомрею, доцентами Надією Ференц і Тетяною Ліхтей. Вони пишуть також художні твори. З усіма я особисто зустрівся в Україні або в Пряшеві чи Банській Бистриці. Вони слідкують за розвитком нашої літератури і пишуть про неї. Я теж опублікував кілька рецензій про їх монографії в нашій, словацькій і чеській пресі та в Україні.

Я згадав лише кілька письменників, літературознавців, з якими я зустрівся, а їх були десятки, вони теж заслуговують, щоб їх згадати, бо й вони мене духовно збагатили, залишили значний слід в моїй душі, але простору нема. Гадаю, що не був я єдиний, на кого наші, словацькі, українські, російські письменники під час зустрічей позитивно вплинули. Жаль, були і такі зустрічі, які залишили в моїй душі біль. Радий, що протягом свого життя я зустрів багато-багато добрих, щедрих, мудрих, талановитих людей, головним чином це були письменники пряшівські, словацькі, чеські, мадярські, українські, російські або з інших країн, бо вони принесли мені радість і збагатили мене.

Мета моїх спогадів – не «виставляти» себе, свою особу чи заслуги, але розповісти, що наша українська література, яку я представляв протягом 15 років, і такими шляхами потрапляла до свідомості письменників, культурних, політичних діячів Чехословаччини, України та інших країн.

ПОЧУЙМО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ

(Про головні художні смисли поетичної драми «Бояриня»)

-1-

Знайомство з науковим дискурсом, який стосується драматургічної спадщини Лесі Українки, переконує, що всі покоління дослідників сконцентрували свою увагу на роз'ясненні головних художніх смислів її творів, тобто намагалися розтлумачити, ЩО саме хотіла сказати своїм твором поетеса

Як і кожна висока класика, драматургія Лесі Українки є невичерпною, змістове наповнення її драм наділене здатністю оновлюватися з плином часу, набувати актуального для кожного часу звучання. І це є одним із важливих чинників постійного інтересу дослідників.

Проте існують ще й інші причини такої зосередженості на проблемі головних художніх смислів, закодованих в драматургічних творах поетеси. Одна з них полягає в тому, що ступінь їх закодованості є складною. Про труднощі розуміння творів Лесі Українки писала Олена Пчілка до Ольги Кобилянської: «... як мало цїнили її при житті навіть інтелігентні наші круги!.. Її твори, в більшості, були не для загального розуміння і вподобання. Вона стояла цілою головою вище навіть тієї юрби, що читає наші писання. Така її доля!..»¹

У цій статті спробую визначити провідні художні смисли драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня». На перший погляд може здатися, що у порівнянні з іншими драмами головні посилки цього твору вже визначені дослідниками глибше і точніше. Пояснюється це тим, що «Бояриня» є однією з двох п'єс (поряд з «Лісовою піснею»), яка присвячена українській тематиці, в той час як інші драми написані на «екзотичному» (визначення А. Ніковського, М. Драй-Хмари та ін.), віддаленому від українських реалій історичному матеріалі. Основні посилки, що традиційно приписуються «Боярині», містять такі поняття, як «ностальгія», «угодовство», «приспосованство», «зрадництво».

Інтерпретуючи як поетику, так і змістову сферу драматичних поем Лесі Українки, необхідно враховувати, що, не зважаючи на всю «екзотичність» їх художніх світів, що відображають далекі історичні епохи (біблійну, античну, середньовічну), все ж за своїм художнім кодом вони належали до тогочасної модерної течії, яка відома як «нова драма». Аналіз літературно-критичних статей поетеси, таких, наприклад, як «Два направления в новейшей итальянской литературе» (1899 р.), «Новые перспективы и старые тени» (1900 р.), «Заметки о новейшей польской литературе» (1900 р.), «Михаэль Кракер». Последняя драма Гергарта Гауптмана» (1901 р.) та ін. засвідчує, що вона, можливо, як ніхто інший серед тогочасного українського письменства (за винятком, можливо, Івана Франка), розумілася на стильових тенденціях, що проявилися на зламі століть. Тоді тріск від ламання старих виражальних форм був чутний по всій Європі. В той же час активно стверджувалися нові виражальні форми, здатні поглиблено виражати як психологію персонажів, так і складну проблематику суспільного життя.

Творча манера Лесі Українки як драматурга формувалася в унісон з тогочасними модерністськими тенденціями. І було б помилковим стверджувати, що

¹ Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. – К.: Темпора, 2017. - С. 70. (всього 368 с)

це формування відбувалося «під впливом», – ні, геніальна обдарованість Лесі Українки як митця проявилася якраз у тому, що вона тонко відчувала ті фундаментальні зміни, які відбувалися в європейському мистецтві і які засвідчували прихід нового – модерністського – етапу в його розвитку. Звідси й багато ознак «нової драми» в її драматичних поемах. Вони настільки проявлені у них, що це дало підстави Ігорю Качурівському заявити: «Якби Леся була не українською, а російською письменницею, то, правдоподібно, її, а не Чехова, шанували б і цінували по всьому світі як творця модерної драми. Про це подбали б представники російської еліти.

У кожному разі «Блакитна троянда» відразу поставила її автора на рівень таких письменників як Генрік Ібсен, Оскар Вайльд чи Габріель д'Аннунціо».²

Особливістю «нової драми», так само як і модерної прози, є посилена увага до внутрішніх психологічних станів персонажів, до переплетених соціальних та морально-психологічних проблем. Це зумовило творення таких виражальних форм (засобів, прийомів), які б уникали прямого, відкритого вираження смислів, а подавали б їх у непрямій, умовно кажучи, «завуальованій» формі. Таким чином виходимо на поняття «підтекст», у якого є багато різнопланових визначень, де домінують такі конотації як «прихований смисл (внутрішній зміст)», «імпліцитна інформація», «безодня змісту» та ін.

Необхідно враховувати, що психологія сприймання драматургічних текстів, написаних у манері «нової драми», має свої особливості, обумовлені психологічною установкою на декодування прихованих смислів. Психологічний процес розгадування цих смислів породжує **ефект відкриття нового**, який породжує естетично забарвлену емоційність. Як правило, цей процес розгадування імпліцитних смислів не завершується у фіналі п'єси. Для «нової драми» взагалі характерний «відкритий фінал». Про це йдеться у відомому постулаті Г. Ібсена: «П'єса не закінчується з падінням завіси після п'ятої дії – справжній фінал знаходиться за її межами». Ця особливість притаманна майже усім драматичним поемам Лесі Українки.

–2–

У високохудожніх драматургічних текстах є одна особливість, а саме: вони наділені певною магічністю. Погоджуючись з можливим зауваженням, що магічність впливу на реципієнта є характерною ознакою усіх високохудожніх творів, все ж треба відзначити, що вона особливо важлива для драматургічних творів. Справа в тому, що вони призначені для показу глядачам, і тому успішність сценічною вистави визначається її здатністю посилати емоційно-сміслові імпульси глядачам в театральний зал.

Магічний вплив тексту – це вплив нав'ювальний, особливість якого полягає в тому, що він доносить до свідомості читача емоційно заряджені смисли.

Розробка концепту «Україна» починається з опису місця, де відбувається перша дія. «Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака з старшини Олекси Перебійного. Будинок виходить у садок великим рундуком, що тягнеться вздовж цілої стіни. На рундуку стіл, дзиглики, на столі прилагоджено до вечери! Стара П е р е б і й н и х а дає останній лад на столі, їй допомагає дочка її Оксана і служебка. Через садок до рундука ідуть Перебійний Степан, молодий

² Качуровський І. Променисті силуетки: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 67.

парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя його видно одразу, що він не москаль»³.

Леся Українка – видатний майстер сценографічних картин, вона приділяла їм особливу увагу. Думається, що «сценографічна» складова в її драматургічній творчості настільки важлива, що потребує окремої уваги. Її сценографічні зображення, як правило, мають добре продуману композицію, сюжет, кольористику. Кожна з них передає атмосферу відтвореного в драмах хронотропу («часу й місця») – чи то біблійного («Одержима», «На полі крові» та ін.), чи античного («Касандра»), чи ранньохристиянського («В катакомбах», «Адвокат Мартіан»), чи міфічно-волинського («Лісова пісня»). Кожне із сценографічних зображень породжене не лише геніальним талантом мисткині, а й її величезною працею, яку вона вкладала в скрупульозне вивчення відображуваної епохи. Цією її скрупульозністю був вражений А. Кримський, який на прохання Лесі Українки, за його словами, підібрав для неї цілу бібліотеку наукових книжок з теми раннього християнства. Всі ці книжки вона прочитала, готуючись до написання драми «В катакомбах». «Якби який-небудь приват-доцент стільки прочитав, скільки вона!»⁴ – відзначив він.

Усі сценографічні картини, якими відкриваються драматургічні тексти, створюють атмосферу, що наповнює весь простір драми. Дуже часто ця атмосфера є магічною, такою, що сугерує, навіює враження на реципієнта.

Садок, хата, весна-літо, вечір на столі, мати з дочкою накривають стіл – усі ці деталі прямо перегукуються зі знаменитою, багато в чому знаковою, сповненою ідилічною атмосферою Шевченкової поезії «Садок вишневий коло хати...».

Леся Українка своїм сценографічним зображенням, що відкриває «Бояриню», створює образ щасливої, гармонійної у всіх сімейно-побутових деталях української родини. Будинок «не дуже багатого, але значного козака». Веранда «вздвж цілої стіни». Перед хатою – садок. Стіл, накритий для вечері, як символ добробуту.

З розвитком першої дії ці враження лише посилюються. Родина козака Олекси Перебийного гостинно приймає Степана, «молодого парубка у московському боярському вбранні». На цю гармонійну атмосферу не вплинула навіть суперечка між Степаном та Іваном, братом Оксани.

Це Україна, український світ. Особливої привабливості йому надає образ Оксани, який ввібрав у себе всю фізично-зовнішню та моральну красу української дівчини, красу, що так геніально, з такою естетичною довершеністю була сформована в казці, в народній пісні та в українській літературній класиці. Вона по-дівочому приваблива, чудово вихована донька своїх батьків, її поважають дівчата-однолітки, визнаючи її лідерство в «дівочім братстві». Вона володіє усіма уміннями майбутньої господині – берегині сімейного вогнища. Водночас вона наділена привабливою жіночністю. Те, що вона постійно і з якоюсь особливою старанністю поливає квіти, навіює враження про неї як про дівчину, яка **вищує красу**.

Образ Оксани – важлива, особливо значуща складова концепту «Україна». Вона немовби втілює в собі найкращі риси української жінки, більше того – вона символізує Україну.

Концепт «Україна» найбільш ретельно, найбільш акцентовано розроблений у першій дії. Він явно домінує, навіть набуває певної завершеності. Він сугестує зі

³ Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 492.

⁴ Агатангел Кримський. Твори в п'яти томах, т. 2. – К.: «Наукова думка», 1973. С. 689

своїх прихованих змістових глибин враження українського світу, який уособлений родиною козака Олекси Перебийника – з його побутовим добробутом, гармонійними стосунками між членами родини, дівочою, як фізичною та моральною красою доньки Оксани, яка зображена у першій дії «крупним планом».

Не все добре в тогочасній Україні, яка переживає складні часи «руїни». Відбуваються постійні братовбивчі сутички та й зовнішні вороги не дають спокою. Про все це згадується в драмі, але згадується не акцентовано. Повідомляючи про реальні труднощі, які переживають українці, Леся Українка зберігає враження привабливості українського світу. Власне таке художньо-змістове наповнення концепту «Україна» присутнє в майбутніх частинах драми. Пояснюється це тим, що саме такий концепт «Україна» протистоятиме концепту «Московія» – йдеться про конфлікт, який і породжуватиме головні художні смисли драми.

Концепт «Московія» в першій дії лише намічений, його художнє втілення розпочате всього кількома штрихами. Вони нанесені ще на початку драми, де козак Перебийний повідомляє, як він, вдавшись до хитрощів, уникнув банкетування з приїжджими московськими боярами та ще й зумів забрати від них Степана – сина свого давнього товариша: «Я сам, – кажу їм, – / щось недугую трохи, то не можу / на банкетах гуляти, а Степана, / по давній приязні до його батька, / хотів би пригостити в себе в хаті. / Він молодик, йому ще не пристало / на банкети великі учащати!». Боярам, видно, вже запах медок / та варенуха, отже роздобрили / тай мовили: «Нехай собі п а р н і ш к а...»⁵. Уважне прочитання лише цього фрагменту відкриє такі приховані смисли, як вимушена потреба українців у стосунках з москалями вдаватися до хитрощів; зроблено також натяк про тягу московських бояр до «медка та варенухи».

Протягом першої дії Московія перебуває десь на другому плані. Та все ж вона відчутна як далека чужина, від якої сюди, в Україну, линуть холодні та тривожні сугестії – вони в емоційно-смісловому плані готують реципієнта до сприймання концепту «Московія», який почне активно формуватися в наступних частинах драми, постаючи як друга, протилежна концепту «Україна», сторона конфлікту.

Третій концепт «Любов» стосується почуттєвих стосунків Оксани і Степана. Вони зародяться і, сказати б, спалахнуть у першій дії і відіграватимуть важливу роль у формуванні образів головних дійових осіб і, відповідно, підтекстових смислів, ними породжених. Сцени, у яких ідеться про зустріч, а потім про швидке зближення Оксани та Степана, наділені знаковістю – тою упізнаваністю, що йде від багатьох подібних сцен, яких чимало зустрічається в українській класичній драматургії, починаючи від «Наталки Полтавки». Проте у цій «любовній» сцені, де двоє молодих людей, які з дитинства знали один одного, освідчуються в коханні, все ж з'являються смисли, що виражають концепти «Україна» та «Московія». Причому ці смисли перебувають у явно конфліктному зіставленні. Степан зізнається, що його перебування в Москві можна порівняти з ув'язненням. «А я ж як в'язень, що на час короткий / з темниці вирвався і має хутко / з веселим світом знову попрощатись...» – говорить він Оксані. І продовжує: «Я забув, / що ти живеш на волі, що для тебе / привабливого нема нічого там, / де я живу, і навіть бути не може...»⁶.

У другій дії концепт «Московія» розвивається з максимальною активністю – всі діалоги містять підтекстові смисли, які в своїй сукупності поступово увиразнюють образ чужого для Оксани світу.

Друга дія, як і всі наступні, відбувається в Москві. «Світлиця у Степановім

⁵ Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 493.

⁶ Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989 – С. 504.

дому прибрана по-святковому. Знадвору чуто гомін дзвонів. М а т и Степанова і О к с а н а увіходять убрані по-українськи⁷. Їх розмова на перший погляд звичайна. Насправді ж вона вражає інформаційною щільністю. Відкриття нових сенсів відбувається послідовно – один за одним. Діалог побудований таким чином, що Московія, тамтешні звичаї, особливості побуту побачені очима Оксани, тобто побачені в ракурсі «очуднення», здивування. Оксану дивує все в цьому новому для неї світі: і те, що матері, її свекрусі, тамтешній звичай не дозволяє жити на першому поверсі терему, і що в «церкві божій, / замість молитися людей все гудять»⁸, що тамтешні жінки закривають обличчя і дивуються, що українки не роблять цього («Чи ж ми туркені?») – відповідає на це здивування Оксана).

Окрема проблема для Оксани – звикнути до нового для себе одягу. Леся Українка дуже тонко приводить цей мотив відрази української жінки до чужинського одягу, вона суто по-жіночому жахається того, як буде виглядати у «шарахфані», що «такий бахматий / та довгий-довгий, мов попівська ряса, / та ще й «на голову такий підситок / надіти треба»⁹.

Діалог Оксани з Ганною, сестрою Степана, яка вже призвичаїлася до московських звичаїв і «убрана як бояришня», відкриває нові грані тамтешнього життя. Молоді люди не збираються разом, не знають, що таке гуртові співи. Сама Ганна вже заручена, але свого нареченого ще не бачила, просить Оксану побути з нею в садку, звідки має надію хоч здалеку побачити нареченого, коли він ввечері разом з іншими стрільцями проїжджатиме по вулиці. Дивується Оксана перейменуванням на московський лад: Іван – Ванька, Оксана – Аксинія чи Аксюша.

Діалоги Оксана – матір Степана, Оксана – Ганна насичені такими зіставленнями українського – московського. Але якщо в другій дії таке зіставлення стосується лише побутових та звичаєвих аспектів, то в третій, четвертій та п'ятій частинах драми образ Московії набуває більшої повноти як власне державного утворення. Це тоталітарна держава з розбещеною, аморальною верхівкою (цар, бояри), з приниженим, безправним населенням, у якого ретельно виховується рабська психологія. Розвинуте шпигунство, доноси. І жорстокість тортур – Степан говорить Оксані про загрозу бути взятою «на дибу».

Концепт «Московія» формується поступово, із системною повнотою. Михайло Драї-Хмара переконливо доводить, що таке глибоке та системне зображення Московії ґрунтується на використанні досліджень М. Костомарова «Руїна» та «Очерков домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI – XVII столетиях». І справді, переглядаючи ці монографії видатного історика, легко переконаєшся, що вони були для поетеси важливими першоджерелами для пізнання середньовічної Московії. Для прикладу пошлемося на фрагмент розповіді М. Костомарова про ставлення до жінки в Московії: «У Москві, зауважує один мандрівник, ніхто не принизиться, щоб поклонитися жінці, промовити їй комплімент. За законом пристойності, який породжений візантійським аскетизмом та грубими татарськими ревностями вважалося негожим навіть вести з жінками розмову. Взагалі жінка вважалася істотою нижчою за чоловіка, а в деяких відношеннях і нечистою».¹⁰ Звичайно ж, не можна не враховувати, що поетеси були відомі й інші джерела, такі, наприклад, як знаменитий аналітичний опис російських реалій початку XIX ст., зроблений маркізом Астольфом де Кюстіном

⁷ Українка Леся. Боярина // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989 – С. 509.

⁸ Українка Леся. Боярина // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 510.

⁹ Українка Леся. Боярина // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 513.

¹⁰ Костомаров Н. Очерк домашній жизни и нравов великорусского народа в XVI–XVII столетиях. – Санкт-Петербург, 1860. – С.103. (Всього 218)

«Правда про Росію». Ця книжка, хоч і була заборонена в Російській імперії, проте добре була відома в Європі і, звичайно ж, у тому високоінтелектуальному середовищі, в якому перебувала Леся Українка.

Проте геніальна проникливість авторки «Боярині» проявилася не так у створенні художнього концепту «Московія», як у зіставленні його з концептом «Україна». Власне таке зіставлення породжує головний смисл твору, його головну послілку, глибина і точність якої з особливою виразністю почала проявлятися в наш час. Суть послілки – в несумісності української та московинської цивілізаційної ментальності. І коли приходиш до такого висновку, то геніальність Лесі Українки розкривається новими вражаючими гранями. Так, вона – Касандра, наділена якоюсь дивовижною здатністю до пророчості. У ті три останні дні квітня 1910 року, коли вона, перебуваючи у стані найвищої духовної напруги, протягом трьох днів творила «Бояриню», їй відкрились істини, пророчість яких проявилася і стала явною в останні роки, коли Росія окупувала Крим і розв'язала війну на Сході України. Імперська сутність Росії з її цивілізаційно-ментальним корінням, що сягає золотоординських часів, проявилася у цій війні з усією повнотою. Прагнення України відірватися від Росії, її рішучі наміри після «Революції гідності» (2014–2015 рр.) ввійти в європейський цивілізаційний простір викликали шалений спротив у сучасній Московії. Окрім військового вторгнення була розв'язана пропагандистсько-інформаційна війна, в якій виразно проглядався золотоординський характер, – зверхній у ставленні до «братського» народу і водночас цинічний, брехливо-підступний характер.

Таким чином, цивілізаційно-ментальна несумісність України і Московії, яка була художньо розкрита шляхом порівняльного зіставлення двох художньо розроблених концептів, породжує головний смисл драми. Таке зіставлення є прихованим, підтекстовим, воно відбувається в діалогах. Важливо відзначити, що воно є конфліктним. І цей конфлікт, який по суті, є стрижневим для драми і породжує її головний смисл – послілку.

Функція третього концепту «Любов» полягає не лише в тому, що надає драмі так необхідної їй чуттєвості (бо що це за драматургічний твір, герої якого не переживають любовних почуттів!?), і не лише в тому, що **олюднює, оживлює** головні персонажі, не дозволяючи їх сприймати як носіїв схематичних рис. Ні, взаємне глибоке кохання між Степаном і Оксаною дозволяє поглибити змістовність цих образів, надати їм другого, а то й третього плану. Особливо це стосується Степана, образ якого вельми часто інтерпретується як уособлення національного зрадника. В цьому особливо відзначився Роман Задеснянський (Бжеський), який у статті «Від угодовства до національної зради («Бояриня»), полемізуючи з багатьма положеннями статті М. Драй-Хмари «Бояриня», украї негативно характеризував Степана, вказуючи на його суто людську непорядність (мовляв, він ошукав Оксану – закохав її у себе і вивіз у Московію) та на угодовство та національне зрадництво¹¹.

Насправді ж, якщо уважніше простежити за розробкою цього образу Лесею Українкою, то легко переконатися, що вона не наділяла його негативними рисами. Оксана, як ідеалізована поетесою українська жінка, просто не могла б любити чоловіка з такими негативними рисами, бо це грубо порушувалася б логіка образів. Усі діалоги Степана і Оксани, починаючи з першої дії і до останньої, буквально світяться любовним почуттям.

¹¹ Див.: Задеснянський Р. Творчість Лесі Українки: критичні нариси / Р. Задеснянський. – 2-е вид., доп. – Мюнхен: Українська критична думка. - С. 100-121. (Всього 173 с.)

Перебування Оксани в органічно чужому для неї світі, що несумісний з її ментальністю, з її етичними та естетичними звичаєннями, є для неї настільки важким випробуванням, що приводить до поступового життєвого згасання. Якщо ж взяти до уваги, що образ Оксани у певному розумінні уособлює образ України, то ось це її життєве згасання символізує несумісність двох світів – московсько-ординського та українського, з його тяжінням до європейськості.

Степан – людина освічена, навчався в академії. Він розуміє ворожу сутність Московії – для нього вона «темниця». Не зважаючи на свій статус боярина, він, фактично, є полоненим, повністю залежним від царської волі. Щоб вижити, змушений пристосовуватися до цієї органічно чужої та ненависної йому системи. Він – не борець. Він – пристосованець.

За більш як трьохсотлітню історію перебування України в складі московської (російської, радянської) імперії виробилися різні способи пристосування та зрадництва. Аналізуючи образ Юди, створений Володимиром Блавацьким у спектаклі «На полі крові», що був поставлений за п'єсою Лесі Українки у Львівському оперному театрі, Юрій Шевельов так висловився про тему «національної, української зради»: «... зраджує кожна нація по-своєму. Одні зраджують по-валленродівському – з пекельною ненавистю, з зосередженою цілеспрямованістю, з холоднокровним запеклим романтизмом розрахунку. Інші зраджують заради дрібниці, зраджують і сахаються, зраджують м'якотіло й недоречно – так зраджували певні прошарки нашого народу свою націю і культуру»¹². Явище «малоросійство», що так точно описане Євгеном Маланюком і яке виявилось настільки живучим і настільки глибоко вкоріненим у «певні прошарки нашого народу», що є, як і передбачав Маланюк, основною проблемою, що «першою встане перед державними мужами вже Державної України. І ще довго, в часі тримання й стабілізації державности та проблема стоятиме першоплянним завданням, а для самої державности – грізним мemento»¹³.

Щоб зрозуміти сутність пристосування Степана, необхідно уявити, як змушені були жити і як почувалися ті талановиті українські митці в тоталітарному комуністичному суспільстві, які змушені були писати оди Сталіну, Комуністичній партії, прославляти «дружбу народів» і т.д., і т.п. Причому вони були щирими і глибокими у своїх патріотичних почуттях. За цим усім – людські драми, а то й трагедії. Леся Українка відобразила глибокий драматизм людини, яка змушена була жити в умовах підлеглості чужій владі.

Проте поетеса вказала на вихід із цього нестерпного стану національної неволі. Так, вона вибудувала довершену в художньому плані смислову конструкцію про ментально-цивілізаційну несумісність України і Московії. Перебування у світі Московії фізично знесило Оксану. Смертельна хвороба Оксани породжує відповідні підтекстові смисли. Постать Степана теж набуває драматизму – його життя на чужині в умовах постійного морального приниження стає нестерпним.

Зрозуміло, що Леся Українка не могла завершити твір на такій драматично-трагедійній тональності, сугестуючи настрій безнадії читачам / слухачам.

Діалог Степана і Оксани у фіналі драматичної поеми є показовим щодо змістової щільності. Розгадка, декодування цього змісту дає поживу для подальших, уже «післяфінальних» роздумів. Але при цьому важливе й інше – у тому змісті містяться підказки, розуміння яких здатне викликати у реципієнта відчут-

¹² Шевельов Юрій. Театр Лесі Українки і Леся Українка в театрі // Юрій Шевельов: У 2 кн. Кн. П. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – К.: Вд. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 251. – 1151 с.

¹³ Маланюк Євген. Книга спостережень. – К.: Атіка, 1995. – С. 222.

тя очищення, якогось просвітлення, коли тобі відкривається важливий смисл – ідеться, зрозуміло, про надзвичайно важливий для драматичного твору **стан катарсису**. Ні, він не вибуховий, не яскравий, проте він сугестивно тонкий, такий, що буде присутнім у «післяфінальних» роздумах та почуваннях, надаючи їм просвітлюючої надії.

Оксана – важко хвора. Біля неї – Степан. Він любить Оксану – це відчувається у кожному його слові. Гарячково шукає можливості порятувати її. Вірить, що поїздка в Україну може бути для неї рятівною. Цар відпустить його, бо, говорить він, «вже ж тепера на Вкраїні / утихомирилося». Ці слова буквально стрепенули Оксану: «Як ти кажеш? / Утихомирилось? Зломилась воля, / Україна лягла Москві під ноги, / се мир по-твоему – ота руїна?»¹⁴.

Оксана є лідером у цій подружній парі. Досі вона слухняно виконувала всі прохання свого чоловіка, розуміючи його підлеглість московському цареві. Але повідомлення, що «Україна лягла Москві під ноги» змусило її різко змінити своє ставлення до угодовства Степана, бо зараз, коли з'явилася загроза втратити Батьківщину, необхідно переглянути свої життєві принципи. Вона прямо каже Степану: «Борцем не вдався ти»¹⁵. Стверджує, що їх шлях угодовства був помилковим:

«Ми варті одне одного. Боялись
розливу крові, і татар, і диби,
і кривоприсяги. Й шпигів московських,
а тільки не подумали, що буде
як все утихомириться...»¹⁶

Потрібна боротьба. Шаблі заржавіли. Примирення з підневільним станом, угодовство було життєвою помилкою. Вона відчуває, що на Україну не повернеться. Тому просить Степана повернутися в рідний край і допомогти, чим зможе, борцям за волю.

Таким чином породжується другий основний смисл драми, її основна послілка, яка звучить як звернення до українців: «Україна в небезпеці. Тому за Україну як за свій дім, як за свою країну треба боротися». Таке твердження неодноразово висловлювалося Лесею, чи не найбільш концептуально воно прозвучало в її поезії («І ти боролась, мов Ізраїль, Україно моя!»).

Отже, весь художній «організм» «Боярині» напружено «працює» на вираження двох головних смислів (посилок): 1) між Україною і Московією існує кардинальна ментально-цивілізаційна відмінність; 2) протистояння з Московією, з проявами її хижої імперської сутності, потребує усвідомленого опору – потребує боротьби.

Ці два головних смисла, дві послілки органічно пов'язані – перший з них визначає другий.

-3-

Вражає композиційна стрункість та логічність, з якою ці головні послілки вибудовувалися, втілювалися в художню плоть.

У першій дії інтенсивно розробляється концепт «Україна». Інтенсивність вираження непомітна, вона прихована у підтекстовій сфері у ледь відчутній інтер-

¹⁴Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 553.

¹⁵Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С. 558.

¹⁶Українка Леся. Бояриня // Леся Українка. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1989. – С.555.

текстуальності, що вибудовується на образах, які вже набули знаковості (Тарас Шевченко, фольклор).

Підтекстова сфера випромінює тонку сугестивну енергію – навіює враження України як Краси, Добробуту, Щастя. Проте в цьому ідилічному світі іноді стає відчутним то драматичний подих Руїни, то зловісність світу Московії.

Та все ж світ України, що створений у першій дії, такий яскравий та променистий, що його вистачає для усіх наступних чотирьох частин, де дія відбувається в Московії. Щоправда, це світло слугує тлом – воно присутнє уже на другому плані. На першому ж – Московія з її звичаями, побутом, атмосферою. Принизливе положення жінки, закони «домострою», рабське поклоніння перед владою, жорстокість покарань, шпигунство, доноси... – всі ці та інші ознаки Московії протягом наступних другої–третьої–четвертої дій розкриваються поступово, створюючи образ держави як «темного царства», яке з такою конгеніальністю описав молодий Іван Франко, аналізуючи в однойменній статті геніально проникливі в суть речей та явищ поеми Тараса Шевченка «Сон» («У всякого своя доля...») та «Кавказ».

Починаючи з третьої дії з'являється мотив хвороби Оксани, її поступового фізичного знесилення у ментально чужому для неї світі.

І ось, нарешті, п'ята, завершувальна, дія «Боярині». Гострий, змістовно глибокий діалог Оксани й Степана. І прояснення катарсисного характеру: Україна не може бути з Московією, Україна має виборювати свою свободу.

Державний театр УНР під орудою Миколи Садовського поставив спектакль «Бояриня». Це сталося у 1919 році в Кам'янці-Подільському, тогочасній тимчасовій столиці УНР. Можна зрозуміти, чому цей спектакль користувався великим успіхом у вояків та чиновників директорії. Його відвідували С. Пегльора та члени його уряду. То були люди, для яких ідея боротьби за незалежність України була близькою – вони були учасниками цієї боротьби. Тому головні ідеї «Боярині», які стосуються як принципової ментальної несумісності України і Московії, так і необхідності українцям виборювати свою свободу з таким захопленням сприймалися ними.

Проте минуло багато років і вже в незалежній Україні у 2009 році спектакль «Бояриня», що був поставлений на сцені Львівського театру імені Марії Заньковецької, вже не користуватиметься таким успіхом – рецензент сайту ZAXID.NET поцінує його вельми критично¹⁷. Причина? Час інший, інший глядач, інша театральна культура. Але, розуміючи це, маємо пам'ятати й інше: посилки, ті головні смисли, які містяться в драматургії Лесі Українки, не втратили гострої актуальності і в наш час. Просто до них треба постійно підніматися. А театральним діячам, які наважуються ставити спектаклі за драмами геніальної поетеси, треба пам'ятати сентенцію Юрія Шевельова: «дорівнюватися Лесі Українці можна лише творчістю, а не відтворенням»¹⁸.

¹⁷ Федорчак Тарас. «Бояриня»: Україна не Росія, або шароварництвоvsшляпотничество // https://zaxid.net/boyarynya_n1077424

¹⁸ Шевельов Юрій. Театр Лесі Українки і Леся Українка в театрі // Юрій Шевельов: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 257.

Літературна дипломатія

Рита КІНДЛЕРОВА про детективну роботу зі стародруками, вибір книжок для перекладу та працю літагентом

Вона – перекладачка чеською знакових творів Оксани Забужко, Юрія Винничука, Наталі Сняданко, укладачка антології сучасного українського оповідання «Експрес Україна», книжок для дітей та дослідження Володимира В'ятровича «Історія з грифом «Секретно». Рита Кіндлерова чудово орієнтується в українських реаліях сьогодення та історичній минувшині. Працює у Слов'янській бібліотеці у Празі. А ще дуже любить сакральну музику, співає в хорі. Про різноманітні захоплення, цілеспрямованість і надзвичайну працездатність пані Рити можна було б розповідати чимало...

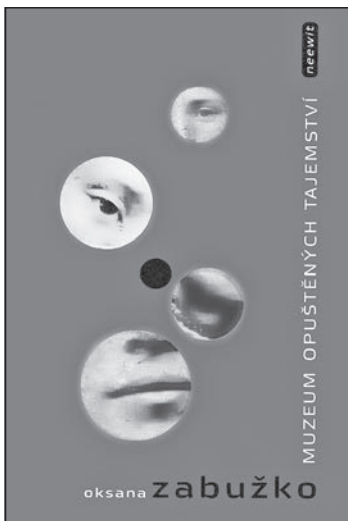
«ХОТІЛА Б ПОСПІЛКУВАТИСЯ ЗІ СКОВОРОДОЮ, КОТЛЯРЕВСЬКИМ І КОБИЛЯНСЬКОЮ»

• Ви перекладаєте чеською з української різножанрові речі: художню літературу для дорослих і дітей, історичну публіцистику, книжки про архітектуру. Як «ізсередини» бачите різницю в підході до перекладу таких різних текстів?

– Кожна книжка вимагає специфічного підходу, тому над цим навіть не замислююся. Якщо мені книжка – будь-якого жанру – подобається, то вона сама дасть знати, що треба зробити. Останніми роками перекладаю дитячі книжки, і вони зовсім «інші», бо треба сприймати світ по-дитячому, дати абсолютну волю фантазії. І разом із тим треба мати на увазі, що книжка власне й розвиває дитину. І, звичайно, варто «пробувати» переклад безпосередньо на дітях – це мали б робити всі дитячі письменники: якщо дитині твір не подобається, то викидайте його зразу. Декілька разів я відмовилась від перекладу текстів, які, на мою думку, вкरोювали дітям зло або примітивізм, патетику. Моя ситуація специфічна й тим, наприклад, що майже водночас із чудовою дитячою книжкою довелося перекладати текст про криваві сторінки української історії... Це можна назвати майже випробуванням. Але я впоралася з цим.

• Які, на вашу думку, основні якості перекладача?

– Знати щонайкраще мову, на яку перекладає.

• Ви – лауреатка премії імені Григорія Сковороди. Нещодавно в нас засновано премію для іноземних перекладачів української літератури. Що для вас премії і загалом стимули?

– Може, це для читачів буде шоком, але я б скасувала усі нагороди. Для мене стимул – дитина, яка «моєю» книжку порекомендує однокласникам, або людина, котру книжка змусила задуматися. Я вже від декількох нагород відмовилася. Збирати різні дипломи, вибачте, але це нагадує мені недобре минуле. Премія імені Сковороди мене повністю задовольняє, бо Сковорода був неймовірною людиною. Якби я хотіла з кимось із українських гігантів поспілкуватися, то це був би якраз Сковорода – і ще Кобилянська та Котляревський.

• Існує професійне свято – День перекладача. Як його відзначаєте?

– Років дванадцять тому я заснувала традицію меси в день святого Ієроніма (30 вересня), покровителя перекладачів. Зустрічаються члени різних перекладацьких профспілок, віруючі, атеїсти, просто охочі, і я співаю з хором. Декілька разів дійство навіть перекладалося на жестову мову. Ось так відзначаю.

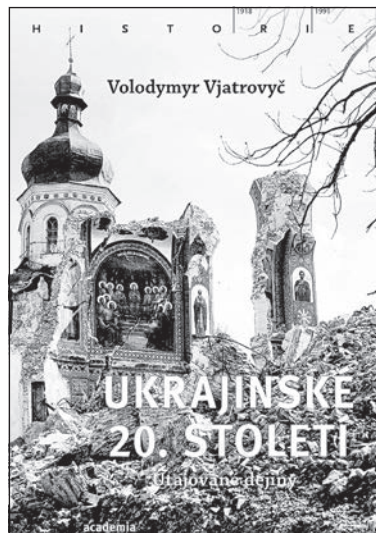
«ДЕТЕКТИВНА РОБОТА»

• Ви також фахово орієнтуєтесь в європейських стародруках, зокрема слов'янських. Що скажете про роботу з українськими стародруками?

– Дуже цікаво, це чудова детективна робота, під час якої забуваю про світ довкола. Уявляю, як усі ці стародруки й рукописи подорожували, які це були люди, що залишили маргіналії (нотатки) в читаних книгах, що саме мотивувало їх таке написати... Коли працюєш із минулим, стаєш дуже покірною, бо ніколи не знатимеш усього. І ця непевність потім несподівано допомагає в ситуаціях, як-от пандемія тепер: визнати, що не все можемо – і прийняти це...

• Ви – одна з небагатьох учасниць культурної дипломатії між Україною та Чехією. Як, на вашу думку, має розвиватися діалог двох наших культур?

– Діалог завжди як мінімум двосторонній, і ці сторони мають хотіти спілкуватися. Про діалог як явище ми могли би разом проговорити дні, тижні, місяці... Боюся, що в сучасному світі вести діалог здатні зовсім мало людей. І культуру творять люди, це не абстрактні «культури». Я роблю тільки те, що

мені здається правильним і добрим. І перш за все вмю та люблю опосередковувати, подавати українську культуру чехам. Це дуже важлива дипломатія: белетристичні твори та популярно-наукові книжки – для всіх.

● **Чи можете заробляти на життя перекладацтвом?**

– Української літератури? Ні.

«КНИЖКИ МОГО СЕРЦЯ»

● **Книжковий ринок у Чеській Республіці. Його особливості порівняно з Україною. Що нині переважає в Чехії: електронна чи паперова книжка?**

– Як усюди в ЄС. Люди читають як паперові, так й електронні книжки. Приємно бачити, що чимало людей – і не тільки молодих – читає в рідерах у громадському транспорті (я так само).

● **Які твори сучасних чеських письменників рекомендували б нашим видавцям?**

– Про це краще запитати українських перекладачів із чеської, бо вони знають своїх читачів. Мені дещо може подобатись, але я не живу в Україні. Мені особисто сподобався роман Павли Горакової «Теорія дивності» та оповідання Вратіслава Кадлеця «Межа лісу».

● **Як стежите за новинками української літератури? Наскільки чеські видавці можуть бути зацікавленими в перекладі українських книжок?**

– Стежу, але вже не так, як раніше. Побільшало перекладачів з української, вони мають свої улюблені жанри й авторів. Можемо ділитись. Ще відносно недавно я безкоштовно робила те, за що треба платити (і немало!) – як за працю літагента. В Україні заснували Інститут книги, і це якраз його мета: промоція та підтримка української літератури за кордоном. З цього дуже рада. Можу нарешті зосереджуватися тільки на перекладах.

● **Книжки вашого життя...**

– Їх дуже багато. З іншими перекладачами обговорювали це питання і дійшли висновку, що про більшість книжок, які читали в молодості, ми взагалі забули. І хоча вони нас формували, вже нереально до них повертатися. Не можу сказати, що маю книжки мого життя: є книжки мого серця. Так назвали всенародне опитування, в якому перше місце здобула книжка «Сатурнін» Зденека Іротки. Я теж за неї голосувала. І мені пощастило читати її чудовий український переклад Ірини Забіяки, якій допомагала з'ясувати приховані нюанси тексту.

● **Любите мандрувати. Що нового в собі відкриваєте під час подорожей?**

– У собі? Після багатьох мандрів думаю, що подорожування може означати втечу від себе, від когось, замикання на собі. Не думаю, ніби щось особливе в собі відкриваю. Так, насолоджуюся, часом відпочиваю, спостерігаю, але все більше й більше мені сумно, бо подорожування – вже комерція та нищення природи, егоїстичне задоволення. Постійно чуємо, що мандрі розширюють світогляд, але чи справді це так? Ніколи люди не подорожували в такому масштабі, як в останні десятиліття, і чи змінилось у світі щось на краще? Навпаки. Мені особисто вже не хочеться подорожувати так, як раніше. Бачу все більше, як страждає Земля. З радістю я б ходила всюди пішки. Таке собі паломництво.

Люди́ла ТАРА́Н, (www.day.kyiv.ua, № 243-244.2020 р.)

ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯТИВНОЇ ТА ОНІМНОЇ НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ «СТАРА ХОЛЕРА» ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Твори Володимира Лиса – це «оспіваний народний епос, краса української глибинки, а також непересічні долі героїв. Творами Володимира Лиса буквально зачитуються всі покоління, бо письменник до кожного читацького серця зумів підібрати ключик»¹.

Роман «Стара холера» відомого українського письменника Володимира Лиса привабив не тільки сюжетом, цікавими персонажами, але й дивною назвою. Чому холера, чому стара?

У словниках знаходимо слово *холера*, але тлумачення до нього одне – хвороба, епідемія. На Західній Україні *холера* – досить вживане слово, зараховують його лінгвісти до лайливих слів. Але Володимир Лис спростовує це, адже в нього *холера* – це той, хто пристає, прискіпливий, впертий. *Холерником* у нього є і старий дід, і жінка, і кіт (*стара холера*), і молода особа (*холерочка*), а в кінці роману виявляється, що це любов, та, яка раз і назавжди. Апелятив *холера*, як не дивно, таким рефреном проходить через весь роман Володимира Лиса. Знаходимо дефініцію до слова рефрен: «У прозових творах – фраза, яка повторюється, щоб наголосити певну думку, звернути на неї увагу»². Ми знаємо, що слова, які повторюються, найчастіше виражають головну думку твору або підкреслюють її, розставляючи акценти і повертаючи увагу читача до найголовнішого.

Назва роману Володимира Лиса «Стара холера» є своєрідним фразеологізмом, хоча слово *холера* не фіксується в фразеологічних словниках, а виводиться як галіцизм. Не випадково Володимир Лис зосередився на цьому фразеологізмі і назвав роман саме так. Відомий ономаст Ю. Карпенко особливу увагу приділяв заголовкам художніх творів, указуючи на те, що назва твору – головне слово, центр його ономастичного простору. «Назва акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну карточку. Якщо шукати у творі найважливіше слово чи словосполучення, то ним, безперечно, треба визнати назву твору»³.

Прослідкуємо за апелятивною назвою *холера* на сторінках роману Володимира Лиса. Найперше таку назву отримує старий Адам Тихиський. «Що ж він-то, стара холера, компанії цурається», – скаже про старого Омелян Луцений. Із словосполучення стара холера колишні друзі утворюють назву холерник: «А він же, холерник, сам живе...» (с. 11) (тут і далі покликаємося на роман В. Лиса «Стара холера», 2019); «Та хіба силою цього старого холерника під вінець поведеш?» (с. 14). Сам Адам називає своїх побратимів по-доброму, щиро: «Холерники! Таки згадали, холерники старі...» (с. 16). Тамара звертається до свого чоловіка Романа: «І коли ти вгомонишся, холернику...» (с. 24). Сусідка Ганна також так його називає: «Ой, Романе, ой халернику...» (с. 100). Єва так називає свого kota: «Ходи сюди, руда холеро» (с. 66). У цих випадках називання *холера* не є негативом, а чимось добрим, компанійським, дружнім, молодецьким.

¹ Басан Оксана. Рецензія на книгу «Стара холера». <https://www.booklya.ua>

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1218.

³ Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). Літературна ономастика: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29.

Слова *холера* і *зараза* – синоніми. «Зараза – що-небудь негативне, що може поширюватися, перейматися»⁴. Ці слова однаково використовують у звичному мовленні галичани, волиняни, буковинці, але це не завжди негатив. Це підтверджує текст. Єва приходить до Адама із запитанням: «*Ну ти не зараза ж, не стара холера, Адаську чортів?*» (с. 117). Тут холера виступає в значенні, як щось, що не виліковується. Сам Адам про Єву думає: «*Вона не тико Красна Ружа, а й розумна, як холера*» (с. 178). У цьому випадку холера – розум, позитивна ознака. Це можна сказати і про супермажора Максима устами Лізи: «*Та ще й, вочевидь, розумного, як стадо зараз-холер*» (с. 192). Якщо літніх людей Володимир Лис називає старими холерами, то Ліза Максима назве холерочкою: «*Він таки був естетом, цей Максим, холерочка ясна*» (с. 195). Подруга Лізи Іра радить їй не ігнорувати Максимом: «*Баба-фортуна не всім так усміхається. А тебе, заразу таку, ще й за ручку взяла. І веде у світле майбутнє. Все, не комизься і не будь дурною. Які перспективи, холера ясна, перед тобою! І як тільки знаходять таких супербагатеньких?*» (с. 214).

Адам про себе скаже: «*Навіть такому шкарбуку, як я, хочеться хотя б до якоїсь старої холери притулитися...*» (с. 267). У цьому випадку холера – щось рідне, близьке, тепле, приємне. Цікаво, що тільки в кінці роману зі слів Єви дізнаємося, що «*стара холера – то любов, яка ніяк померти не здатна. Того й ходить по світу, людей зороблює. До кого у віці заглядає, той довго жити буде, бо його душу насінням особинним засіває*» (с. 267). Можливо, вона і має рацію, адже любов така давня, як світ, а світ наповнений вірусами, от і притягують ті віруси те, що їм до вподоби.

Є цікаве використання слова *холера*, як справді лайливе називання: «*Бо ж Тарас, холера б його взяла, ще й невістку скоро приведе...*» (с. 23). Такий вираз використовує Єва: «*А холера б тебе взяла, старого чорта*» (с. 62). Адам, переляканий приходом Єви, говорить: «*Ни тре'...Холера...*» (с. 64). У цих випадках холера має значення якоїсь біди, проблеми, халепи.

Як бачимо, холера, як і зараза, можуть бути апелюючими назвами героїв, виступати у ролі прокльонів, мати низку різних значень. У романі всі ці називання і звертання не несуть негативу.

Персонажі в романі мають імена, прізвища, прізвиська. Тому, звертаємо увагу на роль літературно-художніх антропонімів у тексті. Чотирьох друзів, старих холериків, автор наділив традиційними українськими іменами та прізвищами, що характерні для волинян. Прізвиська вони отримували за різних причин, у різних ситуаціях. «*Найстарший за чином, як вони казали, Роман Корогода, по-сільському Байчик, крім того, що мав гострого язика, – вмів і байки та анекдоти травити, і слівцем до лавки прибити...*» (с. 7). Як бачимо, прізвисько отримав через уміння розповідати байки. Другий із четвірки сільських насмішників – Омелян. «*Омелян Ліщиця на прізвисько Лущений (бо били його і «лущив» він) замолоду, як казали, тоже чимало дівок перепробував...*» (с. 7). Прізвище героя трохи припасували до роду його занять. Третім був Платон. «*Платон Клок носив два вуличні прізвиська – Параний і Тежкий. Параний – бо мав доволі похмуру натуру і коли закипав, як те молоко, то вже було не спинити. Не одному досталося од його важкої руки (того й Тежкий)*» (с. 8). «*Четвертим же в їхній компанії був Адам Лесь на прізвисько Тихиський. Воно найбільше пасувало до його вдачі*» (с. 9). Життя так склалося в Адама, що він ще маленьким втратив батька і маму. У тітки Ярини «*жилося йому не вельми солодко, виріс – ніби й родич, але чужий, затурканий і тихий, аж став геть отим Тихиським, прожив непомітно життя, яке всеньке, вважай, був пастухом*» (с. 9). Адам дуже відрізнявся від інших, але його тягло до тупталівських хуліганів. Але для трьох сільських розбишак «*Адам Лесишин (бо Лесь прізвище) в їхній компанії хуліганській – приший кобилі хвіст*» (с. 29). Для дітей тітки Ярини він був ніким, «*п'яте колесо до воза*». Єва дивується, як це Роман посмів Адама з нею пов'язати: «*А з*

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 418.

того Адася Тихиського користі направду як із козла молока» (с. 27). Непримітний тихий чоловік усе життя виконував одну роботу, нікого не ображав, але був добрим і справедливим. Не випадково Єва каже про діда: «Адама. Тихиського. Чиє життя було ще тихішим, ніж опадання листя в Євиному саду» (с. 60). Вона думає: «Як то він, люблячи, таємно, по-своєму, по-тихиському, посмів нею знехтувати?!» (с. 60). Адам до нестями любив Катрусю, і як вона вийшла заміж за сусіда Федота, це було боляче сприймати. «Так починає розмотуватися новий клубок його тихого (тихиського, як і він сам) щастя, яке згодом переросло в невигойний біл» (с. 71). Катя називала його Адасем. «А ще Адамчиком, Якось ще покликкала – Дамчику. Адам гірко усміхнувся тепер – «Дамчику». А кому й що він дає, зумів дати? Що дав їй і що дала вона?» (с. 66). Прихід Романа до Єви розтривожив її, вона про себе скаже: «Жила б собі тихо, як той Тихиський» (с. 48). Ми зафіксували апелювативні називання, які використовує Єва, звертаючись до Адама: старий чорт, чортисько згорблений, якийсь будяк, босяцький пан, хазяїн-дурницько, зараза, холера, Адасько чортів, старе жвандило, чудило, чудисько Тихиське («Чудисько Тихиське» сіло коло вікна і стало ждати появи вечірнього світла» (с. 180).

Старі холерники вирішили скрасити самотню старість Адама – звести його з Євою. Ім'я Єва походить з давньоєврейської мови, означає «життя»⁵. Первинне значення оніма розкривається в тексті: Єва стає подателькою життя для Адама, Лізи і Степана, а також для себе. «Єва ж подумає, що вони, старі, мусять, мусять ще пожити трохи, щоб хоч би чимось, хоч цею молитвою і жалем своїм берегти тих, молодих, котрі тепер далеко і котрих вона в уяві тулить до свого серця» (с. 268). Не випадково ж Єва – перша жінка, що дала життя людству. Єва має в селі прізвисько Красна Ружа. «Справді, Євку, Єву Клепцьову (покійного неїного батька Клепцьом прозивали) досі в селі позаочі кликали Ружею, або й Красною, Пишною Ружею. Бо на відміну від незавидного Адама, колись була статною і вродливою, мала й багацько бажаючих на ній женитися. ...Та найбільше вважали: надто гордою, перебірливою виросла. Того й прозвали Ружею. Красною, Пишною Ружею. Ходила завше з високо піднятою головою, вся аж цвіла, мовби казала: он возьміте, зірвите. Тільки ж абикому не дамся. Одне слово, хтось першим сказав – Ружа, Красна Ружа» (с. 15). Як бачимо, прізвисько героїня отримала за зовнішнім виглядом, а також за манерою поведінки. Ми знаємо, що ружа (троянда) – цариця квітів. А Єва була дуже красивою. Красивою та гордою Єва залишилася і в старості, тому називають її Ружа стара. Старий Роман про неї скаже: «Холера ясна, до чого ж уперта баба... Правдива Красна Ружа! Досі Ружа, хоч пелюстки давно пооблітали» (с. 27). Навіть Адам розуміє, що не пара він їй, «птаха не його польоту», але міркує: «Хай Ружа, хай Красна, Пишна, а вже не Ружа, саме бадиллячко, як і він сам» (с. 17). Серед низки найменувань Єви знаходимо й інші літературно-художні антропоніми та апелювативні назви: тітонька Роза, бабця Єва, червона роза, серце з перцем, розумна, як холера.

Двох героїв у романі «Стара холера» Володимир Лис називає **Адамом** та **Євою**. Доля зведе їх на старості літ, вони доповнюватимуть одне одного. Автор постійно натякає на схожість з біблійними персонажами: «...як то їм добре тепер удвох. Мудро зробили на старості. Як належить Адаму і Єві» [126]; «Не перший же чоловік Адам, як той, що з Біблії...» [с. 115]; «...бабця Єва нарешті вийшла заміж, і це ж треба – за Адама. Справжнього Адама, з Біблії, якому хтозна-скільки літ...» [с. 255]. Фразеологізм як Адам і Єва, що означає «морально чистий; нехитрий, наївний»⁶, повністю розкриває характер, спосіб життя, помисли літературних героїв Адама і Єви.

Не обходиться Володимир Лис без демінутивів (слів, що вживаються для переда-

⁵ Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. С. 118.

⁶ Словник фразеологізмів української мови. Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2008. С. 19.

чі основного значення слова з відтінком зменшуваності або ніжності і близьких почуттів). Ми зафіксували такі форми імені зі здрибно-пестливими суфіксами: Євка, Євця, Євочка. Дуже часто письменник так називає своїх героїв: Лізка, Лізуня, Лізонька; Степанко, Степашко, Степашечко, Степанурчик; Катя, Катруся, Катеринка, Катюня, Котюня, Котенятко; Арсенчик, Арсеник; Павлінка, Павлиночка; Ганнуса, Ганька та ін. Такі додаткові емоційно-експресивні конотації в найменуваннях ми фіксували в романах «Століття Якова» та «Соло для Соломії». Зменшувально-пестливі варіанти онімів мають експресивно-емоційне забарвлення, служать характеристикою персонажа: Варка, Віруньчик, Вітька, Маруська, Мотрунка, Миколка, Митрик, Юрчик, Петрусь, Сашуня. Найчастіше форми таких антропонімів передають ласку, любов, доброзичливе ставлення до героя. Правда, трапляються і згрубілі форми імен, усе залежить від ставлення персонажа до денотата: Арсенисько, Павлинище, Романисько, Іринище. Є у Володимира Лиса літературно-художні антропоніми, що у своєму складі мають повторюваність одного і того ж імені: Володька-Вовка, Лерка-Валерка, Максим-Макс.

Роман має дві сюжетні лінії. Оксана Басан зазначає: «Паралельно «осіннім амурним» справам майже біблійних Адама і Єви тече друга ріка сюжету»⁷. Йдеться про кохання Лізи і Степана. Ім'я Ліза (розмовний варіант імені Єлизавета) походить з давньоєврейської мови і означає «бог – моя клятва», «богом я клянуся»⁸. Значення імені Єлизавета формує основні риси характеру героїні. Вона красива, енергійна, викликає захоплення в оточуючих. Ліза вперта, може тому і сподобалася вона багатому Максиму, бо «має характер». Головне – вона вміє розрізнити добре від поганого, хоч воно загорнуто в дорогу обгортку. Неабияк розкривається доонімне значення прізвища героїні. Максим розмірковував: «...в Лізи дивне прізвище. Мало би бути Саламаха – козацька каша. Вона розповідала, що соломаха – то міцно скручений великий куль соломи, якого ні порвати, ні порізати» (с. 251). От йому й не вдалося підкорити сильну Лізу, хоч хотілося і порвати, і порізати. А ще Ліза закохана, тому почувається «найщасливішою у світі», перебуває «на сьомому небі». Ліза зустріла своє щастя, свого Степана. «Своє рябеньке, сором'язливе, таке закохане в неї щастя» (с. 52). Ім'я Степан грецького походження, означає «вінок»⁹. Ліза тому така щаслива, що має вінок щастя від Степана. Вона спочатку вважала, що ім'я Степан «старе і вкрай банальне», але подумки називає його Степанком, Степашком, Степашком-першоклашком.

Крім імен та їх варіантів, у романі фігурують прізвища, що характерні для регіону, де відбувається дія: Гриць Лучик, Тиміш Рикун, Вітька Бурець, Катя Без, Тимко Пиркаль, Варка Войтишина, Вітька Смалунець, Павло Грицишин та інші. Ми зафіксували цілу низку андронімних утворень: Ганка Трикальова, Мотрунка Дрикальова, Ганна Митрикова, Буциха, Хитручка, Патичка та інші. Люди, що проживають у селі не використовують називань за іменем та іменем по батькові, такі форми характерні для жителів міста: Світлана Ігорівна, Юрій Петрович, Лариса Платонівна.

Зважаючи на тематику літературного тексту, письменник скрупульозно і дуже детально представляє традиційну поліську антропонімію, яка, безперечно, слугує йому невичерпним джерелом для творення літературно-художніх антропонімів цього типу.

Отже, дослідження літературно-художніх антропонімів та апелювань роману «Стара холера» Володимира Лиса дозволило дійти висновку про те, що назви літературних героїв створюють певну емоційну тональність, указують на стосунки між героями, відтворюють український сільський колорит, відображають авторське ставлення до поіменованого персонажа.

⁷ Басан Оксана. Рецензія на книгу «Стара холера». <https://www.booklya.ua>

⁸ Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. С. 129.

⁹ Там само. С. 348.

РЕЦЕНЗІЇ

Вийшла друга книга «Українці Хорватії»

Наприкінці 2020 року в столиці Хорватії Загребі вийшов другий том книги «Українці Хорватії». Оскільки ця публікація на книжковий ринок нашої країни не потрапить, вважаю доцільним ближче познайомити з нею читачів, разом з першим її томом¹. Обмежений розмір рецензії не дозволяє мені розглянути зміст понад пів сотні статей, тому я обмежуся, по суті, їх переліком.

Перший том містить 25 статей 19 авторів: з Києва, Харкова, Нью-Йорка, Парижа, Лондона, Нового Саду, Загреба, Славонського Броду та Липов'ян. Упорядники Славко Бурда та Борис Гралюк у передмові підкреслюють, що публікація виходить з нагоди 100-ліття переселення українців на хорватський простір та 80-річчю заснування Українського товариства «Просвіта» в Загребі.

Олена Малиновська з Києва у вступній статті подала короткий нарис історії і сучасного стану української діаспори в південнослов'янських землях, яка складається з двох груп. Першу групу становили русини (руснаки) Бачки, які вже у середині XVIII століття почали заселяти Руський Керестур та Коцур, а згодом й інші села цього регіону. Трохи пізніше – 8-10 тисяч українських козаків зруйнованої Запорозької Січі (1775) переселилися спочатку в Туреччину, пізніше – у Бачку, а згодом і в інші землі південних слов'ян. Другу хвилю переселенців становили українці Галичини, Закарпаття та Північної Буковини, що прибули у Королівство Сербії та Хорватії після Першої світової війни. До них приєдналися політичні емігранти з Росії. У населених пунктах Східної Хорватії (Вуковар, Петрівці, Миклошевіці) українці та русини становили значну групу, а то й більшість населення. І саме вони стали жертвами сербсько-хорватської війни 1991 року, коли їх поселення були майже повністю зруйновані.

Киянин *Володимир Сергійчук* опублікував невідомі документи про дипломатичні стосунки між Україною і Хорватією з 1920-1921 років. Інші кияни – *Максим Каменецький*, *Микола Єременко* та *Євген Пашенко* – спрямували основну увагу на недавню вітчизняну війну в Югославії, сучасні хорватсько-українські взаємини та перспективи їх дальшого розвитку.

Володимир Козлітін з Харкова розглянув громадські організації в міжвоєнній Югославії. *Богдан Ліський* з Нью-Йорка – студентські організації (1920-1945) у Загребі та розповів про українсько-хорватського патріота Антона Івахнюка. *Євген Мацях* з Парижа розглянув діяльність українців Хорватії в часі

---

¹ Українці Хорватії. Матеріали і документи. Книга перша. Упорядники Славко Бурда і Борис Гралюк. Вид. Культурно-просвітне товариство русинів і українців, Загреб, 2002. – 232 с. – Тираж 500 прим. – ISBN 953-96527-0-5. Книга друга. Упор. Славко Бурда. – Загреб, 2020. – 318 с. ISBN 978-953-8108-03-7.

Другої світової війни, а *Любомир Мазур* – 50-літню діяльність Європейського конгресу українців.

Співупорядник книги *Славко Бурда* із Загреба представлений у першій книзі трьома статтями культурно-громадського спрямування: ґрунтовною інформацією про перебування у Хорватії 1992 року офіційної делегації товариства «України» з Києва, своїм виступом на семінарі «Культура етносів України та української діаспори» в Києві та звітом про відзначення 100-ліття українців у Хорватії. Праці С. Бурди доповнили його земляки: *Мирослав Кіш*, *Янко Шимрак*, *Миленко Попович*, *Райса Тростинська* та священники *Іван Брацевський*, *Ярослав Лецишин* і *Никола Кекіч*.

Цікавими є статті у першому томі новосадців *Юліана Тамаша*² та *Романа Мизя*³.

Друга книга «Українців Хорватії», присвячена 120-ій річниці переселення українців на землі сьогоднішньої Хорватії, відкривається передмовою упорядника *Славка Бурди*, в якій він подав коротку історію 120-річного розвитку української людності на території сучасної Хорватії, хронологічно розподіливши його на чотири етапи. Цій темі він присвятив окрему студію (сс. 264-275) про сучасний стан українців Хорватії. Це – поширена версія його доповіді, виголошеної на XI Світовому конгресі українців у Києві 2018 року. У ній він підкреслив значний внесок науковців України в дослідження українців Хорватії, зокрема після проголошення її самостійності 1991 року.

В Хорватії українці становлять одну з 22 національних меншин і користаються всіма правами гарантованими конституційним законом «Про права національних меншин в Республіці Хорватія». Згідно з цим законом, українці сьгодні мають право на культурну автономію, центральну організацію – Українську громаду в РХ, фінансовану з державного бюджету та інші товариства, Центральну бібліотеку в Загребі з філіями в інших містах, кафедру української мови та літератури при Загребському університеті, Греко-католицьку церкву, українські відділення при кількох школах, видавництва, двомісячний журнал «Вістник», представників у державних органах тощо. В Загребі діє Посольство України, яке надає моральну і матеріальну підтримку українській громаді.

В найновішій хвилі переселенців з України переважає заробітчанська еміграція та значна кількість жінок, які виходять заміж переважно за хорватів – т. зв. «шлюбна еміграція».

Найбільшою проблемою для сучасних переселенців з України є безробіття.

Згідно з офіційною статистикою, станом на початок 2012 року у Хорватії мешкало близько 2 тисяч українців⁴. У дійсності їх є набагато більше. Статистика не охоплює пасивних українців, які, будучи громадянами Хорватії, вважають себе хорватами, та велику групу русинів, які вважають себе окремою нацією.

Друга книга «Українці Хорватії» охоплює 35 статей. Переважають робо-

² «Південний погляд на Україну між Сходом і Заходом»

³ «Про українців у Мославині, Липовлянах та Новій Субоцки та зв'язки церкви Закарпаття з греко-католиками Хорватії та Бачки»

⁴ Енциклопедія історії України. – Київ, 2013, т. 10, с. 413

ти авторів з України: *Миколи Нагірного* – доцента Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу (13 робіт)⁵; *Валерія Власенка*, доцента Сумського державного університету (9)⁶; *Галини Саган*, професора Київського університету ім. Б. Грінченка (3)⁷; *Оксани Гули*, старшого наукового співробітника Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства у Києві⁸ та *Ольги Фабрики-Процької* – доцента Прикарпатського національного університету в Івано-Франківську (1)⁹. Західноєвропейські країни представлені *Олегом Румянцевим* – доцентом Палермського університету в Італії (1)¹⁰.

Майже усі українські автори представлені у збірнику короткими біографічними довідками та фотографіями (сс. 305-309). Крім них, у книзі окремими науковими роботами взяв участь упорядник *Славко Бурда*¹¹. Троє авторів – *Світлана Лук'яничук*, *Микола Нагірний* та *Олександр Савчук* опублікували колективну роботу¹², а двоє – *Миленко Попович* та *Ана Дуганджич* – розглянули історію україністики у Загребському університеті.

Другий том закінчується звітом довгорічного Президента Європейського конгресу українців *Левка Довговича* про діяльність цієї організації (сс. 285-304) та біографічними довідками про *Левка Довговича* та *Славка Бурду* (сс. 305-306).

Більшість статей в обидвох книгах - це передруки раніше публікованих праць. У деяких статтях окремих авторів повторюється одна і та сама тематика, головним чином, переселення. Було б раціональніше, якби автори замість тринадцятих, дев'ятих або трьох статей написали по одній, але ґрунтовній.

Двотомник «Українці Хорватії» є найважливішим джерелом статей і документів про історію і сучасний стан наших земляків у Республіці Хорватії.

Микола Мушинка

---

⁵ «Колабораціонізм українців Хорватії в Другій світовій війні», «Динаміка чисельності русинів та українців у ХХ ст.», «Хорватсько-сербська війна», «Кризовий штаб 1990-1991», «Нова думка», «Літні школи», «Біженці та вигнанці 1991-1995», «Українці Слованського Броду», «Вуковар», «Петровці», «Переселенці», «Українці – захисники хорватської державності».

⁶ «Три хвили міжвоєнної української політичної еміграції», «Радикально-націоналістичне міжвоєнної української еміграції в південно-східній Європі», «Просвіта 1922-1941», «Взаємини української та російської еміграції», «Правове становище української еміграції. Міжвоєнна українська політична еміграція», «Відносини з владою».

⁷ «Українське питання в Королівстві СХС»; «Громадські організації русинів та українців у Королівстві СХС»; «Релігійні чинник» в утвердженні етнічної ідентичності русинів на Балканах», «Актуалізація «русинського питання» в Хорватії на початку ХХІ століття».

⁸ «Діяльність українських культурно-просвітницьких організацій у Королівстві СХС / Югославія 1918-1941», «Система освіти Республіки Хорватія. Українознавчий аспект».

⁹ «Характеристика етнічних груп (русинів, лемків та руснаків в історичному контексті».

¹⁰ «Діяльність українських культурно-просвітських організацій у Королівстві СХС».

¹¹ «Сучасне становище українців Хорватії» та «Внесок Сергія Бурди в розвиток українсько-хорватських взаємин».

¹² «Національний розвиток українців Хорватії у другій половині ХVІІІ – на початку ХХІ ст.».

МИСТЕЦТВО

ІВАН КУЛЕЦЬ ТА ЙОГО ТВОРЧІСТЬ

Складовою частиною багатой та різноманітної української культури є й образотворче мистецтво. До його найвідоміших представників, яких можна залучити до світових митців ХХ століття, належить, напр., Казимир Малевич, засновник абстрактної мистецької течії – супрематизму, Олександр Архипенко, перший кубістичний скульптор, відомий тим, що в скульптурній композиції першим використав порожній простір та в період модерну першим створив кольоровані скульптури, Енді Варгол, один з найвідоміших представників поп-арту. До наведеної групи найвизначніших українських художників минулого століття, хоча менш відомих, ніж наведені автори, можна зарахувати також митця та педагога Івана Кулеця.

Іван Кулець.

Я. Станіславського та Й. Панкевича (1903 – 1908 рр.). На початку Першої світової війни зголосився до австро-угорської армії, а з 1917 р. жив у Празі.

В Празі він стає одним з ініціаторів заснування Української академії пластичного мистецтва, яку 24. грудня 1923 р. було засновано Міністерством шкільництва та національної освіти Чехословацької Республіки. Директором Української академії став проф. д-р Дмитро Антонович, а І. Кулець – як один з викладачів вищої школи – керував одним з чотирьох ательє, тобто другим ательє живопису і рисунка. З 1932 р. аж по 1952 р., коли 11 березня І. Кулець помер, школа була приватною установою художника.

І. Кулець майже ціле своє активне життя присвятив Українській академії, освіті своїх студентів та мистецькій творчості. Свої образотворчі здібності він випробував у живописі, рисунку, графіці та скульптурі. Його художня спадщина складається переважно з творів вільного мистецтва, у меншій мірі мистецтва прикладного та функціонального – екслібрисів та карикатур. З образотворчих технік найчастіше використовував олію, мішану техніку, рисунок олівцем або тушшю, гуаш, акварель, ліплення та різьбу.

Він був добре ознайомлений з мистецькими течіями 2-ої половини ХІХ та 1-ої третини ХХ ст. – символізмом, сецесією, експресіонізмом, кубізмом, пуризмом та конструктивізмом, тому що в мистецьке життя вступав в часі, коли наведені образотворчі напрями були ще актуальними або якраз виникали та розвивались.

На основі значної кількості доступних оригіналів та декілька чорно-білих фотографій творів, доля яких нам невідома, можна сказати, що від самого початку

«Гільйотина», недат., мішана техніка, 41,3х33,5 см.

чеського кубізму, але й кубізму взагалі своє образотворче зусилля зосередив на своєрідне кубістичне рішення форми. Починаючи натюрмортами, через жіночі акти, фігуральні композиції аж по людські обличчя – імажинарні портрети. Якраз останньому з наведених жанрів присвятив останній період своєї творчості й найбільше уваги. Свідченням цього є не тільки незакінчена картина під назвою «П'єро», але й чисельна колекція закінчених живописних творів та ціла низка підготовчих робіт – рисункових та живописних етюдів, що не дочекались своєї фінальної версії. Крім зображень Ісуса Христа та Богоматері «Христос», «Мадонна страждання», інші кубістичні обличчя в творчості митця не є портретами конкретних осіб, вони анонімні й виступають в ролі символу, типу або алегорії. Посередництвом них художник відображає душевні стани людини – «Закохані», «Біль», «Втома», анатомічні відмінності деяких людських рас – «Голова єгиптянки», «Орієнталець», «Король негрів» та характерні ознаки деяких професій – «Двірничка», «Солдат», «П'єро».

З 14 листопада 2020 р. персональну виставку І. Кулеця було розгорну-

на творчість І. Кулеця найбільше вплинули виражальні засоби символізму та сецесії. Майже цілий його мистецький доробок можна розділити на дві основні групи. На першому етапі творчості, від закінчення академії приблизно до 1925 р. І. Кулець – художник символічно-сецесійного спрямування. В наведеному періоді він створив, напр. картини під назвами «Модерна Голгофа», «Антихрист», «Послідовники Єви», «Гільйотина», «Піхотинець», «Доля», «Революція» або «Симфонія Бетховена». Наведені алегоричні картини мають виразний релігійний та антивоєнний характер або ними митець художньо опрацьовує абстрактні явища, якими є, напр. страждання, протест, гріх, доля або музика.

Від половини 20-х років і до самої смерті І. Кулець під впливом не тільки

«Піхотинець» (етюд), недат., 28х19,8 см.

то у виставковій залі Свидницького музею української культури, а після її закінчення заплановано її перенесення до Словацько-українського інформаційного центру в Пряшеві. До складу виставки входить 33 творів митця. Йдеться про вибране з багатой творчості художника, що до збіркового фонду Свидницького музею потрапила завдяки шляхетному почину п. Анежки Ржечинської-Брамборової, колишньої улюбленої учениці митця, яка у 1979 р. подарувала музею переважну частину мистецької спадщини І. Кулеця. Його твори зберігаються також в пражьких інституціях, а саме Національній галереї, Музеї-пам'ятнику національної писемності та Слов'янській бібліотеці, а поза кордоном Словаччини, крім уже згадуваної Чехії, знаходяться також в державних музеях і приватних колекціях України, Франції, США та Канади.

*«Христос», недат., олія,
86,5х60,2 см.*

На жаль, через надзвичайний стан через коронавірус COVID-19 виставку змогло оглянути тільки декілька відвідувачів. Не краща ситуація була й восени минулого року, коли з нагоди 140-ої річниці з дня народження творчість художника було представлено в рамках 6-го річника Днів України 2020 у виставкових просторах будинку «БРАВО», що знаходиться в ареалі К13 – Культурпарк в Кошицях.

Аналізуючи найціннішу частину творчості митця, тобто скульптурні, але передусім живописні зображення людських облич, можна дійти висновку, що І. Кулець своїм оригінальним стилем, який заснований на кубістичній побудові об'єму з чистих пуристичних форм, культивованій кольоровості, багатстві та неповторності різноманітних конструкційних прийомів та експресіоністичному виразі, своєрідним способом збагатив різноманітні кубістичні версії відображення дійсності.

«Закохані», недат., олія, 80,3х73,2 см.

Ладислав Пушкар

Повернення бувають різні

Є повернення з присмаком сентименту, ностальгії. Інколи бувають аж занадто солодкуваті, але частіше гіркуваті. Найболючіше, коли вони пов'язані з втратою пам'яті. Усяке буває...

Розкриваються засекречені архіви, у нашу свідомість повільно повертаються забуті імена. Серед них й імена українських митців, доля яких привела у Чехословаччину, згодом навіть до українців Східної Словаччини. До таких належить український художник **Юрій Вовк** (1899-1961). Згадали ми його не випадково. У празькому видавництві «Toužinský a Moravec» вийшла чеською мовою монографія про Юрія Вовка під назвою «**Jiří Wovk, dobrodruh z donucení**» («Юрій Вовк, авантюрист з примусу»), автором якої є **Владімір Прокоп**, чеський публіцист, педагог, дослідник творчості чеських ілюстраторів пригодницької літератури. Видав кілька монографій з цією проблематикою.

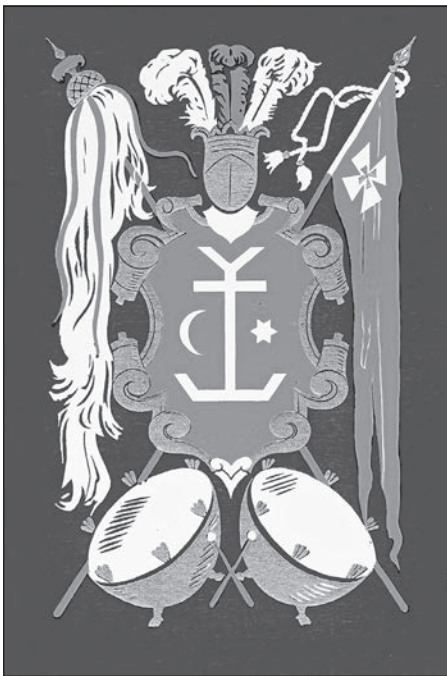
Генезис свого дослідницького зацікавлення починає словами: «Юрій Вовк. Здається, нема загадковішого ілюстратора пригодницької літератури, ніж цей український вигнанець, у життя якого врилися одні з найдраматичніших поворотів першої половини ХХ століття».

Художник Юрій Вовк.

Перед автором постала певна дилема, бо свої твори, ілюстрації до видань чеської та світової пригодницької літератури Юрій Вовк підписував по-різному: «Vovk, Volkov, Wovk, Volk, Jury, Jiří, Jurko». Ця лінгвістична акробатика, як твердить В. Прокоп, брала початок у довго незрозумілій генеалогії, але також у тому, що десятиліттями теоретики не виявили інтерес до творчості ілюстратора периферійного пригодницького жанру.

Художник Юрій Вовк народився в Києві. Був племінником відомого етнографа, антрополога Федора Вовка. У 1917-1919 рр. студіював в Українській академії мистецтв. У Римі в 1920-1921 роках навчався у професора Шилінга. У 1922 році переїхав у Прагу, яка тоді стала, так би мовити, гаванню для української еміграції. Саме підтримка українських студентів була одним з важливих факторів, чому

Обкладинка чеського видання творів Богдана Лепкого.

Ю. Вовк опинився у Празі. У 1923 р. записав себе на навчання у Філософський факультет Карлового університету, навчання припинив у 1925 році. Пізніше навчається в Українській студії пластичного мистецтва у Празі. Тут він знайомиться, наприклад, з художником Віктором Цимбалом (1901-1968), який у Празі здобув ім'я найкращого графіка Чехословаччини. В Українській студії пластичного мистецтва вчився і Василь Хмелюк (1903-1986) – український художник-постімпресіоніст і поет. В. Хмелюк видає у Празі три збірки футуристичних поезій – «Гін» (1926), «Осіннє сонце» (1928), «Вірші 1923-1926 і 1928 рр.» (1928), які графічно оформляв Юрій Вовк.

Автор монографії доповнює цікаві моменти з творчості Ю. Вовка до того, ніж почав дуже активну кар'єру ілюстратора. Наприклад, що у квітні 1924 року брав участь у колективній виставці української книжкової графіки у Будинку мистецтв. Тільки трьома творами до українських казок і легенд презентував себе під іменем «Юрій Вовк».

Ілюстрація до чеського перекладу повісті А. Кащенка «Борці за правду».

Обкладинка чеського видання повісті Андріана Кащенка «Зруйноване гніздо».

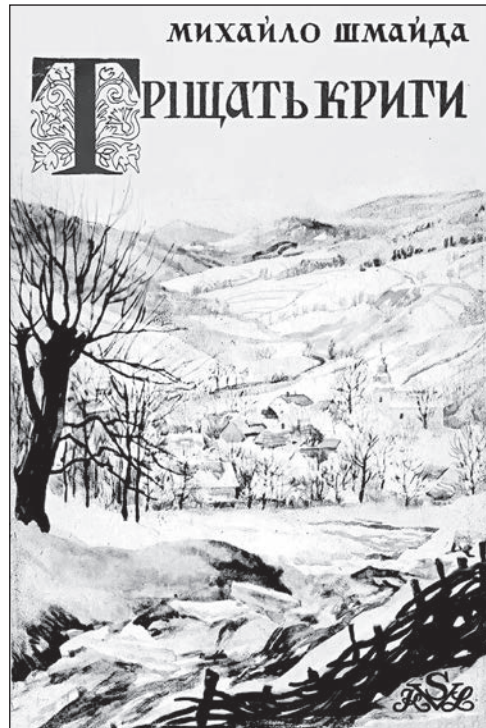
Крім того, що це домальовує картину його художньої діяльності у першій половині минулого століття, вона водночас показує перев'язаність української інтелігенції в еміграції. У цьому зв'язку тут, наприклад, згадується, що син Антона Крушельницького (1878-1937) – українського письменника, літературного критика, літературознавця, педагога, міністра освіти УНР) Іван (1905-1934) – український поет, драматург, графік, мистецтвознавець, літературний критик) певен час студював паралельно з Ю. Вовком на Філософському факультеті Карлового університету в Празі.

Розділ «У полоні герметизму» також наближує певні сторінки життя Ю. Вовка. Йдеться про його участь в об'єднанні «Universalia», яке виникло у червні 1927 р. і об'єднувало зацікавлених у герметизмі. «Герметизм – модерністський напрям в італійській поезії 20-20-х рр. XX ст. Герметизм зосереджувався на основному мотиві – трагізмі людського буття, самотності самоцінної особистості, на по-

шуках духовних цінностей у глибинах незалежної душі» (Словник іншомовних слів. Київ: «Довіра», 2000. – С. 266).

У цьому ж розділі автор такими словами характеризує Ю. Вовка: «Юрія Вовка можна сприймати як архетип слов'янського освіченого емігранта, який намагається знайти будь-яке екзистенційне, а в наступних роках також емоціональне улаштування в новій батьківщині».

Та повернімся до його творчості ілюстратора. У 1928 році Ю. Вовк почав відвідувати видавництва у Празі. З 1929-го по 1935 рік він співпрацює з видавництвом Шолц і Шимачек. У 1934 р. Юрій Вовк почав ілюструвати й для видавництва Йозефа Ріхарда Вілімка. У 1932 році у Ребцовому видавництві «Козорог» у Празі вийшли дві книги історичної прози Богдана Лепкого під назвою «Srdce a žezlo» («Серце і жезл») у перекладі Їржі Гаєвського. У цьому ж видавництві вийшли по-чеськи історичні повісті Андріана Кащенка «Воjovníci za pravdu» («Борці за правду») та «Zničené orlího hnízda» («Зруйноване гніздо») у перекладі того ж Їржі Гаєвського. Згадані видання художньо оформив Юрій Вовк. Владімір

Обкладинка роману українського письменника Михайла Шмайди «Трищать криги».

Прокоп згадує також, що унікальним художнім проявом є ілюстрації Ю. Вовка до книги М. Гоголя «Тарас Бульба» (1941), які було виконано технікою: гравюра на дереві («Спроможністю відтворити легендарну історію українських козаків з акцентом східнослов'янської іконографії Вовка сміливо можна зарахувати до найкращих українських митців в екзилі»).

Після 1948 року, коли у Чехословаччині дійшло до комуністичного перевороту, Ю. Вовку загрожувало переслідування у зв'язку з нелегальним перебуванням на території Чехословаччини. Юрій Вовк починає оформляти документи для здобуття чехо-

Ілюстрація до твору Едгара Райса Барроза «Тарзан» (1937 р.).

словацького громадянства, яке отримав 9-го червня 1952 року. Закінчилися одні проблеми, появились інші – соціальні. Після 1948 р. Юрій Вовк не зумів над'язати на співпрацю з державними видавництвами, більше того, багатьом видавництвам вже не підходив його художній прояв. Допомогу знаходить в українського письменника Чехословаччини Юрка Боролича (1921-1973), який у той час мешкав у Празі, пізніше на короткий час перебирається у Пряшів. Юрій Вовк також переїжджає на схід Чехословаччини («Вовка було втягнуто у культурне середовище, яке, правда, було радикально іншим, ніж богемська Прага, але тут і завдяки рідній мови почував себе майже як вдома», – пише Владімір Прокоп).

Минуло понад тридцять років, коли ім'я і твори Юрія Вовка знову появляються на сторінках літературно-мистецького та публіцистичного журналу «Дукля». У 1989 році журнал «Дукля» (№ 5/1989, с. 47-54) надрукував статтю Степана Гапака (художник, педагог, мистецтвознавець) «Художник Юрій Вовк», в якій автор вже на початку констатує, що в 50-х роках Ю. Вовк своєю мистецькою творчістю сприяв розвитку оформлення книжкової культури українського населення Східної Словаччини».

Юрій Вовк ілюстрував збірку оповідань Юрка Боролича «Дарунок» (1953), у 1954 р. збірку оповідань Федора Іванчова «Піднімається хлібороб», у 1955 р. п'єси Василя Зозуляка «Помста розгніваних гір», у 1956 р. Ю. Вовк оформляє збірник народних пісень «Співаночки мої», які зібрав і упорядкував Федір Лазорик. У 1956 р. оформляє збірник оповідань Ю. Боролича «Сторінка життя». Цього ж року оформив збірник оповідань Василя Зозуляка «В кровавом тумане». У 1957 р. ілюструє збірку оповідань та фейлетонів Федора Іванчова «Отакі діла». У 1958 р. виходить роман Михайла Шмайди «Трищать криги», який ілюстрував Ю. Вовк. У зв'язку з ілюструванням роману «Трищать криги» автор монографії В. Прокоп пише: «Саме того року побував Вовк частину літа і осені на сході країни, де мешкав прямо у письменника Михайла Шмайди, у його рідному селі – Красному Броді... Можна без

Могила Юрія Вовка на Ольшанському цвинтарі в Празі.

перебільшення сказати, що Вовк органічно вріс у характер регіону і злився з ним». Від початку свого перебування на сході Словаччини Юрій Вовк, крім книжкової ілюстрації, присвятив увагу і портрету. Свідчить про це і монографія. Але на 156 сторінці дійшло до заміни тексту під портретами українських письменників Словаччини – Андрія Куська та Михайла Шмайди.

На початку 60-х років Юрій Вовк оформив збірку оповідань Юрка Боролича «Пісня і життя». З його ілюстраціями можна було зустрітись на сторінках журналу «Дружно вперед», навіть у «Сільськогосподарському календарі» на 1958 рік (вийшов у 1957 році).

Узагальнюючи, Степан Гапак ще раз наголошує: «Художник Юрій Вовк своєю цінною мистецькою творчістю значною мірою сприяв розвитку образотворчого мистецтва у нас, особливо розвитку портретного жанру та ілюстрацій, чим самим вніс вклад у скарбницю мистецької культури українців Чехословаччини».

Художник Юрій Вовк помер 14 листопада 1961 р. Наближається 60-річчя від дня його смерті. Монографія Владіміра Прокопа дає велику кількість нових імпульсів, щоб розкривати «білі плями» життя і творчості цього забутого майстра книжкової ілюстрації.

Іван Яцканин

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Івана Кулеця

На першій сторінці обкладинки: «Сліпий», недат., гіпс, в-24/34 см. На другій сторінці обкладинки: «Маска». Олія, полотно. На третій сторінці обкладинки: «Лідіцька жінка». Олія, полотно, 115x90 см. На четвертій сторінці обкладинки: «Двірничка», недат., олія, 78,2x66,2 см.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

